

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇİN'İN GELİŞEN EKONOMİK YAPISININ
İZLEYECEĞİ STRATEJİLERE ETKİSİ

R. KUTAY KARACA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE

2003

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇİN'İN GELİŞEN EKONOMİK YAPISININ
İZLEYECEĞİ STRATEJİLERE ETKİSİ

R. KUTAY KARACA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR ERHAN DEMİRBAŞ

GEBZE
2003

ÖZET

Dünyanın en kalabalık ve en büyük ülkelerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti, 1990'lı yılların başından beri büyüyen ekonomisi ile dünyanın yeni gözdesi olmaya aday ülke konumuna gelmiştir. Bu çalışma, ilerde büyük bir güç olacağı stratejistler tarafından kabul edilen Çin Halk Cumhuriyetinin hızla büyüyen ekonomisinin bu ülkenin dünya üzerinde izleyeceği geleceğe yönelik stratejilere etkisini incelemiştir.

Birinci bölümünde, Çin Halk Cumhuriyetinin tarihi, temel göstergeleri, devlet yapısı ve bir ülkenin dünya içindeki gücünün göstergeleri olan askeri, nüfus ve enerji parametreleri incelenmiştir. Bundaki temel amaç, Çin Halk Cumhuriyeti hakkında genel bir bilgi arz etmek ve ilerideki bölümler için alt yapı oluşturmaktır. İkinci bölümde, Çin Halk Cumhuriyetinin 1990'ların başında uygulamaya başladığı, “Sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırdığı sistem incelenmiştir. Çin Halk Cumhuriyetinin yükselen ekonomisi, kendi politikaları ışığında sürüklemeye çalıştığı Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik dinamizmi ve büyük pazarına yapılan yabancı yatırımlar, önümüzdeki yıllarda Çin'in politik ve askeri alanda bu büyümeyi kullanarak dünya üzerindeki etkisini artırabileceğinin işareti olarak görülebilir.

Üçüncü bölümde incelenen örgütler, değişen güvenlik politikası ışığında diğer ülkelerle ekonomik, askeri ve siyasi ilişki kurma isteğinin özellikle Asya-Pasifik bölgesinde yoğunlaştığını göstermiştir. Bu örgütlerin en önemlileri çalışmada incelenmiş, Türk Cumhuriyetlerinin de içinde yer alması bakımından Türkiye'yi yakından ilgilendiren Şanghay İşbirliği Örgütü diğer örgütlere göre daha kapsamlı ele alınmıştır. Çin Halk Cumhuriyetinin hızla büyüyen ekonomisine ülke içi enerji kaynaklarının yetersiz kalmaya başlaması ve petrol ithal eden ülke konumuna gelmesi Çin Halk Cumhuriyetinin dış politikasının özellikle Orta Asya ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Orta Asya'da Rusya ve Türkiye ile, Ortadoğu'da ve Asya'da Amerika Birleşik Devletleri ile girdiği güç mücadeleleri ekonomik ilişkilerin ışığında dördüncü ve son bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

SUMMARY

People of China Republic, the most crowded and one of the biggest countries of the world, has become the new favorite from the beginning of 1990 with its growing economy. In this work, the rapid growing economy of China, which will become a super power in the future as verified by the strategists, and the effect of this economy to the future strategies of other countries are investigated.

In the first chapter, the history of China, and the main indicators such as military, population and energy parameters which represent the power of a country in the world are studied. The main aim in this chapter is to present the general information about China and to constitute the substructure of the following chapters. In the second chapter, the system which is put into practice in the beginning of 1990, known as “socialist market economy”, is examined. The growing economy of China, the economic dynamism forced by its own politics in the Asia-Pacific region and the foreign investments in its big market can be seen as a sign of enhancing its effect in political and military fields in the future.

In the third chapter, the inclination of economic, military and political relationship establishments of People of China Republic, especially in Asia-Pacific region with its changing security politics is studied. Shangai Cooperation Organization, which is one of the most important of these establishments due to its inclusion of Turkish Republics, is investigated in more detail. Because of insufficiency of the internal energy sources of China and its current position as a petroleum importing country causes to intensifying of its external politics especially in the Middle Asia and in the Middle East. The force struggles for People of China Republic with Russia and Turkey in the Middle Asia and with U.S.A. in the Middle East are studied in detail in the fourth and last chapters.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasındaki katkı, teşvik ve desteklerinden dolayı tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Erhan DEMİRBAŞ'a, tezimin hazırlama aşamasında zaman gözetmeksizin her türlü yardımı esirgemeyen GYTE İşletme Fakültesi Strateji Bilimi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN ile İşletme Fakültesi Dekanı Prof. Dr Salih AYNURAL'a teşekkür ederim.

Tez konumun seçiminde, beni yönlendiren ve tezimin son şeklinin oluşması sırasında bilgi ve tecrübeleriyle bana yardımcı olan silah arkadaşım değerli hocam Doç. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'e şükranlarımı sunarım.

Bugünlere gelmemde büyük emekleri olan anne ve babama, beni yüksek lisans yapmam için teşvik eden, her konudaki desteğine sabrını da ekleyen eşim Ayça KARACA'ya ve desteklerinden dolayı komutanım Albay Gürkan KÜZECİ ile mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	ivv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLOLAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çin Tarihinin Arka Planı	3
1.2. Çin'deki Temel Sosyal Yapının Dinamikleri	12
1.3. Çin'in Askeri Güçleri ve XXI'nci Yüzyıldaki Değişen Parametreleri	13
1.4. Çin'in Demografik Yapısının Analizi	16
1.5. Avrasya'da Yükselen ekonomik Çin'in Enerji Göstergeleri	18
1.5.1. Milli Enerji İstatistikleri	18
1.6. Çin Devlet Yapısının İşleyişi	20
1.7. Çin Politikasının Geleceğini Yönlendirecek Yöneticiler	23
2. ÇİN EKONOMİSİNE GİRİŞ	26
2.1. Ekonomide Yeniden Yapılanma	26
2.1.1 Yeni Reformların Kronolojik Özeti	27
2.2. Ekonomik Yapı	29
2.3. Ekonomi Politikasında Rekabetçi Yapının Karakteristiği	31
2.4. Ekonomik Sektörler	34
2.4.1. Tarım ve Hayvancılık	34
2.4.2. Turizm	37
2.4.3. Ulaşım ve Telekomünikasyon	38
2.4.4. Endüstri	40
2.4.5. Konfeksiyon	43
2.4.6. İnşaat	43
2.5. Dış Ticaret	44
2.5.1. Dünya Ticaret Örgütünün Çin Ekonomisine Etkileri	52

2.5.2. Dış Borç	56
2.6. Ekonomik Tahminler	57
3. ASYA – PASİFİK’TE EKONOMİK - SİYASİ ÖRGÜTLENME	61
3.1. Asya – Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	63
3.2. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)	67
3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü	70
3.4. Türkiye’nin Asya’da Örgütlenmeye Bakışı	77
4. GELİŞEN EKONOMİNİN IŞIĞINDA ÇİN DIŞ İLİŞKİLERİ :	80
4.1. Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi	83
4.2. Çin ve Ortadoğu	93
4.3. Çin ve Orta Asya	110
4.4. Türkiye Çin İlişkileri	125
5. TEK KUTUPLU DÜNYA YA DA ABD-ÇİN ÇATIŞMASI MI?	141
6. SONUÇLAR	151
KAYNAKLAR	158
ÖZGEÇMİŞ	166

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFTA	Ülkeler Serbest Ticaret Bölgesi
AGİP	Avrasya Güvenlik ve İstikrar Paketi
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
APERC	Asia Pacific Energy Research Centre
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CCP	Çin Komünist Partisi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Örgütü)
CNOOC	Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi
CNPC	Çin Ulusal Petrol Şirketi
CNTA	Çin Ulusal Turizm Yönetimi
CPPCC	Çin Halk Danışma Kongresinin
CHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IEA	Uluslararası Enerji Temsilciliği
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Örgütü
NMD	Ulusal Füze Savunması
NPC	Ulusal Halk Kongresi
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OPEC	Organisation of Petroleum Exporting Countries
PBC	People's Bank of China
PLA	Çin Halk Ordusu
PRC	Çin Halk Kurtuluş Ordusu
PSC	Politbüro
RMB	Renbinmi (Çin Para Birimi)
SETC	State Economic and Trade Commission
SDPC	State Development Planning Commission
SOE	Devlet Mülkiyetli Kuruluş
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMD	Theater Füze Savunması
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
UNCTA	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü
WTO, DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.2. Feodal devri Haritası	3
Şekil 1.2. Çin ve Hun İmparatorlukları Haritası	5
Şekil 1.3. Çin'in Nüfus Yoğunluğu	17
Şekil 1.4. Çin'in Merkezi Devlet Organlarının Şematik Yapısı	20
Şekil 1.5. Çin'in Merkezi Eyaletleri	22
Şekil 2.1. Çin'in Ulaşım Haritası	39
Şekil 2.2. Çin'in Yer altı Kaynaklarının Dağılımı	41
Şekil 4.1. Bölgelerin Kömür Kullanımı	89
Şekil 4.2. Dünya Tedarikinin %50'sini Etkileyen Yüksek Riskli Petrol Üretim Kapasiteli Ülkelerden Tahmin Edilen Toplam İhracat Talebi	96
Şekil 4.3. Orta Asya Ve Rusya İle Çin Arasındaki Tren Yolu Bağlantıları ve Yapılması Planlanan Boru Hattı Rotaları	123

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Çin Tarihi Çizelgesi	9
Tablo 1.2. Asya Ülkelerinin Askeri Güçlerinin Karşılaştırılması	13
Tablo 1.3. Çin'in Nüfus Göstergeleri	16
Tablo 1.4. Çin'in Enerji Dengesi	18
Tablo 1.5. Çin'in Ürettiği Enerji Kaynaklarının Miktarları	18
Tablo 2.1. Çin devletinin ticaretteki yeri	27
Tablo 2.2. Çin'in GSMH'sının Yıllık Büyüme Hızı	28
Tablo 2.3. Çin'in 2000 Yılı Temel Ekonomik Göstergeleri	29
Tablo 2.4. Çin'in 2000 Yılı Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeleri	30
Tablo 2.5. Bazı Ülkelerin Kişi Başı Milli Gelire Göre Satın Alma Gücü Paritesi	31
Tablo 2.6. Çin'in Gelir-Gider Durumu	34
Tablo 2.7. Çin'in Tarımsal Ürünler Üretimi	37
Tablo 2.8. Çin'de 2000 Yılında Endüstrilere Eklenen Değerler	42
Tablo 2.9. Çin'in Dünya Sıralamasında Ön Sıralarda Yer Aldığı Ürünler	44
Tablo 2.10. Çin'in 2000 Yılında Yatırım Tiplerine Göre Ticareti	45
Tablo 2.11. Çin'in Yıllar İtibariyle Dış Ticareti	46
Tablo 2.12. Çin'de Yapılan Yabancı Yatırım Miktarları	48
Tablo 2.13. Çin Ticaretinin 2000 Yılındaki Yönü Ve Niteliği	50
Tablo 2.14. Çin-AB Ticareti ve Ticaretin Yönü	51
Tablo 2.15. Çin'in Dış Borç Miktarı	57
Tablo 2.16. Çin'in Ekonomisi ile İlgili Bazı Tahmin Değerleri	58
Tablo 2.17. Makro Ekonomik Tahminler	59
Tablo 2.18. 2001'den İtibaren Çin Ekonomisine On Yıllık Bakış	60
Tablo 4.1. Çin'in Petrol Talep Tahmini	90
Tablo 4.2. Çin'in Petrol İthalatı Tahmini	91
Tablo 4.3. Karşılaştırmalı Günlük Milyon Petrol Üretim Miktarları	94
Tablo 4.4. Çin'in Seçilmiş Orta Doğu Ülkeleri ve Bölgelerden Ham Petrol İthalatı	98
Tablo 4.5. Ç.H.C. İthalatının Ürün Gruplarına Göre Oransal Dağılımı	133
Tablo 4.6. Ç.H.C. Türkiye'den Yaptığı İthalatının Ürün Gruplarına Göre Oransal Dağılımı	134
Tablo 4.7. Türkiye-Çin İthalat-İhracat Dengesi	134

1. GİRİŞ

Orta Asya'yı terk eden atalarımızdan bu güne, bu coğrafyayı devamlı olarak geri planda gördüğümüz, oradaki insanları tanımak, kendimizi anlatmak adına hiç çaba sarf etmediğimiz, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile doğu ile batı arasındaki köprüyü oluşturabilmek, 11 Eylül olayları ile değişen dünyanın geleceği hakkındaki senaryolarda kendimizi dünya devletleri arasında daha etkili kılabilmek için, Türkiye adına çok uğraş vermediğimiz ve çaba harcamadığımız bir gerçektir. Türkiye, yıllardır Uzak Asya'ya ait yeterli bir politika üretmediği gibi, Asya'nın giderek artan önemini hep Avrupa-ABD merkezli bir yaklaşımla ikinci planda görme yanlışlığına düşmüştür. Uzun bir süreden beri Avrupa Birliği'ne girmek için uğraşlarımızın hala sonuçlanamadığını düşünürsek Asya'yı daha yakından takip etmemiz gerektiği ortaya çıkar. Bu takibin ana merkezini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, tarih boyunca büyük bir güç olmuş ve Asya kıtasına ırkının rengini vermiş, dünyada egemen güç olmak isteyen Çin Halk Cumhuriyeti'nin oluşturması gerekir.

Çin Halk Cumhuriyeti ideolojiye ve siyasal mücadeleye takıntılı devrimci komünist devletten, kurallı bir biçimde gelişmekte olan, ekonomik reformlarla beraber sosyal bir düzen kurarak istikrar sağlayamaya çalışan ve hızlı büyümenin belirlediği hedefleri yakalamaya çalışan bir ülkeye dönüşmektedir. Türkiye'nin 20 katı olan nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Yeryüzünde yaşayan her 5 kişiden biri Çinli'dir. Bu kalabalık halk yoksulluğu ve geri kalmışlığı ortadan kaldırıp ekonomisini modernleştirmede önemli, inkar edilemez adımlar atmıştır (Kemenade, 1999, s.Önsöz). Bu adımları bir kuşağın ömründen daha kısa sürede gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Öğütçü, 1999, s. 21).

Çin, 1990 sonrası yapılan ekonomik reformlar ile dünyanın en hızlı büyüyen ve büyümeye devam eden ekonomilerinden birisine sahiptir. Bu hızla büyüyen dinamik ekonomi dışarı açılmak için hedefleyeceği bölge bizi de çok yakından ilgilendiren Orta Asya'dır. Çin'in gelişen bu yapısı ile elde edeceği gücü sisteme entegre olmak için mi kullanacağı yoksa en büyük olma yolunda sisteme meydan mı okuyacağı bütün dünyayı ilgilendirdiği gibi Orta Asya'dan gelme bir milletin çocukları olarak bizi de fazlasıyla ilgilendirmesi gerekir. Askeri gücünü her geçen gün modernleştiren Çin'in, dünyanın en kalabalık ordusuna sahip olması, Çin'de değişecek ideolojik

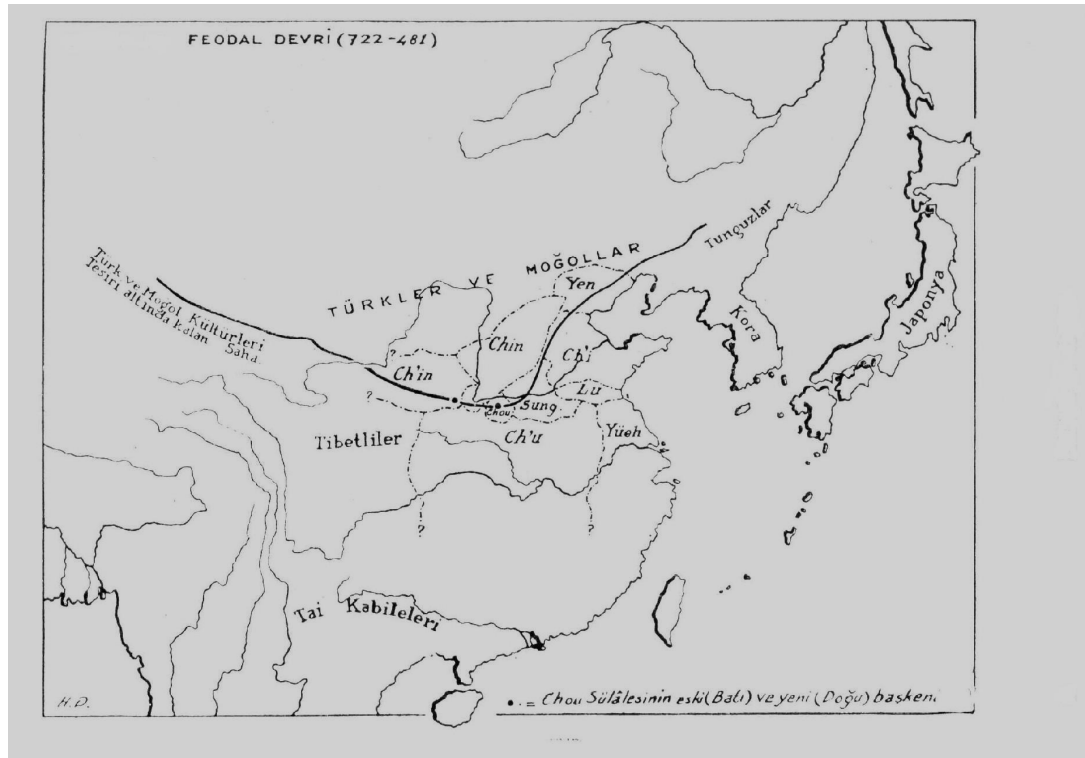
yapının geleceğinin sadece o bölgenin değil bütün dünyanın kaderini değiştirecek kadar önemli olduğunu göstermektedir. Binlerce yıllık bir medeniyetin mirasçısı olan Çin'in dünyada destek görecektir insanları peşinden sürükleyebilecek politik bir rejimin parçası olup olmayacağı tüm dünya devletleri için önemli bir konudur.

Son yıllarda Asya'ya yatırım yapan yabancı sermayenin %40'ına Çin sahip olmuştur. Bu da Çin'in bölgesel olarak kendini ispatladığını göstermektedir. Çin'in, hem askeri hem de ekonomik olarak küresel bir büyüme sağlaması en çok Amerika Birleşik Devletleri'ni ilgilendirmektedir. Çin, ABD'yi kendisine rakip görmekle beraber, her türlü saldırılara maruz kalabilecek ve ekonomisi devamlı açık bir güç olarak görmektedir. Kendisini ise, yeni bir dünya gücü olarak diğer yükselen güçlerle aynı seviyede olabileceği, çok kutuplu bir dünyanın parçası görmektedir.

Dünya üzerinde kurulmuş olan temel uygarlıklardan birisi olarak Çin'in, bugün de, uygarlıklar çatışmasının sıkça telaffuz edildiği bir ortamda ne denli önemli bir rol oynadığı ortadadır. Medeniyetler çatışması tezinde, Batı medeniyetlerine karşı İslam ve Konfüçyüs medeniyeti arasında bir ittifak ilişkisi olması halinde dünyanın yeni bir çatışma içerisine gireceği düşünülmüştür. 11 Eylül 2001'deki terör saldırısı ve sonrasındaki Afganistan hareketi bize Türkiye'nin alacağı tavrın, bu merkezler arasında nerede yer alacağının belirlenmesi ve ulusal çıkarlarımız açısından nasıl bir tutum sergilememiz gerektiği yönünden önemini ortaya koymuştur. Bu da ancak doğru ve yeterli bilgi ile gerçekleştirilebilir (Arıboğan, 2001, s. 8).

1.1. Çin Tarihinin Arka Planı

Çin'in kayıt altındaki tarihi 4000 yıl önce Sarı Nehir kenarında oluşan ilk yerleşim merkezlerine kadar uzanır. Pekin'in güneyindeki mağaralarda bulunan bu insanlara "Pekin" adamı denmiştir. Pekin adamının gayet basit aletler kullanan, ateş yakabilen avcı olduğunu antropologlar tahmin etmektedir. M.Ö. 25000'de Kuzey Çin'de yeni bir ırk görünmektedir ki, bunlar Pekin'in güneyindeki mağaralarda yaşamışlardır. Shang Sülalesi M.Ö. 1450-1050 yıllarında büyük bir kültüre sahip olmasına rağmen, Çin kültürüne ait önemli bilgilerin noksan olması nedeniyle bu döneme ait kültüre Çin kültüründen önceki kültür adı verilmiştir. Shang Sülalesi döneminde ayrı bir devlet olan Chou Sülalesi aslında bir Türk kabilesidir. Ufak olan devletlerini Türkler ve Tibetliler oluşturmaktaydı. Bu sülale Shang Sülalesine bağlı yaşarken M.Ö. 1050 yılında Doğuya karşı ayaklanarak Sarı ırmağı geçmiş ve Shang Sülalesini yok etmiştir. Bu olay asıl Çin tarihinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu sülale Çin'i feodal sistemde yönetmiştir. Derebeyliklere bölünen ülkede bu beylikler arasında birçok ihtilaf çıkmıştır. Bu ihtilaflarda Chou hükümdarı büyük derebeylikler ile birleşme yoluna gitmiş ve bu birleşmeler Çin'i diktatörler devrine sokmuştur. Çinlilerin "muharip derebeyleri devri" dedikleri devre de M.Ö. 480-256 arasında son bulmuştur (Eberhard, 1947, s. 11-47).

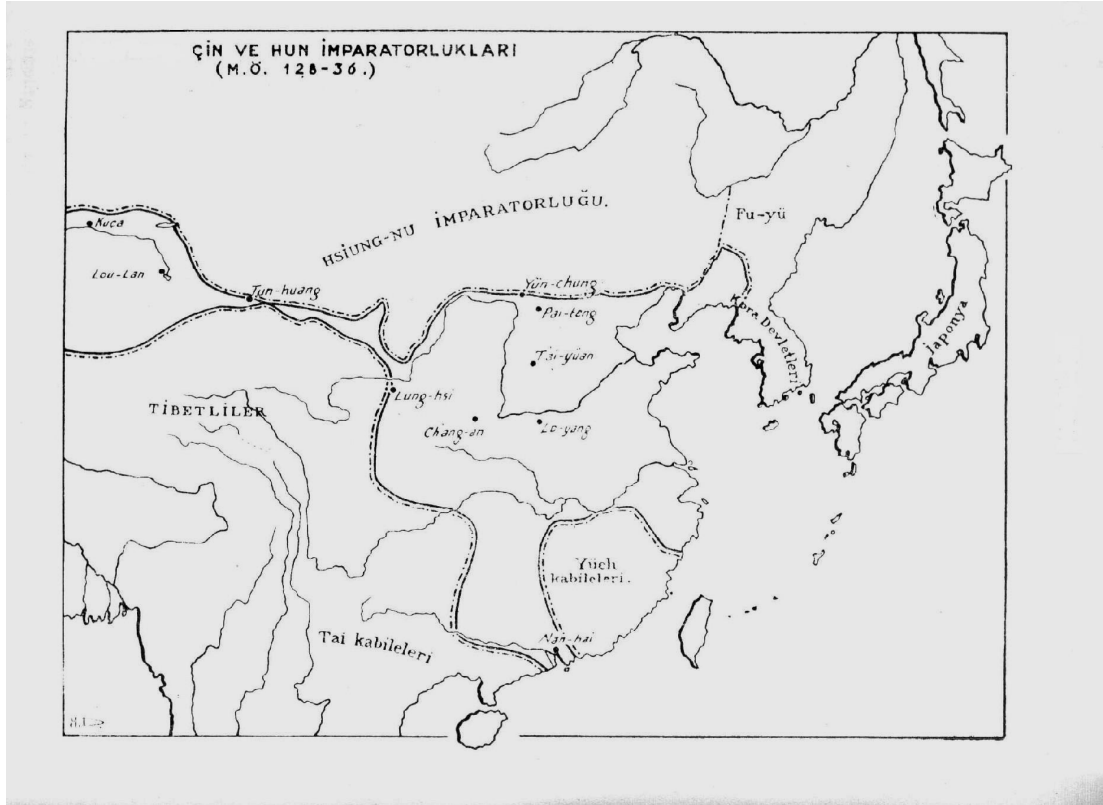
Şekil 1.1. Feodal Devri Haritası

Chov Sülalesi ile birlikte Çinliler, büyük bir kültür ve medeniyet oluşturmuş bir millet olarak Asya tarihinin merkezine yerleşmişlerdir. Qin Hanedanlığı süresince yönetim; şehirlerin gelişmesini, ticaretin artmasını sağlamış, büyük sulama projelerini planlayarak gerçekleştirmiş, güvenliği temin için düzenli ordular kurmuştur. Tarım ve temel endüstri teknikleri de bu zamanda geliştirilmiş, aynı zamanda Konfüçyüsçülük, Taoizm, Legalizm gibi Çin düşüncesinin temelini oluşturan felsefeler de olgunlaşmıştır.

M.Ö. 206 yılında Lui Pang, imparator olmuş ve Han Sülalesine adını vermiştir. Hanların iktidarında idari sistem daha da gelişmiş, ölçü ve tartı standardizasyonları, yazı dili ve kanunlar oluşturulmuştur. Feodal sistem parçalanıp, toprak alınmaya başlandığı zaman köylerde büyük bir tabaka değişimi meydana gelmiştir. Böylece eski asilzadeler kaybolmuş, onların yerini zenginleşen, toprak satın alan ve şehirde yaşayan bir tabaka ile miras yiyen ve hazır tarlaları büyüten köylüler almıştı. Böylece Gentry devleti oluşmuştur.¹ Aynı dönemde Çin hakimiyeti hem batıda hem de doğuda genişlemiştir. Bununla beraber kuzeyde T'ou-man'ın yerine Mao-tun (Mete) geçmiş ve çeşitli istilalarla devletini, henüz birleşmemiş olan Çin'e kuvvet bakımından karşılık verebilecek bir büyük devlet haline getirmişti. Mete'nin de amacı Çin'i ele geçirmektir. Bu göçebelikten kurtulup daha fazla toprağa sahip olmak demekti ki böylece çok daha fazla gıda maddesi bulabilme imkanına sahip olacaklardı. Ancak Çin gibi nüfusu fazla olan bir ülke, yalnızca Çin içinden yönetilebilirdi. Bu da sürülerini terk etmek, göçebelikten vazgeçmek ve Çinli olmak demektir. Mete'de bir Çinli prensesle evlenmiş ve Asya'daki iki büyük devlet böylece ilk antlaşmalarını yapmışlardır (Eberhard, 1947, s. 82-122).

Han Hanedanlığı'nın yıkılmasıyla oluşan 400 yıllık bir fetret devrinden sonra; Kuzey devletinde, Yang Chien iktidarı ele geçirip kuvvetsiz devletleri bertaraf edince Çin'de, kargaşalık sonrası birleşme görülmüştür. Bunun için bütün Sui devrine, bir geçit devri veya yeniden teşekkül devri de denebilir.

¹ Gentry, İngilizce bir kelime olup, hem büyük mülk sahipleri, hem de aynı zamanda memur ve alim olanlara denmektedir.

Şekil 1.2. Çin ve Hun İmparatorlukları Haritası

Devamlı savaşmak ve başlangıçta hanedanın yanında yer alan Gentry'nin, ayrılması ve Türklerin akınlarının hezimetle sonuçlanması, 615'ten itibaren her yerde isyanların başlamasına neden olmuştur. Merkezi hükümetin güçlendiği, büyük dini ve sanatsal gelişmenin yaşandığı Tang Hanedanlığı dönemi Li Shih-min'in Türklerle ilişkilerini düzeltmesi ile başlamış (619-907) ve bu hanedanlık Çin'de hüküm sürmüştür. Daha sonra (907 – 1297) Çin'de bir parçalanmışlık süreci daha yaşanmıştır. Güneyde Sung Hanedanı, kuzeyde de Moğollar ülkeyi yönetmişler, zaman içerisinde Kubilay Han liderliğindeki Moğollar bütün Çin'in idaresini ele geçirmişlerdir. Moğollar bütün Çin'e hakim olan ilk yabancılardır. Bunlardan önceki yabancı halklar yalnızca Çin'in belli bölümlerinde hakimiyet kurabilmişlerdir. Moğollardan sonra ancak 17.yüzyılda Mançular bütün Çin'e hakim olabilmişlerdir. Çin'in bütününe hakim olabilmek nedenleri ise, Moğolların siyasi ittifakının diğer bütün eski yabancı kavimlerden daha kuvvetli olması ve askeri teşkilatlarının gelişmiş olmasıdır. Moğolların Güney Çin'de Sung sülalesine karşı verdikleri ve yıllarca süren savaşlarında, şehirleri kuşatırken top kullandıkları unutulmamalıdır. Çin'i istila eden Moğol sayısının 1 milyon dolayında olduğu tahmin edilse de Moğol adı altında birçok Türk, Tunguz ve yardımcı kavimler Uygurlar, Orta Asyalılar, Ön

Asyalılar ve hatta Avrupalılar dahi bulunmaktaydı. Moğollar, Çin'e taarruz ettikleri zaman Batı, Orta Asya ve Avrupa'nın bütün yeni icat ve silahlarını ellerinde bulunduruyorlardı (Eberhard, 1947, s. 258-268).

Ming sülalesi, halktan gelen bir hareketin sonucudur. İhtilalci Chu Yüan-Chang'ın isyanı da sınıf hareketidir. Chu'nun isyanına Moğollar, ırk kanunlarını artırarak cevap verince, isyan millileşmiş ve yabancılara karşı cepheye dönüşmüştür. Bu isyan sonucu, Moğol idaresine 1368 yılında Ming Hanedanı (1368 – 1644) ile son verilmiştir. Bu dönemde Türkistan'da uzun zaman devam eden birçok ufak devletler kurulmuştur. Bunların en önemlisi Hami'dir. Bu devletler ortamına göre siyaset yaparak, bazen Çin'e yaklaşmakta bazen de uzaklaşmaktaydılar. Bu devirde Türkistan, Çin için hem askeri bakımdan hem de ekonomik bakımdan önemli gözükmemektedir.

Klik mücadeleleri Ming döneminde iç siyaseti zayıflatmış ve 1644 yılında Mançular (Kuzey-doğudan gelenler) Çin'i fethetmişler ve Qing Hanedanlığı'nı kurmuşlardır. Bu hanedanlık Çin'in Asya'daki hakimiyetini arttırmış ve 18. yüzyılın ortalarında Çin İmparatorluğu gücünün ve zenginliğinin zirvesine ulaşmıştır. 19. yüzyıl süresince Qing Hanedanlığı defalarca köylü ayaklanmaları ve Batılı güçleri müdahaleleri ile yıpranmıştı. İngilizler Çin'i adeta bir sömürge haline getirmişler ve değerli Çin mallarını (çay, ipek, porselen) afyon satarak ucuza kapatmışlardır. Çinliler afyon ticaretini ve kullanımını yasaklamaya kalkınca meşhur "Afyon Savaşları" çıkmıştır. İngiltere içe kapanıp teknolojik olarak geri kalan Çin'i kolayca yenerek, 1842 de Nanking barışını kabul etmeye zorlamıştır (Bulut ve Vural, 2001 s.12). Anlaşmanın hükümlerine göre Çin Kanton, Amoy, Shanghai, Foochow ve Ning-po limanlarını İngiliz ticaretine açtığı gibi, Hong Kong adasını da İngiltere'ye bırakmıştır. Bu antlaşmadan sonra Wanghia antlaşması ile Amerika Birleşik Devletlerine, Whampoa antlaşması ile de Fransa'ya aynı tavizleri vermiştir. Bu tavizlerin yeterince Çin devleti tarafından uygulanmaması II. Afyon Savaşlarına neden olmuş ve 1860 yılında Pekin antlaşması İngiltere, Fransa ve Çin arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma sonrasında Uzakdoğu'da güç dengesinin yeniden şekillendiği söylenebilir. İngiltere kazandığı geniş imtiyazların diğer devletlere de verilmesini engelleyememiştir. Rusya'nın Çin üzerindeki ağırlığını iyiden iyiye hissettirmesi, İngiltere'nin Fransa'ya müttefik olarak yakınlaşmasını sağlamıştır. Afyon savaşlarından sonra Fransa ile birlikte Çin'i dışa açabilen İngiltere,

Ortadoğu’da oluşan Rus tehdidine karşı Osmanlı İmparatorluğunu desteklediği gibi, yine Rus tehdidine karşı Çin’i desteklemeye başlamış ve bu destek Çin-Japon savaşına kadar devam etmiştir. Japonya’ya savaşta yenilmek güç dengesini değiştirmekle kalmamış kökünden sarsmıştır. Kore’nin Japonya’nın etkisine girmesi Rusya’yı endişelendirmiştir. İngiltere ise Çin’in toprak bütünlüğünü savunmak olan stratejisini değiştirerek, Japonya’yı dikkatle izlemeye başlamıştır. Çin ise yine bir savaştan yenik çıkmanın gurur ve hayal kırıklığını yaşadığı gibi, bu güç dengesinde ne kadar güçsüz düştüğünün farkına varmıştır (Gülboy, 2001, s. 15-30) . Bu işgaller sonucu Çin’de çok büyük bir milliyetçilik akımı doğmuş ve 1900 yılında “Boksör Ayaklanmaları” ile eyleme dönüşmüştür. Qing Hanedanı 1911 yılında yıkılmış ve Çin, yerel derebeyleri idaresi ile tekrardan bölünmüştür. Bu bölünme Dr. Sun Yat Sen liderliğinde Çin Cumhuriyeti ilan edilene dek sürmüştür. 1921’de Sun Yat Sen Milliyetçi Partiyi kurmuştur. Mao Tse-Tung’un kurucu üye olduğu Çin Komünist Partisi de bu dönemde faaliyete geçmiştir. Sun Yat Sen ölümünden önce kuzey Çin’deki emperyalist savaş lordlarına karşı atak yapmayı düşünmekteydi. Sun Yat Sen’in ölümünden sonra partinin başına geçen Chiang Kai Shek’in, bu savaş lordlarını sindirmek istemesi Komünist Parti ile Milliyetçi Parti arasındaki ilk uygulama ayrılığını ortaya çıkarmıştır. Stalin, Çin komünistlerine Milliyetçi Partiye (Kuomintang) destek vermelerini söyleyerek bir nevi başından savmak istemiştir. 28 şubat 1928’de Wuhan’ı aldığında Çin’deki tek hükümet olarak Chiang Kai Shek yönetimindeki Kuomintang, 1928 – 1937 arasında Çin’i yönetmiştir. Milliyetçi Partinin komünistleri mobil güç olarak kullanması ve ana şehirleri ele geçirdikten sonra komünistlerle birleşme yerine onları tasfiye etmeye başlamasıyla Mao Tse-Tung Çin Halk Ordusu’nu (PLA) köylülerin desteği ile kurmuştur. 1931 yılında Japonların Mançurya’yı işgal etmeleri komünistler ve milliyetçileri zaman zaman işbirliği yapmaya zorlamış ise de 1945 yılında Japonya’nın teslim olması ile beraber II. Dünya Savaşı’nın bitmesi sonrasında Çin Batılı devletlerin yanında yer almasının yararlarını görmüştür. Her ne kadar Hong Kong İngiltere’ye geri verilse de Batılı devletler elde ettikleri imtiyazlarından vazgeçmişler ve Mançurya Çin’e geri verilmiştir. Savaşın Çin için en büyük kazancı Japonya’nın artık Çin üzerinde rol oynayamayacak olmasıdır. Bütün bu kazançlar bile iç savaşın çıkmasını önleyememiştir. 1947’de başlayan ikinci iç savaşta Komüntang orduları ilk hamlede Mao’nun başkenti Yenan’ı ele geçirdilerse de, Mao’nun zaten şehirlere önem vermeyen taktiği ile üçüncü zaferini de kazanmış ve aradan bir yıl geçmeden Yenan’ı

geri almıştır. 31 Ocak 1949 günü Halk Kurtuluş Ordusu Pekin’e girmiştir. 1949 Mart’ında Mao, Çin Komünist Partisi Başkanı olarak Pekin’e gelmiştir. Mao, Komingtan’a karşı çıkan bütün sosyal sınıflara, mesleklere, milli gruplara ait 662 delegeyle “Çin Halk İstişari Konferansı” toplamıştır. Bu konferans sonunda 1 ekim 1949 da Çin Halk Cumhuriyeti kuruluşunu ilan etmiştir. Mao Tse Tung bu cumhuriyetin ilk başkanı olmuştur(Ateş, 2001, s.193). Kuomintang’ın sığınmış olduğu Tayvan’da kurmuş olduğu milliyetçi Çin Cumhuriyeti, Çin’i, 1970 ‘e kadar Birleşmiş Milletlerde temsil etmiştir. Komünist Çin ise Tayvan’ı asi eyalet olarak tanımlayarak, baskılarını günümüze kadar sürdürmüş, bu politika Çin Halk Cumhuriyeti’nin değişmez ve devamlı politikası haline gelmiştir. 1 Ekim 1949’da Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyetinin ilanından sonra Komünist rejim fertlere eşit imkanlar sunma sloganıyla ekonomide kolektifleştirmeye yönelmişti. Ancak rejimin kalkınma hamlesi kendi kendine yeterlilik ilkesine dayandırıldığından sanayi alanında büyük başarı gösterilememiştir. Hatta 1958’de Mao’nun tasarladığı “İleriye Doğru Büyük Adım” gibi iddialı projeler ekonominin gerilemesine sebep olmuştur.

Ekonomiyi kurtarma niyetiyle 1958’de reformist hareketler başlatılmış, Deng Xiaoping ve zamanın başbakanı Zu Enlai tarafından 1962’de Merkezizetçilik azaltılıp özel girişime yer verilmeye çalışılmıştır.

Bu gelişmeleri karşı devrim olarak nitelendiren Mao, 1966’da “*Proleteryanın Büyük Kültür Devrimi*”ni ilan ederek ülkeyi 10 yıllık karışıklık dönemine sokmuştur. Bu dönemde silahlı kuvvetler hariç tüm kuruluşlarda tasfiyeler yapılmıştır. Kültür devriminin asıl sebebinin Mao ile Çin Komünist Partisi içindeki diğer organların ayrılık ve güç mücadelesi olduğu söylenebilir. 1969 Yılında sona eren kültür devriminin yarattığı siyasi tansiyon 1976’da Mao ölünceye kadar devam etmiştir. Mao’nun 1976’da ölümünden sonra Kültür Devrimi tasfiye edilmiş ve Deng Xiaoping 1978’den itibaren reformist düşüncelerini kabul ettirmeye başlamıştır. Bu ekonomik kalkınma hareketi Çin’i çok Olumlu yönde etkilemiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve ekonomik reformun getirdiği pozitif etki halkta siyasi reform isteğini kamçulamıştır. Halkın reform isteği Mayıs 1989 da öğrencilerin Tiananmen Meydanı’nın da toplanması ile doruğa çıkmıştır.Bu olayı başkaldırı ilan eden iktidar silahsız öğrencilerin üstüne tanklarla gitmiş ve 200 den fazla insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu gelişme Çin’in açılma politikalarına darbe vurmuştur. 19 Şubat 1997

tarihinde Deng Xiaoping'in ölümüyle başa geçen Jiang Zemin zaman içinde yürüttüğü olumlu politikalarla liderlik pozisyonunu sağlamlaştırmıştır.

Tablo 1.1. Çin Tarihi Çizelgesi

Tarih	Hanedanlık	朝代
2000-1500 M.Ö.	Xia	夏
1700-1027 M.Ö.	Shang	商
1027-771 M.Ö.	Batı Zhou	西周
770-221 M.Ö.	Doğu Zhou	東周
	770-476 M.Ö. -- İlkbahar Sonbahar Dönemi	春秋時代
	475-221 M.Ö. -- Savaşan Beylikler Dönemi	戰國時代
221-207 M.Ö.	Qin	秦
206 M.Ö.-M.S.. 9	Batı Han	西漢
M.S.. 9-24	Xin (Wang Mang interregnum)	新
M.S.. 25-220	Doğu Han	東漢
M.S.. 220-280	Üç Krallık	三國
	220-265 -- Wei	魏
	221-263 -- Shu	蜀

	229-280 -- Wu	吳	
M.S.. 265-316	Batı Jin	西晉	
M.S.. 317-420	Doğu Jin	東晉	
M.S.. 420-588	Kuzey ve Güney Hanedanlıkları		南北朝
	420-588	Güney Hanedanlıkları	南朝
		420-478 -- Song	宋
		479-501 -- Qi	齊
		502-556 -- Liang	梁
		557-588 -- Chen	陳
	386-588	Kuzey Hanedanlıkları	北朝
		386-533 -- Kuzey Wei	北魏
		534-549 -- Doğu Wei	東魏
		535-557 -- Batı Wei	西魏
		550-577 -- Kuzey Qi	北齊
		557-588 -- Kuzey Zhou	北周
M.S.. 581-617	Sui	隋	
M.S.. 618-907	Tang	唐	
M.S.. 907-960	Beş Hanedanlık	五代	

	907-923 -- Later Liang	後梁
	923-936 -- Later Tang	後唐
	936-946 -- Later Jin	後晉
	947-950 -- Later Han	後漢
	951-960 -- Later Zhou	後周
M.S.. 907-979	On Krallık	十國
M.S.. 960-1279	Song	宋
	960-1127 -- Kuzey Song	北宋
	1127-1279 -- Güney Song	南宋
M.S.. 916-1125	Liao	遼
M.S.. 1038-1227	Batı Xia	西夏
M.S.. 1115-1234	Jin	金
M.S.. 1279-1368	Yuan	元
M.S.. 1368-1644	Ming	明
M.S.. 1644-1911	Qing	清
M.S.. 1911-1949	Çin Cumhuriyeti (Çin anakarasında)	中華民國
M.S.. 1949-	Çin Cumhuriyeti(Taiwan'da)	

M.S.. 1949-	Çin Halk Cumhuriyeti	中華人民 共和國
-------------	----------------------	-------------

Kaynak : Wei, Era and Timeline of Chinese History, 1996.

1.2. Çin'deki Temel Sosyal Yapının Dinamikleri

Yüzölçümü	: 9,561,000 km ²
Nüfus	: 1,236 milyar (1997), 1,488 milyar (2020 tahmini)
Başkenti	: Pekin (Beijing)
Yönetim Şekli	: Komünist Tek Parti Yönetimi.
Dil	: Çin'de çoğunlukta Putonghua-kuzey Çinceci, Pekin Diyalekti olarak bilinen,Mandarin ve pek çok yerel diyalekt ve dil kullanılmaktadır.
Din	: Ülkedeki en önemli dinler Konfüçyanizm,Taoizm ve Budizm'dir.Bunları Müslümanlık ve Hristiyanlık takip etmektedir.Etnik olarak Çinli olan çoğunluk Budizm, Taoizm ve Hristiyanlık arasında bölünmüş olup, Müslümanlık daha çok Uygur, Hui, Kazak, Kırgız, Tatar ve Özbek azınlıklar arasında yayılmıştır.
Başlıca Şehir ve nüfusları	: Chongqing 30,9 Chengdu 10,0 Shanghai 16,7 Harbin 9,3 Beijing (Pekin, Başkent), 13,8 Shijiazhuang 8,7 Tianjin 10,0 Qingdao 7,5 Guangzhou (Canton), 9,9 Wuhan 7,4
Komşuları	: Doğudan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti; Güney-Doğuda Makao Laos, Birmanya, Vietnam, Hindistan, Bhutan, Nepal; batıda Pakistan Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan; Kuzeyde Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'dur. Çin'in toplam kara sınırları uzunluğu 20,000 km.den fazladır.

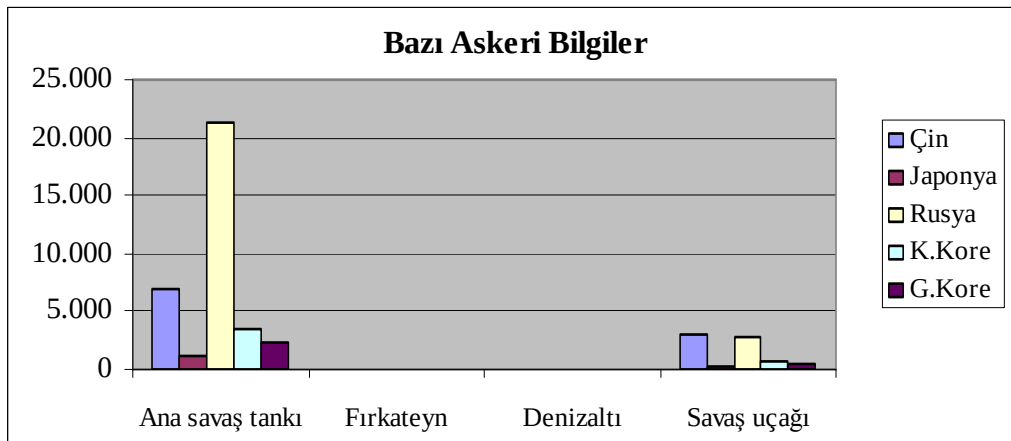
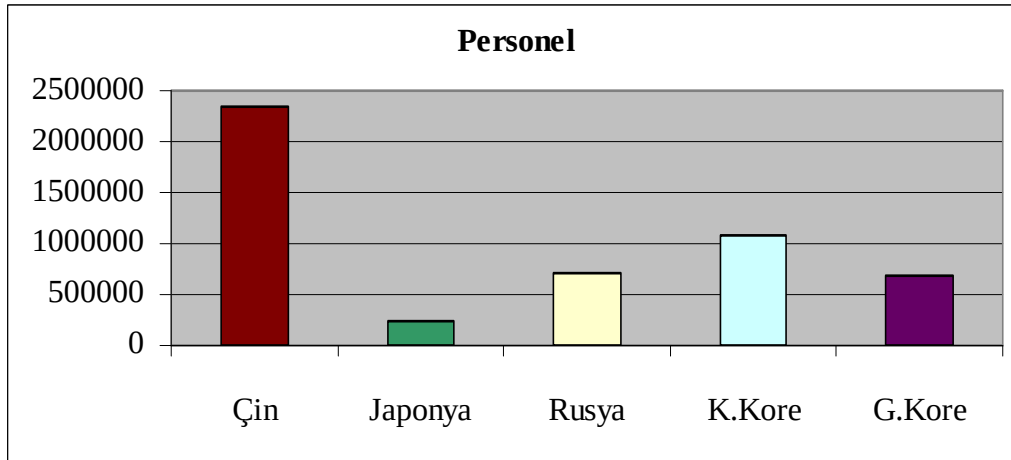
Deniz Sınırları	: Doğu Çin Denizi ve güneydoğuda Güney Çin Denizi. toplam sahil uzunluğu 18,000 km.den fazladır.
Para Birimi	: 1 Dolar = 8,28 Rmb (Yuan /Renminbi) 12/08/2001
İklim	: karasal iklim;güneydoğusunda ise alt tropikal.

1.3. Çin'in Askeri Güçleri ve XXI'nci Yüzyıldaki değişen parametreleri

Asker sayısının fazlalığına rağmen Halk Kurtuluş Ordusu gerek teçhizat ve gerekse eğitim seviyesi açısından zafiyetleri olan bir ordu konumundadır. Bu durum Çin'in silahlı kuvvetlerinde aksamalara neden olmaktadır. Çin Kara Kuvvetlerinin elinde halen 7 bin civarında tank bulunmaktadır. Hava Kuvvetlerinin elinde ise 3000'in üzerinde orta ve hafif bombardıman uçağı mevcuttur. Ancak bu uçakların çoğu 20 yaşın üzerindedir. Bombardıman uçaklarının nükleer bomba taşıma kapasitesine sahip bulunmaktadır. Çin yine 1996 yılı verilerine göre 17 kıtalar arası ve 70 adet de orta menzilli balistik füzeye sahiptir. Öte yandan Hava Kuvvetlerin de ise havadan erken uyarı uçağı bulunmaktadır. Deniz Kuvvetleri 65 denizaltı ve 40 destroyer ile firkateynden oluşmaktadır. Bu gemilerinde teknolojik olarak geri olduğu söylenebilir.

Hava Kuvvetlerinin elinde SU-27, Shenyang J-8II, Chengdu J-7MG, Chengdu J-7E, Chengdu J-7 gibi bombardıman uçakları ile Nanchang Q-5C (A-5C), Xian JH-7 gibi karşı saldırı uçakları mevcuttur. Deniz Kuvvetleri, Type 053H2G (Jiangwei), Jianghu II (Type 053) firkateynler ve Type 052 (Luhu) destroyerleri ile Houjian (Type 520) hızlı saldırı gemilerine sahiptir. Kara Kuvvetlerinin elinde ise, T-80, T-85II, T-85III, T-90, ve T-90II tipi ana savaş tankları bulunmaktadır.

Tablo 1.2. Çin'in ve bölgenin diğer önemli ülkelerinin askeri güçlerinin karşılaştırılması

	Çin	Japonya	Rusya	K.Kore	G.Kore
KARA					
Personel	1.700.000	148.500	348.000	950.000	560.000
Ana savaş tankı	7.060	1.070	21.280	3.500	2.330
DENİZ					
Personel	220.000	42.600	171.500	46.000	60.000
Fırkateyn	40	13	10	3	9
Denizaltı	65	16	67	26	19
HAVA					
Personel	420.000	44.200	184.600	86.000	63.000
Savaş uçağı	3.000+	331	2.733	621	555

Kaynak: International Institute for Strategic Studies, The Military Balance 2000/2001

Bazı strateji uzmanların göre Çin çok büyük bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Zira, Çin savunma harcamaları 1986 ile 1994 yılları arasında %159 oranında artmıştır. Üstelik gerçek savunma harcamaları hakkında kesin bilgilere de ulaşmak imkansızdır. Çin'in ortalama yıllık savunma harcamalarının 30-40 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Eğer Çin ekonomisi 20 yıl boyunca son senelerdeki büyümesini sürdürürse 2020 yılında Amerika Birleşik Devletleri ekonomisini satın alma gücü bakımından geride bırakabilecektir. Teorik olarak böyle bir büyüme Çin'i askeri alanda da Amerika Birleşik Devletleri ile boy ölçüşebilen bir ülke haline getirecektir. Çin'in gerçek anlamda askeri bir güç olabilmesi için savunma sanayisinde köklü değişiklikler yapması gerekmektedir. Bu bağlamda Çin, son yıllarda belirgin oranda yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmiş ve ileri teknoloji transferlerini kullanarak ihracata yönelik sanayide önemli adımlar atmıştır. RAND araştırmacılarından Roger Cliff'in, "Çin'in ticari teknolojisinin askeri potansiyeli" adlı çalışmasında; "önümüzdeki 20 yıl boyunca Çin ticaret sektörünün silahlı kuvvetlerin modernizasyonuna katkısının ne olacağını incelemiş, Çin 2020'ye kadar teknolojik eksikliğini büyük oranda kapatacak olmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Japonya'nın ticari ve askeri alanda ulaşacağı düzeye erişemeyeceğini" ifade etmiştir. Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri ile aynı düzeye gelemese de Çin, Amerika Birleşik Devletleri ile pek çok alanda boy ölçüşebilecek bir güç olacaktır. Amerikan siyasetçisi, askeri teknolojilerini ve kapasitesini devamlı olarak geliştiren ve artıran bir Çin'i iyi değerlendirmelidir (Cliff, 2001, s. 94).

Ülkenin nükleer kapasitesi ise hiç de azımsanmayacak bir seviyededir. Yaklaşık 300 kadar nükleer bomba başlığına ve dış ülkelere satabilecek kadar nükleer bilgi paketine sahip durumdadır. Bu alanda dünyanın üçüncü büyük nükleer gücüdür. Ülkede halen 15 adet nükleer reaktör bulunmakta olup 2004 yılına kadar da 10 tane daha inşa edilmesi planlanmaktadır (McKillop, News Week, 1994). 2050'li yıllarda Çin'in dünyanın en büyük nükleer enerji sistemine sahip olması beklenmektedir. Nükleer reaktör kapasitesinin artması Çin'in nükleer silah kapasitesini de ikiye katlamaktadır. Ülkenin nükleer silah denemeleri 1997 yılına kadar devam etmekteydi. Çin, 1996 yılı Haziran ayında 20 ila 80 kton arasında şiddeti değişen nükleer denemeler yapmış ve Çin dışişleri sözcüsü tarafından dünyaya duyurulmuştu. Ancak ilginç olanı şudur, 1997 yılı Mayıs ayında Çin, Fransa ile ortak yayımladığı deklarasyonda nükleer silah denemelerinin yasaklanmasını istemektedir. Bu isteğin arka planında belki de ülkenin nükleer silah programını tamamladığı gerçeği yatmaktadır.

Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun (PRC) kurulmasından sonra Kore savaşları, Rusya ve Hindistan'la olan sınır sorunları ve Vietnam birlikleri ile çatışmalar, Çin Ordusunun modernizasyonunda ilerleme yapmasını engellemiştir. 1990 dan itibaren herhangi bir askeri anlaşmazlığın çıkmaması ve 1994 yılında Rusya ile imzalanan nükleer füze antlaşması, ordunun pahalı bir modernizasyon programına alınmasını sağlamıştır. Son on senedeki gelişmelerin Tayvan ve Japon orduları ile arasındaki teknolojik boşluğun en aza indirgenmesinde baş rolü oynayacağı tahmin edilmektedir.Çin'in bu ordusunu yalnızca sınırlarını korumak için kullanacağı dünya devletlerine pek inandırıcı gelmemektedir. Çin'in son yıllarda askeri anlamda yaptığı gizli denemeler bu kuşkuyu haklı çıkaracak niteliktedir. Güney Çin Denizi'nde bulunan tartışmalı su ve adalar konusundaki anlaşmazlıklar, Kore'de meydana gelebilecek yeni krizler, Tayvan'ın tekrar ele geçirilmesi veya abluka altına alınması durumlarında Çin'in ordusu için gizli tuttuğu bu teknolojileri kullanmaktan çekinmeyeceği aşikardır (The EIU Limited, 2001, s. 19).

1.4. Çin'in Demografik Yapısının Analizi

Tablo 1.3. Çin'in Nüfus Göstergeleri

	1990	2000
Nüfus * (milyon)	1.137	1.295
Kabaca doğum artışı (Her 1.000 kişide ; %)	17.7	n/ a
Doğal artış hızı (Her 1.000 kişide ; %)	11.2	n/ a
Ortalama aile büyüklüğü	4.0	3.4
Han Çinlileri (milyon)	1.042	1.159
Azınlık nüfusu (milyon)	91	106
Cinsiyet oranı (erkek/ kadın ; %)	106.0	106.7
Kırsal nüfus (milyon)	297.4	455.9
%olarak toplam nüfusa oranı	26.2	36.1
0 - 14 yaş nüfus (milyon)	304.4	298.8
Çalışan nüfus (milyon)	739.9	887.9
60 yaş üzeri erkek ve 55 yaş üzeri kadın (milyon)	89.4	88.1

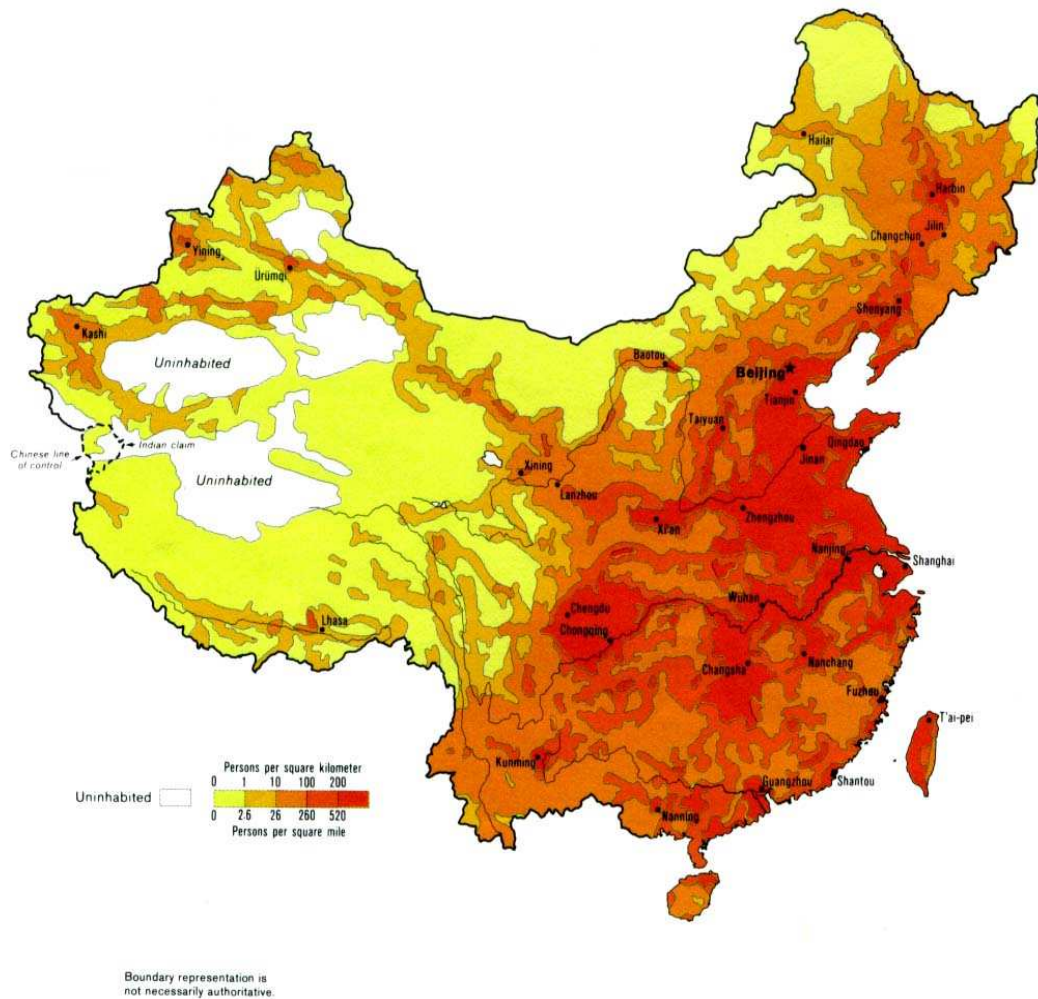
* Hong Kong (6,8 m.), Macau (440,000), Tayvan (22,3 m.) dahildir.

Kaynak: National Bureau of Statistics, China Statistical Yearbook; 2000.

Çin'in devasa nüfusu hem büyük bir kaynağın hem de büyük bir meydan okumanın göstergesidir. Nüfus 1990 ile 2000 yılları arasında yıl başına 1.1% gibi bir artış sergilemiştir. Bu düşük oran her aile için tek çocuk programının 1980 den beri çok sıkı bir şekilde uygulanmasının ve denetlenmesinin sonucudur. Tablo 1.2'de

görülebileceği gibi, 2000'li yıllara kadar Han Çinlileri nüfusun %91,6'sını oluşturmakla beraber ülke içindeki Zhuang, Uygur ve diğer Türk gruplar, Tibetliler, Moğollar ve daha bir çok etnik grup %16,7 nüfus artışı ile %11,2 artışı olan Han Çinlilerini geçmiştir. Bunda etkili olan en önemli neden ise etnik halkların tek çocuk programına uymamaları gösterilebilir. Kabaca doğum oranı 1952 de 1000 kişide 37 iken 1999 da 1000 kişide 15.2 ye düşmüştür. Nüfusun en önemli sorunu yaşlı kesimin oranının 1982 de %9,3 iken bu oranın 1990 da %10,3 çıkması ve 2000'li yıllarda toplam nüfusun %7 sine ulaşmasıdır. Yaşlı nüfus bu şekilde artarken genç nüfusun %28 den %23'e düşmesi ileride ekonominin temel taşı oluşturacak olmaması nedeniyle çok önemlidir. Çin nüfusunun 21nci yüzyıl ortalarına kadar artacağı tahmin edilmektedir (The EIU Limited, 2001, s. 20).

China: Population Density

Şekil 1.3 Çin'in Nüfus Yoğunluğu

1.5. Avrasya’da Yükselen ekonomik Çin’in Enerji Göstergeleri

Çin zengin hidroelektrik ve kömür kaynaklarına sahiptir. 1990’lı yıllarda bu kaynaklarda yaşanan hızlı değişim bütün yerel üretim eksikliklerine rağmen 2000 de elektrikte fazlalığı meydana getirmiştir. Çin dünyanın en fazla kaynağa sahip kömür üreticisidir. Üretilen kömürün çoğu düşük kalorili linyit sınıfına girmekte, bu da ülkedeki hava kirliliğinin en büyük nedenini teşkil etmektedir. Üretim merkezlerinin, ana tüketim merkezlerinin uzağında bulunması nedeniyle demiryolu taşımacılığının 60%’ını kömüre ayırmak zorunluluğu doğmuştur.

Tablo 1.4. Çin’in Enerji Dengesi

(Ton)	Petrol	Gaz	Kömür	Elektrik	Diğer	Toplam
Ana kaynaklar						
Üretim	162	25	489	62*	212	959
İthalat	93	0	1	0*	0	94
İhracat	-19	-2	-31	- 3*	0	55
Stok değişimi	-3	-1	12	0	0	8
Toplam	233	22	480	59*	212	1.006
İşleme & dönüşüm						
Kayıplar & Rafineri girdileri	-227	-4	-193	-59	0	-483
& dönüşüm	210	5	0	113	0	328
Dönüşüm çıktıları	-21	-7	-35		0	-89
Enerjisi / kayıplar				26**		
Son tüketim						
Taşıma yakıtları	77	0	5	2**	0	84
Endüstri yakıtları	31	7	185	57**	0	280
Konut ve benzeri	39	5	53	28**	212	337
Enerji olarak kullanılmayan	48	4	9	0	0	61
Toplam	195	16	252	87**	212	762

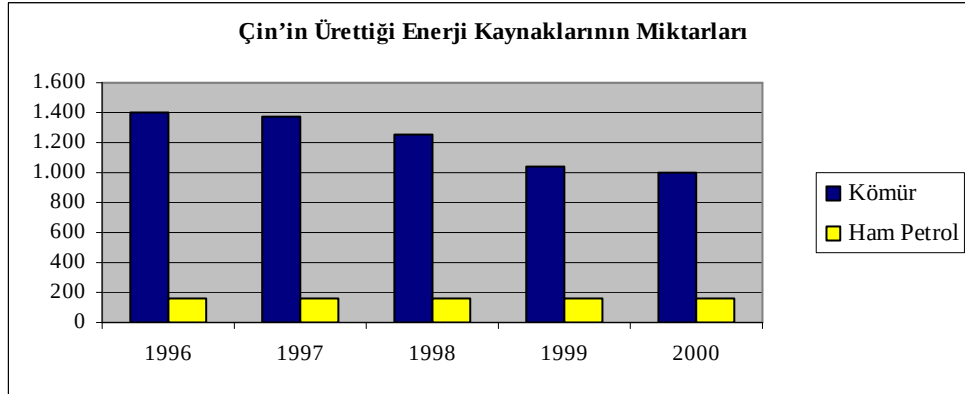
* İfade edilen değerler varsayılan üretim verimliliğinin % 33’dür.

** Temel çıktılarıdır.

Kaynak: Energy Data Associates 2000

1.5.1. Milli Enerji İstatistikleri

Tablo 1.5. Çin'in Ürettiği Enerji Kaynaklarının Miktarları

	1996	1997	1998	1999	2000
KÖMÜR (mton)	1,397	1,373	1,250	1,045	1,000
HAMPETROL (mton)	157	161	161	160	163
DOĞAL GAZ (Milyar m³)	20,1	22,7	23,3	25,2	27,7

Kaynak : National Bureau Of Statistics, China Statistical Yearbook, China Statistical Abstract 2000

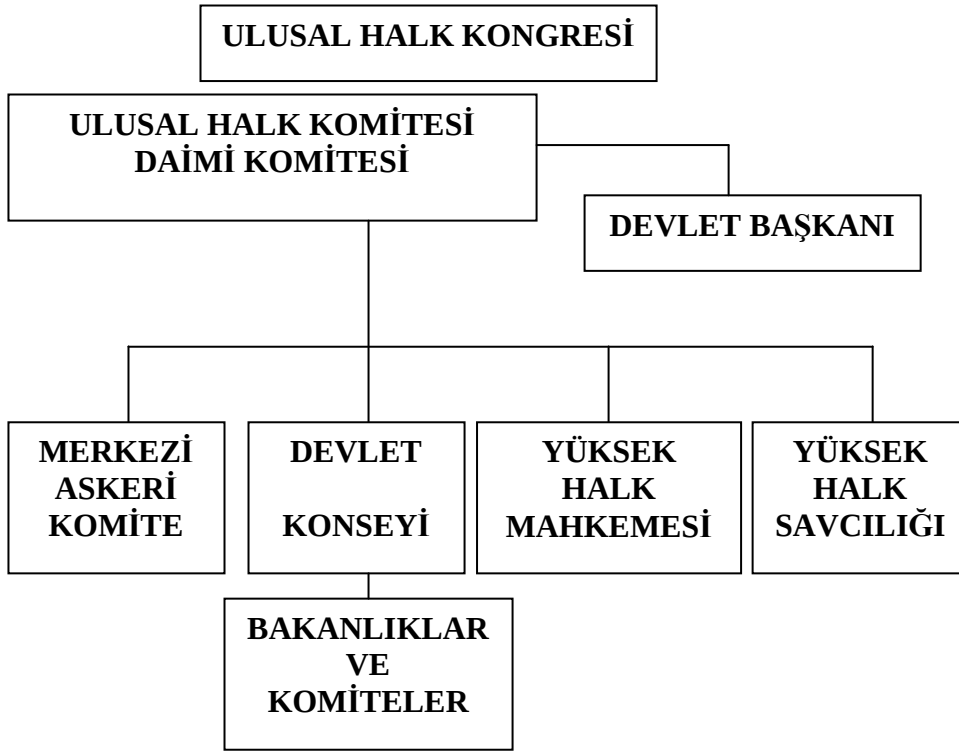
Çin bir ham petrol ithalatçısıdır. Ham petrol ithalatına bu kadar bağımlı olmak askeri konsept açısından uzun vadeli stratejilerde çok önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda düşünecek olursak Kazak ve Türkmen petrol ve doğal gazı Çin açısından çok büyük önem taşımaktadır. 21. yüzyıla adım atmaya başladığımız şu günlerde, eski İpek Yolu tekrar canlanmaya başlamıştır. Türkistan ve Kafkasya'nın petrol ve doğal gaz kaynakları boru hatlarıyla doğuda Japonya, batıda Avrupa'ya kadar ulaşma aşamasına gelmiştir. Yeni açılan demiryolları ile artık Pekin'den Batı Avrupa'ya kadar trenle yolcu ve yük taşımak mümkün hale gelmiştir. Bu ulaşım otoyollar, petrol ve boru hatlarıyla desteklendiğinde Çin, daha da zenginleşecektir. Bu gelişmeler hızla büyüme trendini kendi enerji kaynakları ile destekleyemeyen Çin'in işine gelmektedir.

Çin'in elektrik tüketimi yaklaşık 20 Gigawatt artmıştır ki buda her iki veya üç haftada bir yeni elektrik santrali açıldığı anlamına gelmektedir. Elektrik tüketiminde dünyada yaklaşık 10% gibi bir paya sahiptir. Çin hidroelektrik konusunda kaynak sıkıntısı çekmemektedir. 1997 de başlayan 2009 da bitirilmesi öngörülen 'Three Gorges '(Üç Vadi) adı verilen muhteşem bir baraj projesine sahiptir (The EIU

Country Profile, 2001, s. 25). Bütün bunların yanında nükleer enerji araştırmalarını da göz ardı etmemek gerekir.

Bu verilerin ışığında Çin, 1995 ten itibaren ham petrol ithal hale gelmekte ve her ne kadar dışa kömür satsa da, enerji ihtiyacı ekonomik büyüme karşısında her geçen gün dışa bağımlılığı artırmaktadır. Enerji açığı, Çin'in üreteceği politikaların ilk amacı olacaktır. Dünyanın enerji bölgelerinin artık diğer küresel güçler kadar Çin'i de ilgilendireceği ve uygulayacağı politikaların ana temasını oluşturacağı gerçek bir tahmin olacaktır.

1.6. Çin Devlet Yapısının İşleyişi

Şekil 1.4. Çin'in Merkezi Devlet Organlarının Şematik Yapısı

Kaynak : Qin Shi, Çin 1995, Elit Yayıncılık, Ankara 1996, s. 38-42.

Ulusal Halk Kongresi, devletin en yetkili organıdır. Devletin yasama gücünü temsil eder; ülke yaşamındaki önemli sorunları karara bağlar. Üst düzey devlet organlarının başkanlarının seçimine karar vererek, Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi'nin üyelerini, Devlet Başkanı'nı, Başkan Yardımcısı'nı, Başbakanı ve diğer üyeleri, Merkezi Askeri Komite Başkanı ve diğer üyelerini, Yüksek Halk Mahkemesi başkan ve Başsavcısını seçer.

Ulusal Halk Kongresi'nin görev süresi beş yıllıktır ve yılda bir kez toplanır. Ulusal Halk Kongresi, toplantı yapmadığı zaman, Daimi komite devlet gücünü kullanır. Ulusal Halk Kongresi, Daimi komite Başkanı, Başkan Yardımcıları, Genel Sekreter ve komite üyelerinden oluşmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Ulusal Halk Kongresi ve Daimi komitenin kararıyla, kanunların yürürlüğe konulmasını, Hükümeti (Devlet Konseyi) oluşturan üyelerin atanmasını, emirlerin yayınlanmasını gerçekleştirir. Yabancı elçileri kabul etme, yurt dışına elçi gönderme ve geri çekme yetkisine sahiptir. Yabancı bir ülke ile yapılan bir antlaşmayı onaylar yada fesheder.

Hükümet (Devlet Konseyi), aynı zamanda Merkezi Halk Hükümeti, en yüksek devlet yürütme organıdır. Ulusal Halk Kongresi ve Daimi komitenin hazırladığı kanunları ve kabul ettiği kararnameleri yürürlüğe koyarak, Ulusal Halk Kongresi ve Daimi Komitesi'ne karşı yükümlülük taşır. Hükümet, kendi işlev ve yetkisi dahilinde yürürlükteki önlemlerin güvence altına alınmasında, yürürlüğe konulacak kanun ve kararnamelerin planlamasında, kararname ve emirlerin ilan edilmesinde yetkiye sahiptir.

Merkezi Askeri Komite, devletin askeri yönetim organı olarak ülkenin silahlı kuvvetlerini idare eder. Halk Kurtuluş Ordusu, Silahlı Polis Güçleri ve Halk Milisleri'nden oluşmaktadır.

Yerel Halk Kongreleri ve Yerel Halk Yönetimleri, devletin idari bölgeler planına göre uygulamaya koyduğu birimler, eyaletlerin, illerin ve ilçelerin kongrelerine ve yerel hükümetlerine ayrılmaktadır.

Çin'in idari yapısı Eyaletler, Bölgeler ve Kasabalar olmak üzere üç aşamalı bir sisteme sahiptir. Eyaletler, otonom bölgeler ve Belediyeler doğrudan merkezi yönetime bağlı olup ilk basamağı oluştururlar. Eyaletler ve otonom bölgelerde kendi içlerinde otonom büyük kesimler, bölge idareleri, otonom bölge idareleri ve şehirler diye bölünerek idari yapının ikinci basamağını oluştururlar. Bölge idareleri veya otonom bölge idareleri de kendi içlerinde kasabalara, köylere, azınlık yerleşim birimlerine bölünmüştür ki buda halkanın üçüncü basamağını oluşturmaktadır (Ok ve İlyas, 1998, s. 16).

Şekil 1.5. Çin'in Merkezi Eyaletleri

Çin'de merkezi hükümete bağlı 23 eyalet, 7 otonom bölge, 4 merkezi yönetime bağlı belediye bulunmaktadır. Bu eyalet, otonom bölge ve belediyeler kapsamında ise 30 otonom büyük kesim, 514 şehir, 1848 bölge seviyesinde idari yapı bulunmaktadır (Ok ve İlyas, 1998, s. 17). Çin'e 1997 de katılan Hong Kong ve 1999 da katılan Makao ayrıcalıklı bir statüye sahiptirler.

Halk mahkemeleri devletin yargı organıdır. Devletin gizliliği ile bireyin gizli durumunu gerektiren ve belirli yaşa gelmemiş olanların suç davaları dışındaki davaları, kamuoyuna açık olarak görür. Halk savcılıkları, devletin kanunları denetleme organıdır. Ülkeye ihanet etmek ve bölmekle ilgili devlet davalarını ve diğer önemli suç davalarını ayırarak, teftiş yetkisini yürütmeyi; genel emniyet organlarının soruşturma davalarında, soruşturmanın yürütülmesi ile ilgili aleyhte

dava açıp açmama kararını vermeyi, ceza davalarıyla ilgili olarak takibatı yürütmeyi; emniyet organları, halk mahkemeleri, hapishaneler, tutukevleri ve ıslah evlerinin etkinliklerinin yasal olup olmadığını denetler (Shi, 1996, s. 40).

1.7. Çin Politikasının Geleceğini Yönlendirecek Yöneticiler

JİANG ZEMİN : Başkan, Çin Komünist Parti (CCP) genel sekreteri ve ordunun başındaki lider. Parti başkanlığından 2002 de, başkanlık makamından da 2003 de emekli olması beklenmektedir. Jiang Zemin'i halka sevdiren olay ise 1989'daki protesto gösterilerinden sonra askeri baskıları sona erdirmesi ve bu olaylar zamanındaki yaşça büyük politik figüranları her hangi bir siyasi çalkantı yaşamadan ayıklayabilmesidir. Akıllara takılan bir soruda Zemin'in, Deng gibi gücün getirdiği rahatlıkla pozisyonunu ölene kadar korumak isteyeceğini yoksa emekli yaşı geldiğinde çekileceğimidir. Bütün bu düşüncelere rağmen gerçek olan, Zemin'in emekli olsa da politika üstü bir kişi olarak ülke yönetiminde etkin olacağının kesinliğidir.

Lİ PENG : Ulusal Halk Kongresinin (NPC) başkanı ve siyasi Hiyerarşide ikinci adam. 1989'daki Tiananmen katliamındaki belirgin rolünün olduğu bilinen ve bu yüzden kötü şöhretle tanınan muhafazakar liderdir.

ZHU RONGJİ : Eylül 1997'de yapılan CCP'nin 15nci kongresinde siyasi olarak üçüncü Adamlığa, 1998 Martı'nda yapılan NPC toplantısında da Başbakanlığa atanmıştır. Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) girmesinde rolü olan en önemli liderdir.

HU JİNTAO : Politik hiyerarşide çok çabuk yükselme sağlamıştır. Politbüro'nun (PSC) en genç üyesidir. 1999 Mart'ında başkan yardımcılığına atanmıştır. Zemin'den sonrası için en favori isimdir. Ülke içinde ve ülkenin dışı açılmasında genç kuşağın temsilcisi olarak halkla daha rahat ilişki kuracağı düşünülmektedir.

Lİ RUIHUAN : Çin Halk Danışma Kongresinin (CPPCC) başkanı ve Politbüro'nun da üyesidir. Li başkanlığındaki CPPCC Çin siyasetinde önemli bir rol üstlenmiştir.

WEİ JİANXİNG : Disiplin Araştırma Komitesinden sorumlu Merkez Komisyon başkanıdır.

Lİ LANQİNG : Politbüro tarafından CCP'nin 15nci kongresinde seçildi. 1993 yılından beri başkan yardımcılığı görevini sürdürmektedir. Basın sözcülüğü görevini üstlenmiş olup, Partinin bütün ekonomik ve diğer düşüncelerini açıklamakla görevlendirilmiştir (EIU Country Profile; 2001, s. 16).

Eylül 2002'de yapılacak olan parti kongresinde Çin Komünist Partisi'nin (CCP) liderlerinin değişme ihtimalinin yüksek olması, Çin Halk Cumhuriyetinin geleceği açısından birkaç nedenden dolayı önem taşımaktadır. Birincisi kongrede, Merkez Komite, Politbüro ve Genel Sekreterlik de dahil olmak üzere üst yönetim üyelerinin seçilecek olmasıdır. Bu liderler Mart 2003'te düzenlenecek Ulusal Halk Kongresi'nde Başkan dahil olmak üzere devletin bir çok pozisyonu için seçici olacaklardır. İkincisi, şimdiki Başkan Jiang Zemin'in 1997'de hazırladığı kurallar gereği parti liderliğinde önemli jenerasyon değişimi olacağıdır. Bu kurallar 70 yaşını geçen Parti liderlerinin istifa etmesini gerektirmektedir. Gelecek yılki kongrede Jiang'la birlikte Politbüro'nun altı üyesinden dördü emeklilik yaşına gelmiş olacak ve tahminlere göre merkezi devlet kurumlarında çalışanların %50'si kongrede emekliye ayrılacaktır.

Kongre “dördüncü jenerasyon” liderleri iş başına getirecektir (ilk üç kuşağı sırasıyla Mao Zedung, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin tarafından temsil edilmekte). Bundan sonra 50'li yaşların sonunda 60'lı yaşların başında olan kişiler 2007 yılındaki bir sonraki kongreye kadar en az beş yıl veya kriz olmazsa muhtemelen 10 yıl ülkeyi yöneteceklerdir. Şu anda dördüncü jenerasyon, Merkez Komitede koltukların %49'una, Politbüro üyelerinin %19'una, Devlet Konseyi'ndeki bakanlıkların %48'ine, eyalet parti sekreterliklerinin %52'sine ve eyalet başkanlıklarının %77'sine sahip durumdadır (Li, 2001,)

Dördüncü jenerasyonun lideri pozisyonunda şu anda Parti hiyerarşisinde 5. sırada bulunan ve Başkan Yardımcılığı görevinin yanı sıra Merkez Ordu Komisyonu'nda da başkan yardımcılığını sürdüren Hu Jintao bulunmaktadır. Dördüncü jenerasyonun diğer liderleri arasında Jiang Zemin'le yakın ilişkisi olan Zeng Qinghong, Guangdong eyaleti başkanı Li Changchun ve Başbakan Yardımcısı Wen Jiabao sayılabilir. 2002'den sonra başa geçmesi beklenen Hu ve diğer 6 kişi için en önemli görev Parti Kongresi'nde kendilerini destekleyecek kişileri bakanlıklara ve

eyalet yönetimlerine getirmeleri olacaktır. Bakanlık ve eyaletteki personel ayarlamalarında bu süreç şimdiden başlatılmıştır.

2. ÇİN EKONOMİSİNE GİRİŞ

2.1. Ekonomide Yeniden Yapılanma

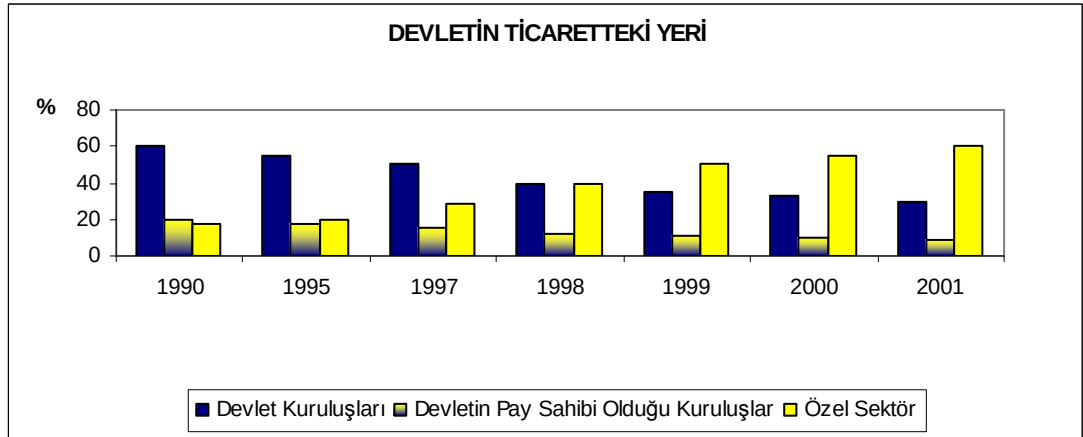
Mao'nun 1976 yılında ölümünden sonra ülkede siyasi muhafazakarlığın devam etmesine karşılık ekonomik alanda dışa açılma yönünde çok önemli adımlar atılmıştır. Komünist Partinin 14 üncü Ulusal Kongresi'nde ülkede 'Sosyalist Piyasa Ekonomisi' uygulanmasının kabul edilmesi ve Eylül 1997'deki 15 inci parti kongresinde bunun parti tüzüğüne ilave edilmesi piyasa ekonomisi kavramının siyasi geçerliliği ve ağırlıklığını artırmıştır. Yine aynı kongrede devlet işletmelerinin kısmen özelleştirilmesi amacıyla sanayide yeniden yapılanmanın sağlanması için uygulanacak esaslar belirlenmiş, bu esasları uygulamaya sokabilecek daha önce kişisel olarak otomobil sektöründe, makine ve elektrik sanayisinde ve diğer sektörlerde görev yapmış kişiler parti yönetimine girmiştir.¹

1998 yılında başlatılan yönetim reformuyla 40 bakanlık 28'e düşürülmüş, bu bakanlıklardan 8 tanesi ekonomik konularla ilgili bakanlıklar olmuştur. Bu bakanlıkların haricinde idari yetki alanı enerji, kömür, kimya, metalürji, dahili ticaret, tütün, hafif sanayi, tekstil ve makine sanayilerini kapsayan bir süper bakanlık kurulmuştur. Ekonomik bütün izinlerin alındığı Planlama Komisyonunun yetkileri yalnızca makro alanlar ile sınırlandırılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti, dünyanın en kalabalık pazarı olması, hızla büyüyen ekonomisi, bütün gelişmiş ekonomiye sahip dünya ülkelerinin ticaret yapma isteğinden dolayı, devlete ait sanayi kuruluşlarının piyasa ekonomisi şartlarına uygun yapılandırılabilmesi için reformları hızlandırmak istemektedir. Bunun için 1998 Mart ayında toplanan Halk Kongresi'nde 118,000 devlet işletmesi için aşağıdaki üç strateji seçilmiştir (Ok ve İlyas, 1998, s. 13): Büyük ve ekonomik yönden stratejik öneme sahip 880 işletme devlet mülkiyetinde kalacak veya devlet çoğunluk hisselerini elinde bulunduracaktır. Stratejik öneme sahip olmayan orta veya büyük boy işletmeler limitet şirkete dönüştürülecektir. 102,300 devlet işletmesi özelleştirilecektir.

¹ Jiang Zemin ve Li Langing yıllarca otomobil sektöründe üst düzey yönetici olarak çalışmışlardır.

Tablo 2.1. Çin devletinin ticaretteki yeri

Kaynak : Reuters, 11.11.2002

Asya Ekonomik Krizin de sakıncaları ortaya çıkan ama hale geçerliliğini yitirmemiş olan küçük işletmelerin birleştirilerek devletin çoğunluk hisselerine sahip olacağı anonim şirketler kurmak Çin'in büyük firmalar kurup, bu firmalarla uluslararası piyasalarda olduğu gibi kendi iç piyasasında da bu seviyede rekabet oranını yüksek tutmak düşüncesi yatmaktadır.

2.1.1 Yeni Reformların Kronolojik Özeti

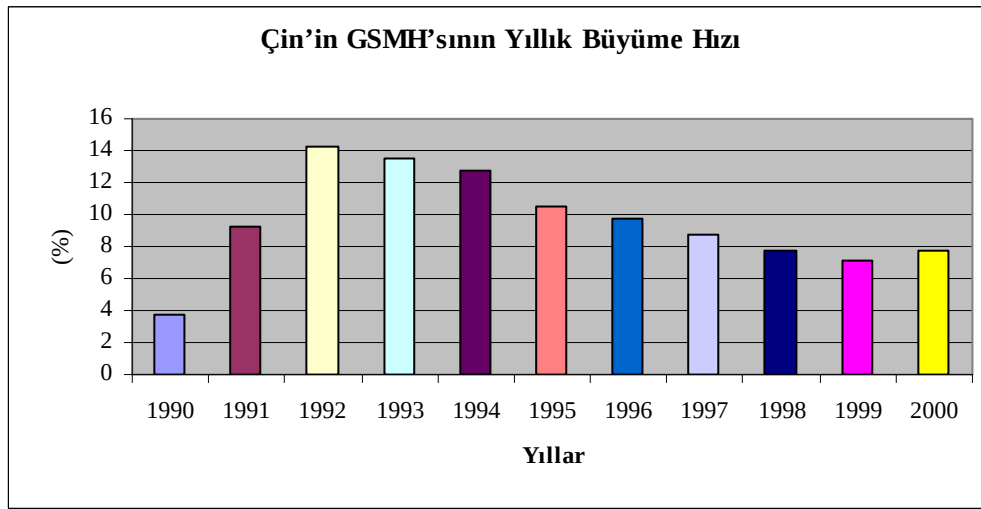
1995 : Yeni ticari banka yasası kabul edildi. Bu yasa People's Bank of China (PBC, Merkez Bankası)'nı yönetmek üzere çıkarılmıştır. Geçici düzenlemeler yabancı yatırımcıya rehberlik etmektedir. Bu, sigorta kanun, haftanın beş günü hareket imkanını kanunlaştırmaktadır. Bu kanun ayrıca senet-tahvil ve borç piyasasını da yasallaştırmaktadır. İthalat vergisini 4000-6000 arasında sayıdaki mal için %30 indirmektedir.

1996 : Bir program dahilinde 1,000 devlet mülkiyetli kuruluşun (SOEs) tamamen özerk şirketler haline dönüştürüldüğü açıklandı. Küçük ölçekli kuruluşların birleşmeleri için %23'e kadar vergi indirimi teşvik olarak verilmeye başlandı.

1997-99 : Mülkiyeti koruma konusunda değişik planlamalar yapıldı ve Sosyalist sisteme uygun hale getirilmeye çalışıldı. Küçük işletmeleri birleştirerek çoğunluk hisseleri devletin elinde olacak büyük işletmeler yaratıp, bunlarla dış ve iç piyasadaki rakiplerle daha rahat rekabet edeceklerini düşünerek ekonomik politikalarında değişiklik yaptılar. İthalat mallardan alınan vergi %17'ye indirildi.

2000-01 : İlerleme yeniden yapılandırılan devlet mülkiyetli kuruluşlarda oldu. Açıklanan raporlara göre bu sektörün toplam karı 230 milyar Rmb (28 milyar US\$) olarak açıklandı ki bu da her yıla %130 artış demektir. 1997 yılında kar edemeyen 6,599 büyük ve küçük ölçekli devlet mülkiyetli kuruluşun %70'i 2000 yılı sonuna kadar ya yeniden yapılandırıldı ya da birleştirildi. Bu yeniden yapılandırmalar ve birleşmeler, hükümete bağlı Ticaret bankasından verilen düşük kredilerle desteklendi. 2001'in başında, ithal edilecek mallardan alınacak vergi oranı %15.3 ile daha da aşağılara çekildi (EIU Country Profile; 2001, s. 9, 10).

Tablo 2.2. Çin'in GSMH'sının Yıllık Büyüme Hızı

TARİH	ORTALAMA YILLIK BÜYÜME
1960-1978 *	5,30%
1979-2000 **	9,50%
1990	3,80%
1991	9,30%
1992	14,20%
1993	13,50%
1994	12,70%
1995	10,50%
1996	9,70%
1997	8,80%
1998	7,80%
1999	7,10%
2000	7,80%

Kaynak : 2023 Dergisi, Haziran 2001, Sayı 2

Yukarıda belirtilen ekonomik reformlar ile Çin hükümeti ekonomiyi hantal, merkezîyetçi, Sovyet modelinden; daha dışa açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin siyasi kontrolünde, üretken bir sisteme oturttu. Bu da tablo 2.2 de

görüldüğü üzere, 2020’li yıllarda dünyanın en büyüğü olması beklenen Çin ekonomisinin 7-8 % gibi küçümsenemeyecek bir yıllık büyüme yakaladığıdır.

2.2. Ekonomik Yapı

Çin büyük bir endüstriyel devrim yaşamaktadır. Bu devrim iki misli sancılı bir geçiş olmaktadır. Diğer birçok ülkenin aksine topraklarını terk eden kırsal bölge insanı şehirlere göç etmektense buralardaki yerel sanayiler tarafından istihdam edilmektedir. Gerçek tarımsal nüfus 480-530 milyon arasında değişmektedir. 1999 verilerine göre kırsal kesimde tarım dışı alanlarda çalışan işçi sayısı 127 milyona ulaşmaktadır. Kırsal kesim sanayileşmesinin desteklenmesi uzun dönemde kentlere göçün engellenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. 1978’e kadar devlet mülkiyetli kuruluşlar ağır basarken bu tarihten itibaren yerel hükümetlerin himayesindeki “kolektif şirketler”, giderek özel müteşebbisler yada yabancı sermayeli kuruluşlar ve ortak teşebbüsler olarak üretimden pay almaya başlamışlardır. 1990’dan itibaren resmi devlet sektörünün endüstriyel çıktı içindeki payı neredeyse yarı yarıya düşmüştür (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 7). Bu da endüstriyel yapıda ki değişimin pozitif yönünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte devlet sektörü sermaye yoğun ve genellikle büyük ölçekli endüstrileri elinde tutma eğilimini sürdürmektedir.

Tablo 2.3. Çin’in 2000 Yılı Temel Ekonomik Göstergeleri

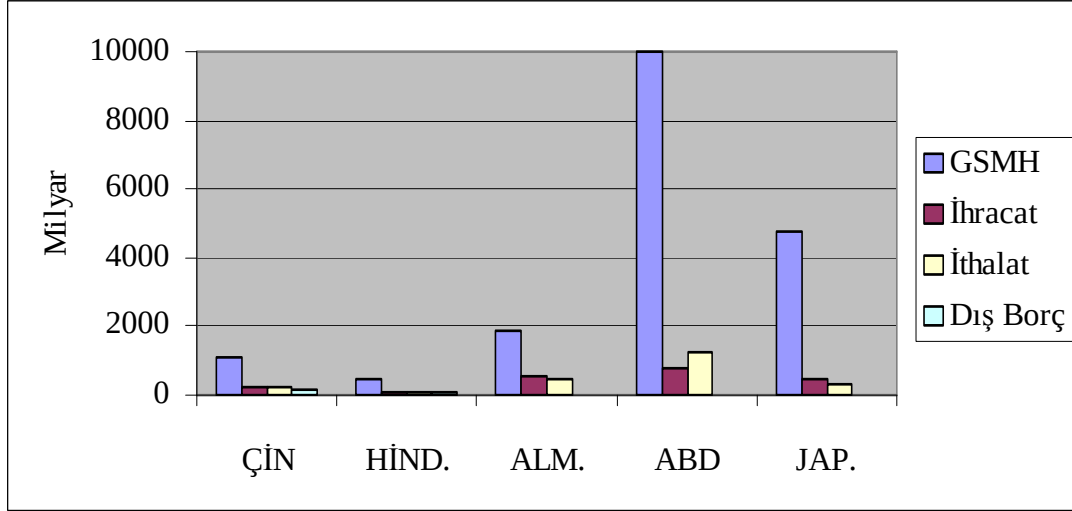
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA GSHM (%)	7.8
TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ TÜFE (%)	0.4
CARİ HEAP DENGESİ CHD (Milyar\$)	10,2
DIŞ BORÇ (Milyar\$)	145,1
DÖVİZ KURU DEĞİŞİM (Rmb/\$)	8.28

Kaynak: National Bureau of Statistics, IMF, EIU, 2001

Çin ithalat, ihracat arasındaki denge ve dış ticaretinin milli hasılasındaki payı yönünden Rusya ve Hindistan gibi büyük ölçekli komşularının yanında daha açık bir ekonomi sergilemektedir. Kişi başına düşen gayri safi gelirin gelişmiş ülkelere göre çok alt sınırdaki olması, kişileri ülke ekonomisinin büyüklüğü hakkında yanlış kanaatlere sevk edebilir. Yaşam içinde olmazsa olmaz malların gelişmiş ülkelerdeki fiyatları ile Çin’deki fiyatlarını karşılaştırsak, gelişmiş ülkelere göre çok alt seviyelerde olduğunu görürüz. Yani satın alma gücü paritesi cinsinden milli hasılayı ölçersek Çin ekonomisinin, Almanya, Japonya, Hindistan ve Rusya ekonomilerinden

büyük olduğu ve neredeyse Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisine eşit olduğu tespit edilecektir (Bulut ve Vural, Uyanan Ejderha..., 2001, s. 23, 24).

Tablo 2.4 Çin'in 2000 Yılı Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeleri

	ÇİN	HİND.	ALM	ABD	JAP.
GSMH(Milyar\$)	1,099	469	1,877	9,963	4,753
KİŞİ BAŞI GSMH(\$)	870	468	22,842	35,352	37,558
TÜFE(Tük.fiyat enf.%)	0.4	4.0	2.0	3.4	-0.7
CARİ HESAP DEN. (Milyar\$)	10.2	-5.1	-21.2	-435.4	116.9
CHD GSMHİÇİNDEKİ %	0.9	-1.1	-1.1	-4.4	2.5
İHRACAT(Milyar\$)	249,2	42,4	548,6	775,7	459,5
İTHALAT(Milyar\$)	216,1	53,5	502,8	1,222,8	342,8
DIŞ BORÇ(Milyar\$)	145,1	95,8	YOK	YOK	YOK
ÖDENMİŞ BORÇ/KAYNAK(%)	7.9	16.4	YOK	YOK	YOK

Kaynak : China Statistical Yearbook, 2000

Öyle ki, Türkiye'nin 2001 yılında yaşanan krize rağmen satın alma gücü paritesiyle milli gelirde dünya sıralamasında ilk 20 ülke arasındaki yerini koruduğu kesinleşmiştir. Türkiye, 2000 yılında satın alma gücü paritesi ile milli gelirde 17 inci sırada iken 2001 yılında 445 milyar dolar ile 18 inci sırada yer almıştır. Amerika Birleşik Devletleri 9 trilyon 907 milyar ile açık farkla birinci olurken, Çin, 5 trilyon 506 milyar dolarla ikinci, Japonya'da 2 trilyon 546 milyar dolarla üçüncü olmuştur (Vatan Gazetesi, 16 Eylül 2002). Çin, özellikle iç kesimlerine yatırımı özendirip, işsizlik problemine çözüm getirdiğinde bu paritenin daha da yukarı seviyelere ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2.5. Bazı Ülkelerin Kişi Başı Milli Gelire Göre Satın Alma Gücü Paritesi

ÜLKE	NÜFUS (milyon)	KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR (\$)	SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ (\$)
ABD	284	34.870	34.870
ÇİN	1.272	890	4.260
JAPONYA	127	25.990	27.430
HİNDİSTAN	1.034	460	2.450
ALMANYA	82	23.700	25.530
FRANSA	59	22.690	25.280
İNGİLTERE	60	24.230	24.460
İTALYA	58	19.470	24.340
BREZİLYA	173	3.060	7.450
RUSYA	145	175	8.660
MEKSİKA	99	554	8.770
KANADA	31	21.340	27.870
G. KORE	48	9.400	18.110
İSPANYA	40	14.860	20.150
ENDONEZYA	214	680	2.940
AVUSTRALYA	19	19.770	25.780
ARJANTİN	37	6.960	11.690
TÜRKİYE	66	2.540	6.640
HOLLANDA	16	24.040	26.440
G. AFRİKA	43	2.900	9.510

Kaynak : Vatan Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 16 Eylül 2002.

2.3. Ekonomi Politikasında Rekabetçi Yapının Karakteristiği

Yeni yüzyılın başında Çin, uluslar arası ekonominin en çok tartışılan, üzerinde en çok düşünülen ülkelerinden biri haline gelmiş durumdadır. Bunun temel sebebi, son yirmi yılda Çin'in göstermiş olduğu “olağanüstü” büyüme hızıdır. Çok kabaca bir değerlendirmeye, bu hızlı büyümenin sebebini “yeni ekonomik kalkınma stratejisi sayesinde elde edilen büyük bir ticaret hacmi” olarak tarif etmek mümkündür. Dünya bankası, Çin'in bu yeni ticaret ve kalkınma stratejisini şu şekilde tanımlamaktadır; “ daha fazla döviz elde etmeyi hedefleyerek, ihracat artışını sağlamak üzere koşullandırılmış bir merkantilist strateji. Fakat, bunun maliyetlerini yeterince dikkate almayan ve ithalat büyümesini de içeren uygulamalarla bağlantılı bir proje (Yıldırımaz, 2001, s. 257).”

Yapılan reformların başından beri, ekonomik politikalar önceliği, işsizliği kontrol altında tutacak kadar ekonomik büyümeyi sürdürmek ve maksimum sayıdaki insanın hayat standardını artırmak olarak koymuştur. Bunu yaparken de enflasyonu makul seviyede tutmak en büyük hedeflerden biri olmuştur. 1990'ların sonlarına doğru bir konsensüs tarafından yılda %8-9 büyümenin Çin için gerekli olduğu savunulmuşsa da, Deng'in uygulamaya soktuğu ekonomik hamleden sonra bu rakamın %10'ları bulabileceği görülmüştür.

1980'den 1990'a kadar hızla büyüme oranının arkasındaki kuvvet ekonomik reformların artan rolüdür. 1980'lerin kırsal komün sisteminin kaldırılması, tarımsal ürünlerin alım fiyatlarını artırmış, kontrol ve kotaların üzerindeki zırhın kalkmasını sağlamıştır. Genel fiyat kontrolü ülkenin yabancı yatırımcıya açılmasının temelini oluşturmuştur. Reform süreci tüm bu çabalara rağmen tam olarak bitirilememiştir. Çin dünyadaki ekonomik sistemleri kendine göre uyarlamaya çalışıp, "sosyalist piyasa ekonomisi" adında bir sistem geliştirse de devlet sektörü özellikle sanayi alanında ekonominin temel direği olmayı sürdürmektedir. Ancak Çin ekonomisinin dinamizmi özel, kolektif ve yabancı sermayeli girişimlerden kaynaklanmaktadır.

1995 yılı sonunda uygulamaya konulan ve 1996-2000 yıllarını kapsayan 9. Beş Yıllık Planda ülkenin hızla gelişen güney kesimlerinden içerilere doğru dengeli bir büyüme hedeflenmiştir. Bu amaçla yabancı yatırımcılar ve yerli yatırımcılar ülkenin içlerine doğru özendirilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde yıllık %8-9'luk bir büyüme sağlamak amaç olmuştur. Gıda sektöründe 1998 yılında meydana gelen seller çok büyük ekonomik zarara neden olmuşsa da hedef kendi kendine yeterliliği sağlamak amacını gerçekleştirmek olmuştur.

1990 yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların başında Çin ilk sırayı almaktadır. Dünyada hızla artan ve ağırlaşan rekabet ortamı, Çin ekonomisi açısından büyük bir avantaj yaratmaktadır. Ülkede işgücünün son derece ucuz olması ve dünyanın en büyük su gücü potansiyeline sahip olması, üretim maliyetlerini düşürmektedir. Bunun yanı sıra, doğal kaynaklarının zenginliği, ülkenin yatırımcılar açısından cazibesini artırmaktadır. Çin'e yapılan yatırımların genel olarak Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Tayland ve Avustralya'da yaşayan Çin kökenliler tarafından yapıldığı gözlenmektedir. Çin hükümeti, yabancı yatırımcılara ayrıcalıklı muamelenin haksız rekabete yol açması ve Dünya Ticaret Örgütü

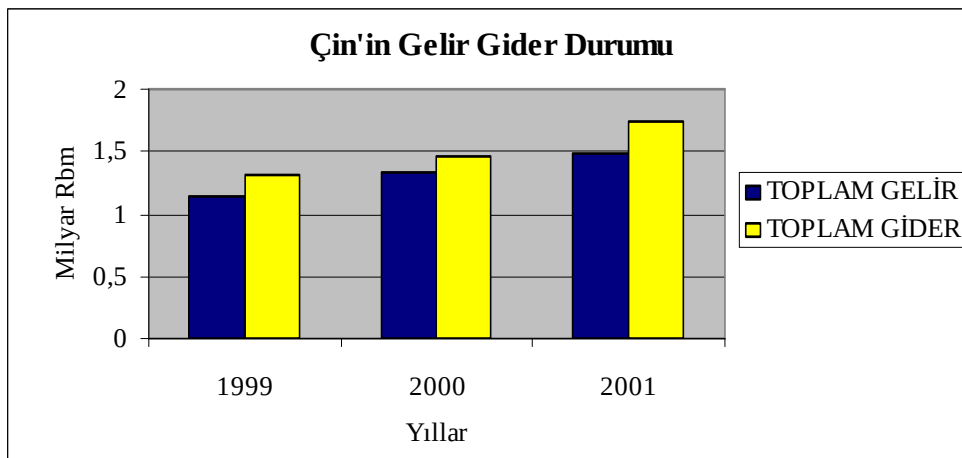
(WTO) uygun bulunmamasından dolayı bunun yerine ülkenin bu anlamda doyuma ulaştığı düşüncesi ile yerli ve yabancı yatırımcılara eşit muamele anlamına gelen uluslar arası kabul görmüş, “Milli Muamele” ilkesini uygulama yönünde çalışmaya başlamıştır. Shenzen bölgesinde bu ilke uygulanmaktadır. Bununla birlikte altyapının zayıf olduğu batı ve iç bölgelerde özellikle uzun vadeli projeler için bazı özel teşvikler düşünülmektedir. Çin hükümeti yabancı sermaye yatırımlarını sıkı bir şekilde denetlemektedir (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 8, 9). Yabancı yatırımcılara sağlanan teşvikler tarım, enerji, hayvancılık, altyapı, teknoloji ve sivil uçak yapımı alanlarında olmaktadır. Bankacılık, perakende satış, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi hafif sanayi, kömür madenciliği ve tıp alanında yabancı sermayeye bazı sınırlandırmalar getirilmiş, istisnai projeler dışında telekomünikasyon hizmetleri, basın-yayın, savunma sanayi ve çevreye zarar veren sanayilerde yabancı yatırıma şimdilik izin verilmemiştir.

Ekonomik politikalarının nihai hedefi olmasına rağmen Çin para birimi Renminbi henüz tam konvertibl değildir. Mali sistem ve para politikasındaki reform çalışmalarına devam edilmektedir. Yeni reformların amacı mali ve parasal politikaları, makro ekonominin yönetiminde etkili bir faktör olarak benimsenmektedir. 1997’ge kadar ekonomiyi teşvik etmek zorunluluğu doğmuştur. 1997-98 Asya ekonomik krizinin ihraç talebine etkisi, ağır yerel tüketici harcamaları ile birleşince, ekonomik büyüme için düşünülen oranın altına inme tehlikesini doğurmuştur. Bu durum, Mayıs 1996 ile Temmuz 1999 arasında faiz oranlarının yedi kez değişmesine yol açmıştır. Kasım 1999’da tüketici harcamalarını teşvik etmek için tasarruf mevduatlarına %20 vergi koymak düşüncesi, özel tasarrufların oranında düşme, perakende satışlarda ise yukarıya doğru bir ivme sağlamıştır. 1997’den itibaren 90 milyar dolarlık büyük yatırım ve alt yapı programı yürütülmüştür (EIU Country Profile, 2001, s. 30). 2000 yılı boyunca hükümet iki milli tatili hafta sonu ile birleştirerek tüketicileri turizm ve perakende satışa yönelterek teşvikte bulunmuştur. Bu teşvikin başarılı olması 2001 yılında da bu tip tatilleri iç piyasaların hareketlenmesi için kullanılmasına yol açmıştır.

İthalat fiyatları tarife rejimi yoluyla, yerli üreticileri korumak amacıyla suni olarak yüksek tutulmaktadır. Potasyum gübresi, polistiren ve bazı yüksek teknolojlili tüketim malları bu duruma örnek gösterilmektedir. Diğer taraftan tarımsal ürünlerde özellikle mısır ve pirinci ihraç fiyatları üreticileri korumak amacıyla düşük

tutulmaktadır (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 9). 1995 Yılında çıkarılan dış ticaret kanuni ile tarife indirimlerini de kapsayan uygulamalar başlatılmıştır. 1979'dan bu yana devam eden reform sürecinde zorunlu planlar büyük ölçüde yol gösterici planlara dönüşmüş, döviz kuru, tarife, faiz, kredi, vergilendirme gibi piyasa ekonomisi araçları yasallaşmıştır. 1996'da kabul edilen 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 2010 yılına kadar olan ekonomik hedeflere yer verilmiştir. Bir geçiş dönemi yaşayan ülkede, dünya sistemine entegre olduğu ölçüde dış ticaret rejiminde de ileriye yönelik bir liberalizasyon beklenmektedir.

Tablo 2.6. Çin'in Gelir-Gider Durumu

(Rbm Milyar)	1999	2000	2001	DEĞİŞİM
TOPLAM GELİR	1,138	1,338	1,476	10.3%
TOPLAM GİDER	1,314	1,464	1,738	18.7%
DENGE	-176	-126	-262	14.0%

Kaynak: Xinhua News Agency, OCAK 2002.

Çin'de ülkenin toplam gelirlerinde, 1997 Asya Ekonomik Krizine rağmen hızlı bir artış görülmektedir. Bu hızlı artış, özellikle fazla vergi alınan sahalarda ekonomik büyüme ile paralellik göstermektedir. Bu vergilerin milli hasıladaki oranı %15'in altında olması ülkenin toplam gider dengesinin artış göstermesine yol açmaktadır (EIU Country Profile, 2001, s. 31). İşin kaygı duyulacak yanı, bu vergilerin kısa zaman içinde yukarıya doğru çekilemeyecek olmasının; toplam giderin, toplam gelire göre daha hızlı artmasına ve bu artışın durdurulmasının giderek zorlaşmasına neden olacağıdır. Çin mali sistem yapısının, merkezi hükümet vasıtasıyla varlıklı eyaletlerden gelecek paranın tekrar dağıtım amacıyla kullanılması üzerine,

hükümetin 2002'ye kadar safha safha uygulamaya koymayı taahhüt ettiği aktif mali politikalar açısından orta vade de cari hesap dengesi yönünden endişelerin devam edeceği kuşkusunu doğurmaktadır.

Japonya da dahil olmak üzere, Asya mucizesini yaratan ülkelerin ekonomilerindeki dönüşümün izleri araştırıldığında, belirgin bir şekilde, eğitim düzeyindeki artış, Ar-Ge harcamalarının yükselmesi, sanayinin GSMH içindeki payının artması, sanayi üretimi içinde otomotiv ve elektronik gibi üretim dallarının ağırlığının artması eğilimleri ile karşılaşılmalıdır (OECD, 1989). Bu da bilinçli ve kontrollü bir sanayileşme politikasının varlığına işaret etmektedir. Aynı durum, bugün Çin içinde geçerlidir (Demir, 2000, 28-43).

2.4. Ekonomik Sektörler

2.4.1. Tarım ve Hayvancılık

Tarım, Çin'in toplumsal yapısını şekillendirmede en önemli faktör olmuş ve merkezi otoritenin devamlılığının dayanağı olarak günümüze kadar hakimiyetini sürdürmüştür. Dolayısıyla merkezi otoritenin kurulması ve devamlılığı hep Çin'in tarımsal yapısıyla doğrudan bağlantılı olmuştur. Tarih boyunca nüfus artışının yaratacağı ilave tarımsal ürün talebini karşılamak, Çin liderlerinin hep öncelikli konuları arasında yer almıştır. Bu nedenledir ki, çoğu Üçüncü Dünya ülkesinden farklı olarak, Çin'de sanayileşmeden ziyade kırsal gelişme genel kalkınma stratejisinin merkezi bir unsur olagelmıştır (Öğütçü, 1995, s. 28). 9,561,000 km² yüzölçümü, 1,236 milyon nüfusundan dolayı, Çin için ekonomik açıdan en önemli sektörün tarım olduğu açıktır. Çin'de yüzölçümünün ancak %10'u ekilebilmektedir (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 11). Bu %10 dünya tarım alanlarının %7'sine denk gelerek, dünya nüfusunun %22'sini beslemektedir (Öğütçü, 1995, s. 28). Son ekonomik reformlarla Çin'de tarım alanında yüksek üretim, yüksek kalite, yüksek verimlilik olan yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin getirisi 1979 yılından beri yıllık yaklaşık %5 artış olmuştur. 1994'te tarım alanlarının ciddi şekilde sel ve kuraklık problemlerine uğraması, ilk defa hububat, buğday ve pirinç ithal etmek zorunda kalmıştır. 2010 yılında tüm ihtiyacını ithal etmek istendiği düşünüldüğünde, dünya tarım üretiminin Çin'in ihtiyacını karşılayamayacağı kesindir. Bu durumun global bir gıda krizine bile yol açabileceği düşünülmektedir. Normal şartlarda ithal edilecek hububatın toplam tüketimin %5'ini geçmeyeceği, kendisine yeterlilik

konusunda endişeye gerek olmayacağı belirtilmektedir (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 11). Pirinç, buğday ve mısır Çin'in başlıca tahıl ürünleridir. Hububat rekoltesinin, %38,9'unu pirinç, %22,3'ünü mısır, %22,3'ünü buğday oluşturmaktadır. Kuzey-batı bölgelerinde bulunan 23 milyon sulamasız tarım arazisine 2001 yılının Haziran'a kadar yağış düşmemesi, 2002 yılı tahıl fiyatlarının yükselmesine ve tahıl ihracat-ithalat politikalarının değişmesine yol açmıştır.²

Çin'in son yıllarda hızla artan kimyasal gübre, böcek ilacı ve tarım ilaçları ihtiyacı ithalat politikalarını derinden etkilemesine rağmen, devletin koyduğu kotalar hala devam etmektedir. 1979'dan sonra hayvancılık sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir. 400 türden fazla hayvan çeşidi ve 313 milyon 330 bin hektar doğal otlak alanlarıyla Çin, hayvan ihraç eden ülke konumuna gelmiştir (Shi, 1996, s. 81).

Çin'de tarımın milli hasıladaki payı %17 (Türkiye'de %18)'dir. Sanayileşmiş ülkelerde tarımın milli hasıladaki payı %3'ü geçmemektedir (Ayhan, 2001, s. 49). Ülkemizde dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde tarımın hala milli hasıladaki payının yüksek olduğu görülmektedir.

Sanayi atılımı içerisinde bulunan Çin'in hayvancılık dışındaki tarımsal ürünlerini yıllara göre incelediğinde, hayvancılık sektöründe belirgin artış görülürken, yıllar itibarıyla tarımsal ürünlerde düşüş dikkat çekmektedir. Bu düşüşü en az seviyeye indirebilmek için ithalat yoluna gidilmesi ya da sulama, gübre, tarım aletleri ve geliştirilmiş proses tekniklerine çok büyük paralar harcanması ve hükümetin çiftçilere ödediği fiyatları daha da yükseltmesi gerekecektir (Kennedy, 1996, s. 223-225)."

² 23 milyon hektar sulamasız alanı, Pekin'in batısı ve sarı ırmağın kuzeyinde kalan bölgeler teşkil etmektedir.

Tablo 2.7. Çin'in Tarımsal Ürünler Üretimi

(Ton)	1996	1997	1998	1999	2000
HUBUBAT (soyafasulyesi+yumrugiller)	504.5	492.2	512.3	508.4	462.2
PAMUK	4.2	4.6	4.5	3.8	4.4
ŞEKER KAMIŞI	66.9	78.9	83.4	74.7	66.3
ŞEKER PANCARI	16.7	15.0	14.5	8.6	8.1
ÇAY	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7
DENİZ ÜRÜNLERİ	32.9	36.1	39.1	41.2	42.8
ET	46.0	52.7	57.2	58.2	61.2
DOMUZ(Kişi başı)	362.8	400.3	422.6	430.2	446.8
KOYUN VE KEÇİ(Kişi başı)	237.3	255.8	269.0	279.3	290.3
BÜYÜKBAS HAY.(Kişi başı)	133.6	145.6	148.0	150.3	151.5

Kaynak : China Statistical Yearbook, China Statistical Abstract, 2001.

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğundan beri, sanayileşmeyi sağlayabilmek ve hızla artan nüfusunu besleyebilmek için aşması gereken çok önemli bir engel bulunmaktadır. Tarımsal çıktıda büyük bir artış olmaksızın sınai üretiminde büyük artışlar gerçekleştirilememekte, öte yandan, tarımsal ürün, ancak ona yapılan yatırım büyük ölçüde arttırılabilirse artabilmektedir, ki bu da sınai çıktıda çok büyük bir artışı gerektirmektedir (Yıldırımaz, 2001, s. 260).

2.4.2. Turizm

5000 yıllık tarihi, değişik kültür yapısı, çekici örf ve adetleri, dünyaca meşhur mutfağı ve muhteşem doğa manzaraları ile Çin turistlerin ilgi kaynağı olmaktadır. 2008 Olimpiyatlarının şehri başkent Pekin, Çin'in turizm merkezidir. Son yıllarda misafirhane ve otellerin yeniden inşası, mevcutların yenilenmesi ve genişletilmesi için merkezi ve yerel hükümetlerce yatırımlar yapılmış, yabancı yatırım istekleri de kabul edilmiştir.

Çin'e en çok yurt dışında yaşayan Çinliler; Hong Kong ve Makao'da yaşayan Çinliler ile Tayland'da yaşayanlar turist olarak gelmektedir. Bunların rakamı toplamda %97'yi bulmaktadır. Hükümet Çinlilerin dışında turist çekebilmek için bir takım kararlar alsa da, ülkenin insan hakları konusundaki kötü notu yabancı turistlerin Hong Kong, Tayland ve Japonya'ya yönelmesine neden olmaktadır. 2001 yılının ilk dört ayında, Çin Halk Cumhuriyetine gelen turist sayısının 28,6 milyon kişi, turizmden elde edilen gelirin ise 5,5 milyar ABD doları olmuştur (Business Weekly Dergisi, Haziran 2001). Türkiye'de 2001 yılı ilk 9 aylık turizm geliri ise %13 artışla 6,648 milyon ABD doları olmuştur (NTV, Ekonomiye Bakış Programı, 2001). Bu

rakamlar Çin'in turizm büyüklüğünün ülkemizin yaklaşık 1000 katı olduğu ve turizm gelirlerinin devasa boyutu konusunda bir fikir oluşturabilir.

Çin turizminin, önümüzdeki 10 yıl içinde 40 milyonluk istihdam yaratması planlanmaktadır. Çin Ulusal Turizm Yönetimine (CNTA) göre, 1996-2000 yılları arasında turizm endüstrisinde çalışan kişi sayısı her yıl 500.000 kişi artmıştır. Devlet Planlama Komisyonu Başkan Yardımcısı Yu Guangzhou ve CNTA Başkanı He Guangwei'nin 21 Ekim 2002'deki "turizm sektöründe istihdamı artırmak" forumunda açıkladıkları gibi önümüzdeki 10 yıl içinde Çin'in turizm endüstrisi GSMH'dan biraz daha hızlı büyüyecektir. Bu durum, toplam 40 milyonluk bir istihdam yaratılması ve doğrudan olarak istihdam edilecek kişi sayısının her yıl 70.000 ve dolaylı olarak yaratılacak istihdamın da 3.5 milyon kişi artması anlamına gelmektedir. Bu yolla, turizm endüstrisi, ulusal ekonomi içinde daha fazla iş fırsatı sunmanın yanında kaliteli, çok karlı, büyük ve önemli bir sektör haline gelecektir.

13. CPC Merkez Komitesinin 4. Genel Oturumundan bu yana Çin turizmi 1989 yılında direkt istihdamı 520.000 kişiden 2001 yılında 5.98 milyon kişiye çıkararak tam 12 kat büyümüştür. Yıllık %22.6'lık istihdam büyümesi, gelen turist sayısı ve turizm endüstrisinden kazanılan dövizden daha büyüktür. 2001 yılında dolaylı istihdam 29.8 milyon ve toplam istihdam 35.78 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Yu Guangzhou, "önümüzdeki 10 yıl içinde ulusal turizm endüstrisinde yeni istihdamlar yaratmak için %8'lik büyüme oranı için çaba sarf edilmesi gerektiğini, böylece turizm sektöründe doğrudan istihdam edilen kişi sayısının 12.9 milyon kişiye, dolaylı olarak istihdam edilen kişi sayısının da 64.5 milyon kişiye ve toplam olarak 77.4 milyon kişiye ulaşacağını" ifade etmiştir. Bu rakamda her yıl artış olmaktadır.

2.4.3. Ulaşım ve Telekomünikasyon

Çin demiryolları iki büyük hattan oluşmaktadır. İlki; Pekin ve Guangzhou arasındaki Jing-Guang hattı ile Pekin-Harbin arasındaki Jing-ha hattını oluşturan Pekin'in ana merkez olduğu kuzey-güney hattı; ikincisi ise Lianyungang ve Lanzhou arasındaki Long-Hai hattı ile Lanzhou ve Urumçi arasındaki Laxin hattının olduğu ve Zhengzhou'nun ana merkez olduğu doğu-batı hattıdır. Bu hat 1992 yılında Urumçi'den batıya uzanarak Kazakistan iç demiryoluna bağlanmıştır. Böylece Çin'in Lianyungang ile doğrudan bağlantılı olan Hollanda Rotterdam Limanı'nın Asya-

Avrupa köprüsü kurulmuştur. Pekin- Guangzhou ve Pekin-Shanghai'nin oluşturduğu iki büyük hat arasında oluşturulan kuzey-güney hattı 1996 yılında faaliyete geçmiştir (Shi, 1996, s. 83).

Ülke karayollarının uzunluğu yaklaşık 1,5 milyon km ye ulaşmıştır. Ülkenin her ilinden karayolu geçmekte, ova bölgelerindeki karayolları ile her ilçe ve kasabaya ulaşılabilir.

Şekil 2.1. Çin'in Ulaşım Haritası

Bir su ülkesi olan Çin'de nehir ve deniz taşımacılığı 360 milyon ton gibi bir rakama ulaşmıştır. Çin okyanus filosu dünyada tonaj itibari ile sekizinci sıradadır.

Turizm sektörünün gelişmesiyle birlikte, turizm ulaşımında Çin'e olan mesafeler düşünüldüğünde havayolları en önemli ulaşım vasıtası olmuştur. Çin

havayolları devamlı olarak kendini yenilemekte bu da havayolu ile ulaşım kapasitesini her yıl arttırmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütüne girmesi ile yabancı yatırımlara da açmak zorunda olduğu telekomünikasyon sektörü, hali hazırda uygulanan politikalar çerçevesinde yalnızca devlet sektörü ile faaliyet yürütmektedir. Çin hükümeti birden fazla kamu kuruluşuna lisans vererek rekabet ortamı oluşturmaya çalışmaktadır. Sektörde 8 lisanslı devlet firması bulunmaktadır. Telekomünikasyon Çin'in en fazla büyüyen sektörlerinden birisidir. Dünya Ticaret Örgütüne girmesiyle sektörün yabancılara da açılımı, kırmızı Çin'de devamlı olarak gizlenen bir takım eylemlerin (insan hakları ihlalleri, nükleer denemeler, casusluk faaliyetleri vs..) daha kolay su üstüne çıkarabilecektir (China Daily, 07.06.2001).

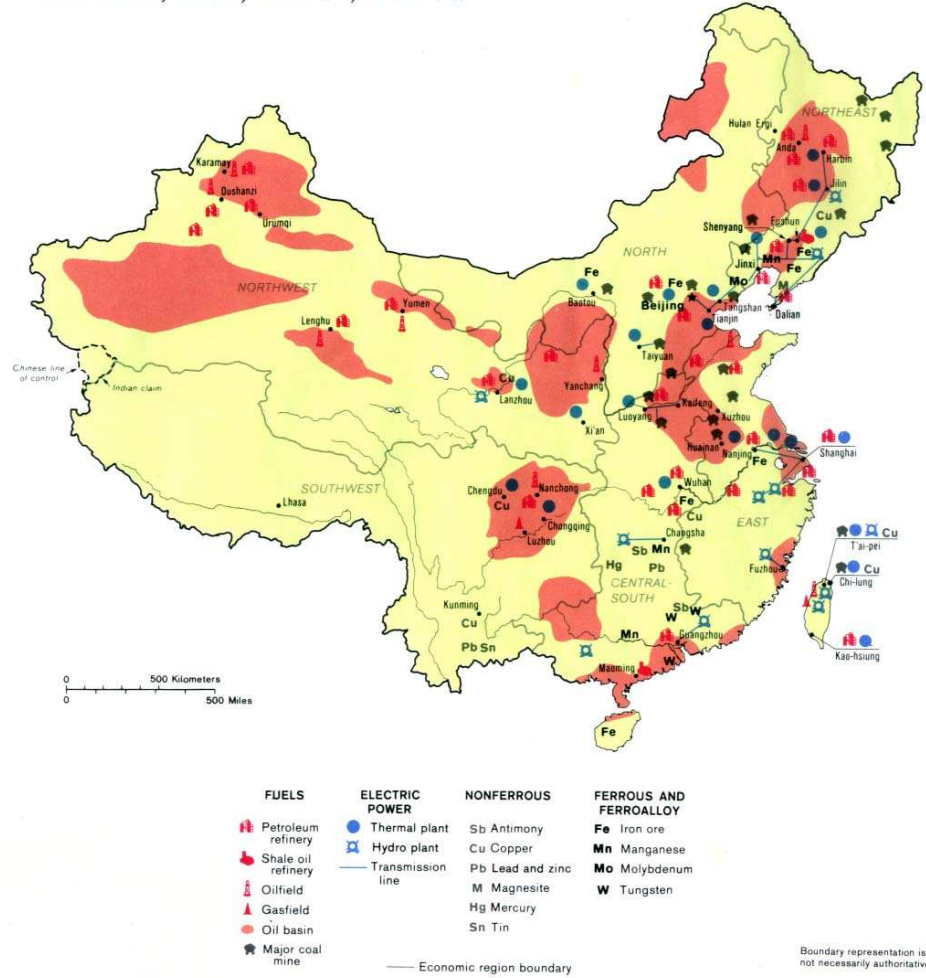
2.4.4. Endüstri

Çin maden endüstrisi doğru olmayan fiyatlandırma sistemi ve güvenlik problemleri ile uğraşmaktadır. **Kömür madenleri**, ölü volkanik taş olarak ün salmış durumdadır. Kömür endüstrisinin mülkiyeti karışık durumdadır. Devlet yıllık kömür çıktısının %60'ından sorumludur. Ülkede güvenliksiz işletilen birçok özel kömür madeni bulunmaktadır. Kömürün düşük fiyatlandırılması yatırımın önünü tıkamakta ve birçok küçük ve ekonomik olmayan madenlerin kapanmasına yol açmaktadır. 2000 yılında kömür madenleri sektörü devlet müdahalesine rağmen düşüş yaşamıştır. Ekonomik olmayan madenlerin kapanmasının yansıması olarak toplam çıktı senelik %0.6 azalmıştır (EIU Country Profile; 2001, s. 43). Kısacası kömür madenleri sektörünün rengi hala kırmızı kalmaya devam etmektedir.

Kömür sektöründe olduğu gibi problemler, **altın sektöründe** de yaşanmaktadır. Çin altın üretiminde dünyada 50 inci sırada olmasına rağmen uluslararası piyasalarda önemli bir yeri yoktur. 1995'e kadar %4 artış gösteren altın çıktısı, 2000 yılında 162.3 tonu bulmuştur. Altın sektörünün de devletin tekelinde bulunması ve devlet altın alma fiyatı ile paralel pazarlardaki alım fiyatının farklılık göstermesi kaçak, yasal olmayan maden sayısını artırmaktadır. 1994 yılında, 2005 yılı için 215 tonluk bir kısım için yabancı katılımcılara müsaade edileceği açıklanmıştır (EIU Country Profile; 2001, s. 43). Çin'deki altın talebi 2001 yılının ilk üç ayında, geçen yılın aynı dönemine göre %9 düşerek, 82,8 ton olarak gerçekleşmiştir.

Çin, uzay ve elektronik gibi yüksek teknoloji gerektiren endüstriler için gerekli **nadir bulunan metallerin** önemli boyutta üreticisi ve ihracatçısı konumunda bulunmaktadır. Vanadyum, titanyum, germanyum ve galyum bunlardan bir kaçıdır. Çin iç Moğolistan'da Bayan Obi madenlerinin dünyanın en fazla nadide toprak rezervine sahip olduğunu düşünmektedir.

China: Fuels, Power, Minerals, and Metals

Şekil 2.2 Çin'in Yer altı Kaynaklarının Dağılımı

Endüstriyel verim 1980'den beri yıllık %12,6 gibi gerçek artış yakalamıştır. Bunun büyük kesimini ilçe ve kasaba yatırımları gerçekleştirmiştir. Büyük yatırımlar 2 trilyon 368 milyar 500 bin Rmb olurken, bunun %10.1'ini 1 trilyon 403 milyar 200 bin Rmb'sini devlet kendisi gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte devlete ait sanayi çıktıları 1990'da %54,6 iken, 2000 yılında %35,5' düşmüştür. Ülkede üretilmekte olan ağır sanayi yerini hafif sanayi üretimine terk etme eğilimindedir. 1980'lerde

büyük talebi olan beyaz eşya gibi sektörlerde üretim fazlalığı oluşmuş durumdadır. Hafif ve ağır sanayi ortalaması 1999'a göre %9.9 büyürken, kolektif ortaklıkların ve devlet ortaklıklarının büyüme hızı bunun altında seyretmiştir. Kasaba ve köylerdeki küçük işletmelerin bir önceki yıla göre güçlendiği görülmektedir (EIU Country Profile; 2001, s. 44, 45).

Tablo 2.8. Çin'de 2000 Yılında Endüstrilere Eklenen Değerler¹

	Rmb Milyar	% Gerçek Değişim
GENELTOPLAM	3,957.0	9,9
HAFİF SANAYİ	950,6	9,5
AĞIR SANAYİ	1,417,9	13
BÜYÜK YATIRIMLAR TOPLAMI ²	2,368,5	11,4
KOLLEKTİF ORTAKLIKLAR	330.1	7,4
BİRLEŞEN ŞİRKETLER	495,4	14,5
YABANCI YATIRIMLAR	533.3	14,5
KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ TOPLAMI	1,358,8	12,1
YATIRIM TOPLAMI		

¹ Eklenen değer, toplam endüstriyel çıktılardan üretimin her aşamasında eklenen girdilerin çıkarılmasıdır. ² Devlet Kuruluşları ve özel kuruluşların yıllık satışları

Kaynak: Economic Information & Agency, China Economic News, Ocak 2001

Otomotiv pazarında 2001 yılının ilk dört ayında gözlenen büyümenin ardından hükümetin yerli araçlar üzerindeki fiyat kontrolünün kaldırıldığını açıklaması ile otomotiv piyasası dar boğaza girmiştir. Çin otomobil üreticileri birliğinin açıkladığı istatistiklere göre, Mayıs ayında 199,800 adet olarak gerçekleşen satış yine Nisan ayına göre %15,4 azalmıştır. Hükümetin iç talebi karşılamak amacıyla 20 Mayıs 2001 tarihinde almış olduğu yerli araç fiyatlarının serbest bırakılması kararı, beklenenin aksine etki göstererek piyasalara karamsar bir beklenti getirmiştir. Çin halkında fiyatların serbest bırakılması ile fiyatlarda ani bir düşüş olacağı beklentisi alım kararlarının ertelenmesine yol açmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde 2001 yılının ilk beş ayında 998,500 adet araç satılmış olup, bu miktar 2000 yılının ilk beş ayına göre %22,3 artışa denk gelmektedir. Aynı dönemdeki üretimde 987,100 adet araç ile %17,6 artış göstermiştir (China Daily, 2001).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 2001 yılının ilk çeyreğinde 339,76 milyar kwh elektrik üretilerek geçen yılın aynı dönemine göre %7 oranında fazla **enerji üretimi** gerçekleştirmiştir. Hidroelektrik santrallerinde, 42,9 milyar kwh, termik santrallerde

277,2 milyar kwh, nükleer santrallerde ise 3,7 milyar kwh üretim yapılarak sırasıyla %13,1; %6,3 ve %8,3 oranında artış sağlanmıştır. Üretimdeki artışa paralel olarak tüketimde de artış gözlenmiş olup, ilk çeyrekte tarım sektöründe 10,1 milyar kwh, sanayi sektöründe 240,6 milyar kwh, hizmetler sektöründe 36,9 milyar kwh tüketilerek, sırasıyla; -%0.8, %6.9 ve %10,5 oranlarında artış / azalış olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti enerji sektöründe 2001 yılında 184,8 milyar Rmb (22,3 milyar\$) tutarında yatırım yapmayı planlamaktadır. Bu yatırımların %65'i enerji nakil hatları ve dağıtım ağlarına yönlendirilirken geri kalan kısmı yeni enerji üretimine yönelik yatırımlara ayrılacaktır (China Chamber Of Commerce, 15.06.2001). Çin dünyanın en çok enerji üreten birinci, en fazla enerji tüketen ikinci ülkesidir. Bu tüketimin kişi başına düşen miktarı hala dünya sıralamasının altındadır. Bu veri gelişen ekonominin bir göstergesidir.

2.4.5. Konfeksiyon

Konfeksiyon sektöründe yıllık satışları 500,000 ABD dolarını geçen üreticilerin 2000 yılındaki toplam üretimi 7,159 milyar parça olmuştur ve 1999 yılına göre %13.4 oranında artmıştır. En büyük konfeksiyon üreticisi olan beş eyalet / özerk belediye (Guangdong, Zhejiang, Jiangsu, Shandong ve Shanghai) ülke toplam üretiminin %76,4' ünü gerçekleştirmiştir .

2.4.6. İnşaat

İnşaat sektörü alanında ülke istatistikleri üretime yönelik olan ve olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. “ Üretime yönelik “ kabul edilen; altyapı projelerine öncelik verilmektedir. 2000'li yıllarda Çin nüfusunun önemli bir yüzdesinin şehirlerde yaşayacağı düşünülürse, barınma ihtiyacı için 3 milyar m² kapalı alana ihtiyaç duyulacaktır. 1999 yılında devlet konut sektöründe bütün reformları uygulamaya başladı. Bu reformların doğruluğu bireyleri, devlet yardımı olarak veya ipotek ile kendi evlerine sahip olma istek ve cesaretlerinin artmasına yol açtı. Reformların bu kadar etkili olması arz fazlalığı yaratmış, 2000 yılında yerel hükümetlerce yapılan gayri menkullerin %88' satın alınmıştır. Güney bölgelerde fiyatta artış olması talepte bir parça azalış meydana getirmiştir (EIU Country Profile, 2001, s. 46).

Tablo 2.9. Çin'in Dünya Sıralamasında Ön Sıralarda Yer Aldığı Ürünler

ÜRÜN ADI	SIRA NO
PAMUK	1
HUBUBAT	1
ET	1
YUMURTA	1
KOZA TOHUMU	1
PAMUKLU KUMAŞ	1
KÖMÜR	1
ÇİMENTO	1
KİMYASAL GÜBRE	2
ÇAY	2
SOYA FASULYESİ	2
KÜTÜK ÇELİK	2
ELEKTRİK ENERJİSİ	3
ŞEKER	4
HAM PETROL	5

Kaynak : Pekin Review Dergisi, Şubat 2001.

Ekonomide en fazla düşüş tarım sektöründe olsa da Çin'in dünyada söz sahibi olduğu ürünler göz önüne alındığında tarımın hala ekonominin bel kemiğini oluşturduğunu görülmektedir. Gerçekten de, Çin'in dış dünyada en fazla hayranlık uyandıran yönü, her ne kadar ideal olmaktan çok uzakta olsa, dünyadaki her beş kişiden birini beslemesi, giydirmesi, barındırması, eğitmesi, temel sağlık hizmetleri sunması ve istihdam sağlamasıdır. 1.3 milyar nüfusun sadece %1'inin çevre ülkelere mülteci olarak dağılmasının yaratacağı global kaos dünya liderlerinin uykularını kaçırmaktadır (Öğütçü, 1995, s. 28).

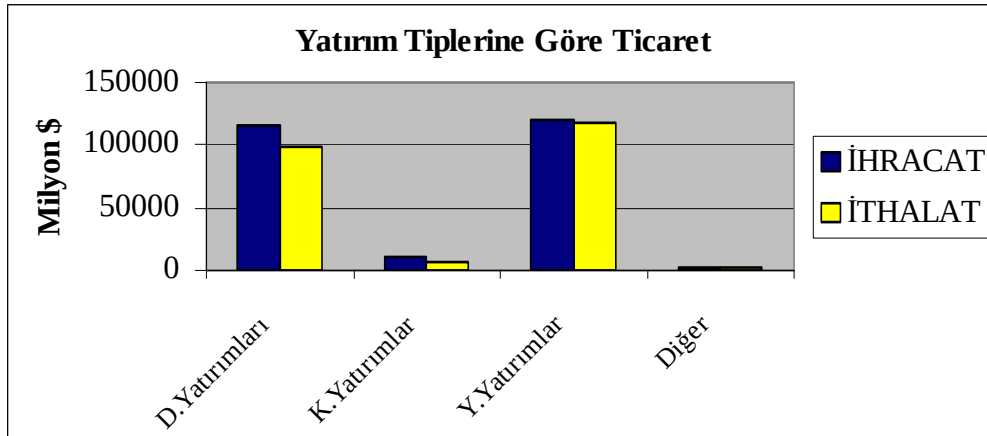
2.5. Dış Ticaret

Çin Halk Cumhuriyeti hızlı büyümesi, dışa karşı nispeten kapalılığı ve dünyanın en kalabalık pazarı olması nedenleri ile dünyanın ilgisini üzerinde toplamaktadır. Hemen hemen bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu ülke ile ticari ilişkilerini geliştirmek ve işbirliği olanaklarını arttırmak istemektedir. Çin ekonomisinin yeniden yapılanma sürecinin bir gereği olarak, 1979 yılından itibaren Çin'de görülmeye başlanan ekonomik reform çalışmaları içinde, mülkiyet sistemi, işletme yönetim ve finansmanı ile dış ticaretin yönetimine ilişkin çeşitli düzenlemeler önemli yer tutmaktadır. Çin reformlarını ihracata yönelik büyüme stratejisi doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Mevcut dış ticaret kanunu 1 Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun çerçevesinde serbest ve adil ticaret ile taraflar arasında eşitlik ve karşılıklılık ilkesine önem verilmiştir. Aynı yıl, Çin

hükümeti ticaret rejimi, döviz kuru ve vergi sistemine ilişkin en son reformlarını duyurmuştur. 1995'te ise ticari bankalar ve Merkez Bankası, sigorta ve menkul kıymetler kanunları çıkartılmıştır (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 12, 13).

Çin ticaret politikasını uygularken tarife ve tarife dışı idari uygulamalara yer vermektedir. Tarife dışı uygulamalar, merkezi ve bölgesel düzeydeki devlet kurumları tarafından yürütülmektedir. Çin'de ekonomi yönetiminin temel sorunu kuralların yeterince açık olmamasıdır. Genellikle yazılı kuralların varlığı yönünde bir boşluk olduğu belirtilmektedir. Kuralların uygulama aşamasında ise subjektif yorumlara ve ani değişikliklere maruz kalılabildiği söylenmektedir. Ülkenin Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği ekonomik reformların daha derinleşmesine neden olacaktır.

Tablo 2.10. Çin'in 2000 Yılında Yatırım Tiplerine Göre Ticareti

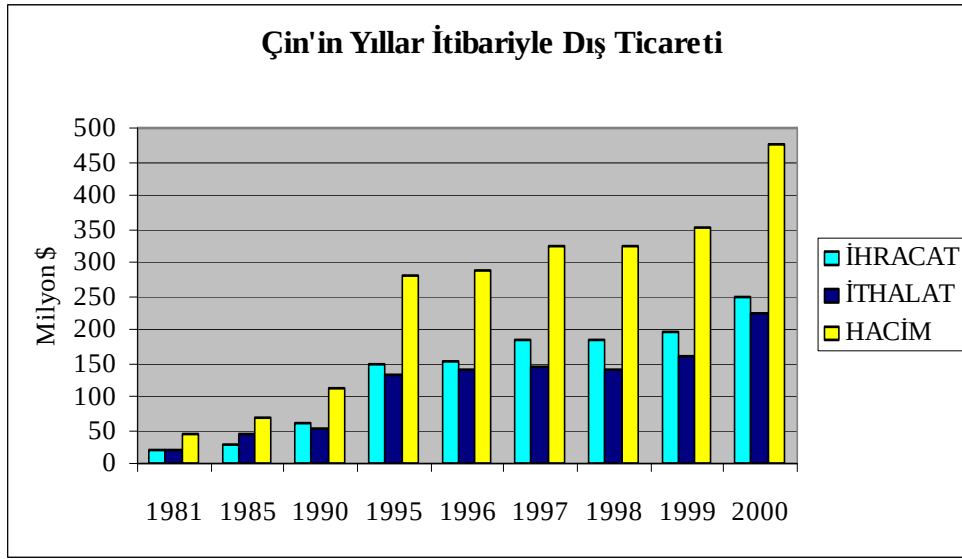
(Milyon \$)	İHRACAT	DEĞİŞİM	İTHALAT	DEĞİŞİM	DENGE
DEVLET YATIRIMLARI	116,450	18.2%	98,917	33.4%	17,532
KOLLEKTİFYATIRIMLAR	10,568	55.4%	6,181	51.5%	4,387
YABANCI YATIRIMLAR	119,441	34.8%	117,273	36.6%	2,169
DİĞER	2,753	177.0%	2,726	73.3%	27
TOPLAM	249,212	27.8%	225,097	35.8%	24,115

Kaynak : China's Customs Statistics, Şubat 2001.

2000 yılının verilerinde en göze çarpan hususun yabancı yatırımların ithalat ihracat dengesinin Çin lehine gelişmesi olduğunun görülmesidir. Yabancıların Çin'in ihracatı içindeki payı %48'lerde kalırken, Çin'in ithalatı içindeki payı %50'lere ulaşmıştır (EIU Country Profile, 2001, s. 52). Son yirmi yılda yapılan dışa açılma ve teşvik politikalarının, ihracatlarındaki büyümenin dünya ihracatının büyüme oranını tehdit eder hale getirdiği söylenebilir. Ülkenin ihracat artışı 1994 yılında Renminbi'nin devalüe edilmesiyle patlama yapmış, vergi indirimleri ile beraber bu

artış 1995 yılında abartılı olmuştur. 1998 yılında Asya’da görülen kriz ihracatı düşürmüş olsa da yine de ihracat %6,1’lik artış göstermiştir. Çin’in Tayvan, Güney Kore gibi ihracat hacmi yaratması ve yeni pazarlar bulmaması için ekonomistler tarafından bir neden görülmemektedir. Ülkenin en başarılı olduğu ürünler tekstil, konfeksiyon ve elektronik ürünleridir. 2000 yılında tekstil ve konfeksiyonda Çin ihracatının %13,2’sini, telekomünikasyon da %10,8’ini oluşturmuştur (EIU Country Profile, 2001, s. 63).

Tablo 2.11. Çin’in Yıllar İtibariyle Dış Ticareti (Milyon \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1981	22,0	22,0	44,0	0,0
1985	27,3	42,2	69,6	-14,9
1990	62,0	53,3	111,5	8,7
1995	148,7	132,0	280,8	16,7
1996	151,0	138,8	289,9	12,2
1997	182,7	143,3	325,0	40,4
1998	183,7	140,1	323,9	43,6
1999	194,7	159,0	353,7	35,7
2000	249,2	225,1	474,3	24,1

Kaynak : EIU Country Profile, 2001

Çin yıllar itibari ile incelendiğinde, 1985 yılından sonraki dönemde ihracat-ithalat dengesinde her yıl önemli oranlarda fazlalık vermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; 1997 yılında patlak veren Asya Ekonomik Krizine rağmen ekonomik dengenin o dönemlerde bile ihracat fazlalığı vermiş olması ve Çin’in yakın zamanlarda ortaya koyduğu yüksek artış hızıdır. Bu hızı 1,3 milyar nüfus, uçsuz bucaksız coğrafya yapısı ve sahip olduğu doğal kaynaklarla karşılaştıracak olursak,

ticaret hacminin eldekilere göre mütevazı şekilde arttığı görülecektir. 1998 yılındaki 43,6 milyon dolarlık artış ülke için rekor teşkil etmektedir. Bu artış dünyada Japonya'nın elde ettiği rakamdan sonra ikinci gelmektedir.

Temel olarak yabancı sermayenin Çin'e yatırımının yoğunlaşmasının mantığı, Çin'in büyük bir pazar olmasında ve sermayenin emek-yoğun teknolojilerle Çin'in ucuz emeğini kullanarak fazla bir ek yatırıma gitmeden, yüksek kar elde etmek istemesinde bulabiliriz. Çin'de bugün, ortalama bir işçinin ücreti" Hong Kong'daki işgücü maliyetlerinin beşte biri kadardır. Bu da herhalde Japonya'daki işçi ücretlerinin ancak otuzda ya da kırkta birine denk düşmektedir(Kennedy, 1996, s. 239). Hong Konglu yatırımcılar çeşitli ortaklıklarla Çin'de 3 milyon işçi kullanarak yaptıkları üretimden, ücretler üzerinden 12 milyar \$ kazanç sağlamaktadırlar (Yıldırımaz, 2001, s. 73).

1980'lerin başından beri Çin, çeşitli yöntemler uygulamış, büyük ölçüde insan, maddi ve finans kaynağını bir araya getirerek, demiryolu, karayolu, havaalanı, telekomünikasyon, elektrik enerjisi, su rezervi gibi temel tesislerin inşasını gerçekleştirmiş, yabancı işadamlarına yatırımda bulunmak için ortam yaratmıştır. Bununla birlikte, Çin yatırımlarının esnek ortamında da karşılıklı düzenlemeye gidilmiş, sırasıyla 500 den fazla yasa ve düzenleme ilan edilmiş, 30 dan fazla ülke ile yatırım koruma anlaşması imzalanmıştır. Çin'e gelen yabancı işadamlarına yasal dayanak ve güvence sağlanmıştır. Yabancı sermayeden yararlanarak enerji kaynaklarının, ulaşımının, telekomünikasyonunun ve hammadde endüstrisinin imkanlarını geliştirmiştir. Dış yatırımcıya Çin pazarı ile kar sağlarken, devlete ait bir dizi eski kuruluşları da teknolojik açıdan yenileme şansı bulmuştur (Shi, 1996, s. 88, 89).

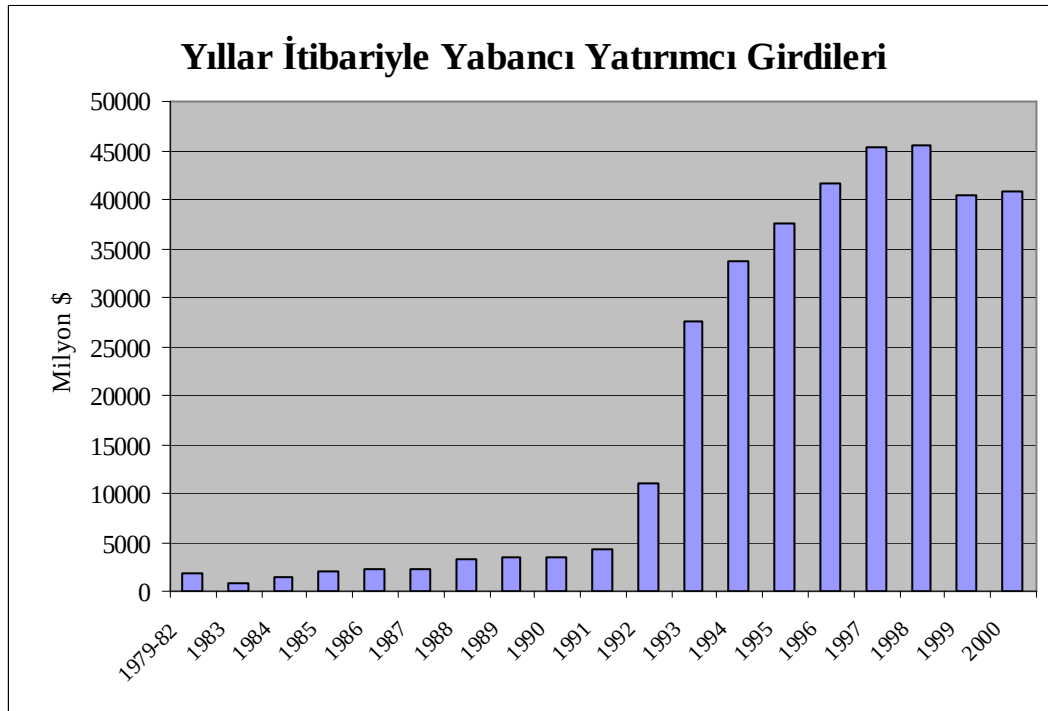
Yabancı yatırım desteğinden gelen güç, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesinde önemli faktör olmuştur. 2000 yılında 40 milyar dolara ulaşan bu rakam ve yeni projelerini göz önünde bulundurduğumuz zaman olumlu gelişmelerin devam edeceği gözükmemektedir. Ülke ekonomisinin az da olsa dışa açılmasından sonra ülkede bir talep patlaması yaşanmış, bu da ithalat patlamasına yol açmıştır. Ülkede uygulanan katı ama bir o kadarda düzenli yerli malı koruma politikaları ihracat hamlesi için öncülük etmiş, ülkenin ürünleri dış piyasalarla rekabet eder koruma gelmiştir. İhracat hızı 1990'lardan sonra ithalat hızını geçmiş, dış ticaret rakamları

artı vermeye başlamıştır. Uygulanan para politikalarında büyük değişikliklerin olmaması ve dışa verilen sözlerin tutulması, yabancı yatırımcılar için güven kaynağı olmaktadır.

Yabancı sermaye çekme performansı bakımından Zimbabwe, Burkino Faso gibi en geride kalan ülkeler içinde yer alan Türkiye, 2001 yılında 0.1 puanla 136 ülke içerisinde 123'üncü, potansiyel endeksinde ise 72'nci sırada yer almıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'nün (UNCTA) 2001 yılı dünya yatırım raporuna da 2002'nin ilk dört ayında sadece 75 milyon dolar yabancı yatırım sermayesinin Türkiye'ye girdiği görülmektedir. 2000 yılında toplam 900 milyon dolar olan yabancı yatırım dikkate alınırsa 2002 yılının yatırımsız geçeceği söylenebilir. Doğrudan yatırımların dünya çapında 2001'de yüzde 50.7 düşüş göstererek 735 milyar dolara inmiştir. Gelişmiş ülkelere giden doğrudan yatırımlar yüzde 59 azalmıştır. 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri 124 milyar dolarla en fazla yatırım çeken ülke olma özelliğini korurken, 2001 yılının en iyi performans gösteren ülkesi İngiltere'yi geçerek 70 milyar dolar yatırım çeken Çin olmuştur (Milliyet Gazetesi, 18 Eylül 2002, s. 8).

Kalkınmanın öncü rolünü yabancı sermaye yatırımlarına yüklemiş olan Çin'in, yatırımların büyüklüğü ve içeriği hakkında pek kaygılı tutum takınmadığı gözlenmektedir. Düşük teknoloji gerektiren malların ithal edilen parçalarla birleştirilerek üretilmesi ve emeğin son aşamasına kadar kullanılması ihracatı artırmıştır. Fakat, büyümeyi sadece bu tip yatırımlara bağlamak, sonuçta dış ticarete bağımlı bir ekonomi yaratmakta, teknoloji ve sermayede dışa bağımlı bir ekonomi ise kısa zaman sonra yönetim biçimini bu çerçevede örgütlemektedir. Böylece Çin, "Afyon Savaşları'ndan" bu yana dışa karşı en büyük tavizini bu durumun bir sonucu olarak vermiştir (Yıldırım, 2001, s. 264).

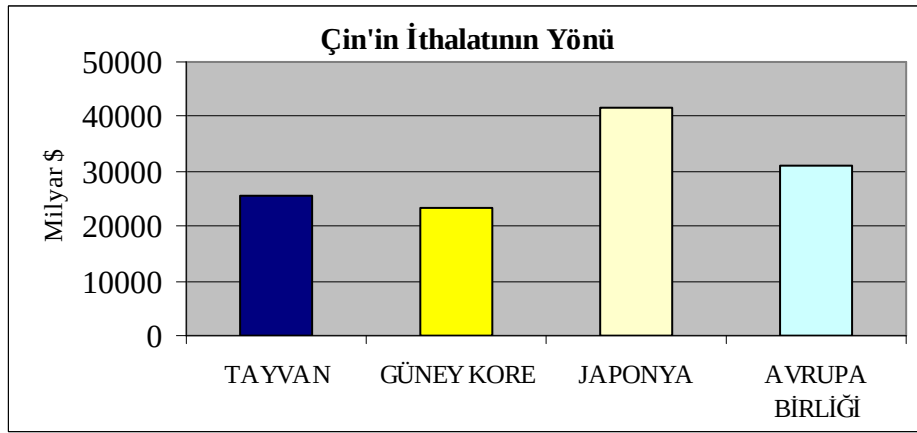
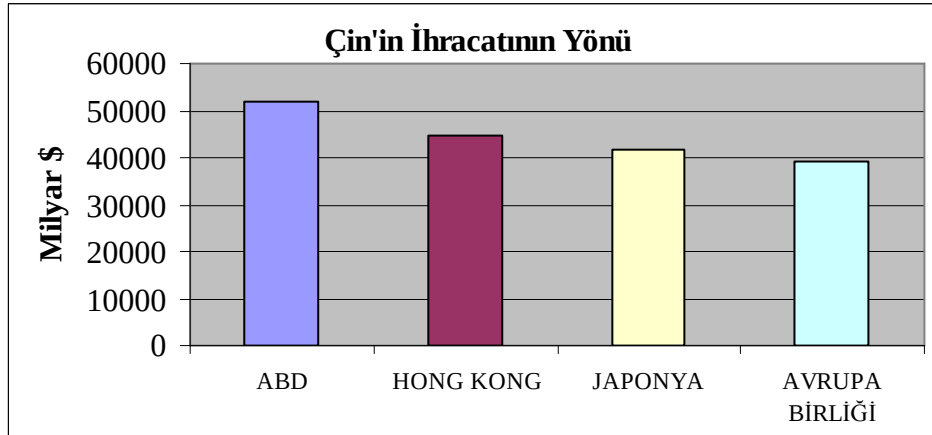
Tablo 2.12. Çin’de Yapılan Yabancı Yatırım Miktarları (Milyon \$)

YIL	SENELİK	TOPLANMIŞ
1979-82	1,769	1,769
1983	916	2,685
1984	1,419	4,104
1985	1,956	6,06
1986	2,214	8,274
1987	2,314	10,588
1988	3,194	13,782
1989	3,393	17,175
1990	3,487	20,662
1991	4,366	25,028
1992	11,008	36,036
1993	27,515	63,551
1994	33,767	97,318
1995	37,521	134,839
1996	41,726	176,565
1997	45,257	221,822
1998	45,463	267,285
1999	40,319	307,604
2000	40,715	348,349

Kaynak : EIU Country Profile, 2001

Tablo 2.13. Çin ticaretinin 2000 yılındaki yönü ve niteliği (milyar \$)

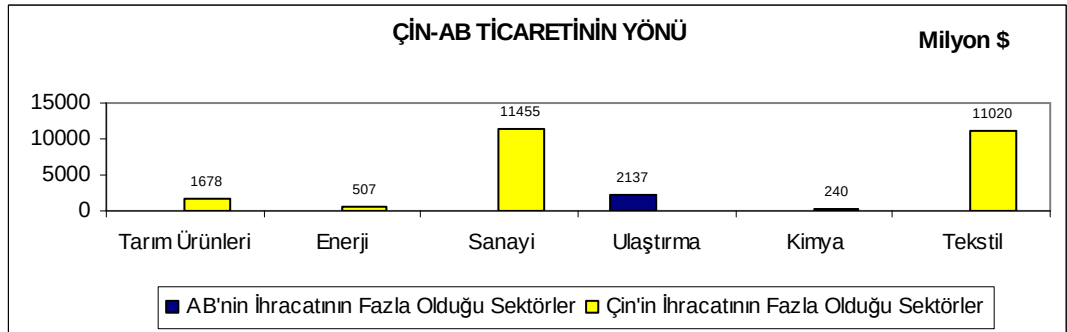
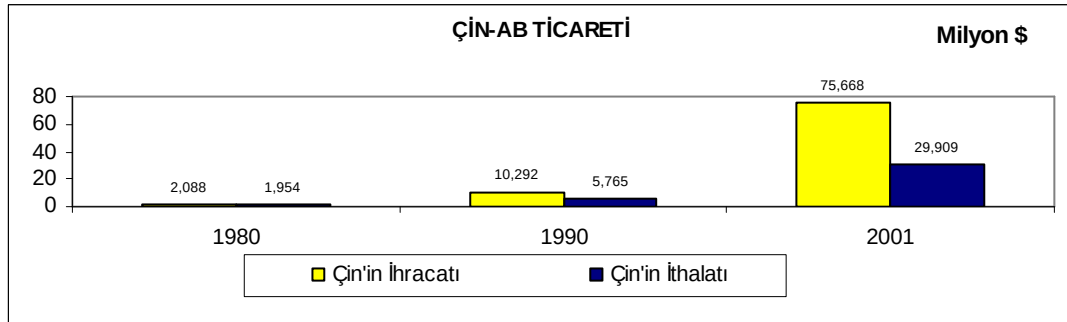
	ABD	HONG KONG	JAPONYA	AVRUPA BİRLİĞİ	TOPLAM
İHRACAT	52,104	44,52	41,654	39,193	249,212
	TAYVAN	GÜNEY KORE	JAPONYA	AVRUPA BİRLİĞİ	TOPLAM
İTHALAT	25,494	23,207	41,512	30,845	225,097

Kaynak : China's Customs Statistics, Economic Information& Agency, 2001

Çin ihracatının beşte-birini karşılayan Amerika ile ticari ilişkiler çok önemlidir. Çin'in Amerika ile olan ticaretinin, Çin-Japonya ve Japonya-Amerika ticaretinden daha kazançlı olduğu bir başka önemli noktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'den ithal ettiği malların çoğunluğunu, düşük teknoloji ve düşük değerli tüketim malları oluşturmaktadır. Bunlar daha çok ayakkabı, küçük ev aletleri, oyuncak, deri eşyalar, mobilya ve plastik ürünler olarak sayılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde satılan her üç oyuncaktan ikisinin Çin malı olduğu tahmin edilmektedir. Dünya Bankası Tahminlerine göre, dünyada alım satım konusu olan

her üç bavul ve çantadan biri, her dört oyuncaktan biri ve her sekiz ayakkabı ve giyim eşyasından biri Çin malıdır (Demir, 2000 s.29). Çin'in ithalatını ise ileri teknoloji ve sermaye gerektiren sivil havacılık araçları, enerji üretim ve telekomünikasyon aletleri, gübre, tahıl, tarım aletleri, bilgisayarlar ve petrol çıkartma işinde kullanılan makineler meydana getirmektedir (Yıldırım, 2001, s. 266). Karşılıklı ticaretin 83,1 milyar dolarla, en yüksek seviyesine ulaşan Çin ile Japonya ticaret ilişkilerinin süreceği Japon firmalarının Çin'e yatırım yapmanın kaçınılmaz olduğunu her fırsatta göstermeleri ve yatırımlarını genişletmelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum Japonya'nın daha önceden Çin'i düşük kalitede mal üreten ülke konumunda gösteren tezini de çürütmektedir. Tüketicilerin satın alma kararını fiyatları dikkate alarak yapması, Japon firmalarının mal üretiminde düşük işçiliği göz önünde tutarak yatırımlarını Çin'e kaydırmalarına neden olmaktadır. Japon hükümeti ve firmalarının Çin'de uygulanan üretimi korumaya yönelik ithalat yasaklarından Japonya'nın bu karşılıklı ticari ilişkiden zararlı çıkma ihtimalinin yüksek olması nedeni ile huzursuz oldukları bir gerçektir (Barlas, 2001).

Tablo 2.14. Çin-AB Ticaret ve Ticaretin Yönü (Milyar \$)

Kaynak : Reuters, 11.11.2002

Çin ile Avrupa Birliği arasındaki ticaret 1980'li yıllarda aynı seviyelerde bulunmasına rağmen, yeni ekonomik reformların uygulamaya sokulması ile 2000'li yıllarda Çin lehine dönmüştür. İhracat-ithalat dengesi 2001 yılında, Çin lehine yaklaşık 3 katı bir orana sahip olmuştur. Özellikle tekstil ve sanayi sektörlerinde Çin malları Avrupa'ya girerken, AB ülkeleri en fazla ihracatı ulaştırma sektöründe sağlamışlardır.

İthalata imalat malları hakim olmaktadır. 2000 yılı ithalat oranlarına göre ithalatın % 79,2'sine denk gelmektedir. Geri kalan % 20,8'ini ana ürünler oluşturmaktadır. İmalat mallarının ithalat içindeki oranının büyük bölümünü ara mallar, belli ana kimyasallar ve bunlarla ilgili ürünler oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak yarı işlenmiş mamuller, demir, çelik ve pamuk ipliği sayılabilir(EIU Country Profile, 2001, s. 53).

Gelecek beş yılda ithal edilen ürünlerde radikal değişiklikler olması kaçınılmaz gibi görülmektedir. Bunun en büyük nedeni, tarım sektörünün yıllara oranla düşüş göstermesi ve hızlı gelişen sanayiinin etkisiyle ham petrol ihtiyacının artması ve bunun yerel kaynaklar tarafından karşılanamayacağı endişesidir. Tüm bu verilerin ışığında Çin'in yükselişinin durdurulamayacağı, 2000'li yıllarda Çin'in dünya ticaretinde en büyük piyasa haline geleceği görülmektedir. Çünkü yapılan büyük revizyonlara rağmen üretim teknolojileri ihtiyacı ve 1,3 milyar nüfusun henüz tatmin edilemeyen tüketim imkanlarına sahiptir. Bu nedenle zaman zaman ülke içinde sorunlar ve dalgalanmalar yaşansa da gelişimin devam edeceği ekonomistler tarafından düşünülmektedir.

2.5.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Çin Ekonomisine Etkileri

Çin'in kasım 2001 tarihinde aldığı Dünya Ticaret örgütüne katılım belgesi, ülkenin diğer üyelerle ekonomik ilişkilerine doğrudan etki yapacaktır. Deng ile başlayan sosyalist piyasa ekonomisi daha sağlam temellere oturtularak reformlar hızlandırılabilir. Ticari anlaşmazlıkları Dünya Ticaret Örgütü üyesi sıfatıyla daha çabuk çözebilecek, üye ülkelerle eşit konumda masaya oturabilecektir. Çin tarımı rekabete açılacak, 2004'te tarife indirimlerine gidilecek, devlet sanayi işletmeleri artık yüksek tarife ve diğer engellerle korunamayacak, ticari işletmelere ilişkin ithalat tekeli kırılabilecek, yabancıların kendi ürettikleri ürünler dışında da ürün pazarlamaları serbest olacak, yabancı banka faaliyetleri özelleşecek ve örgüte

uymayan yasalarda değişiklik yapılacak olması sosyal hayatta da değişiklikleri beraber getirecektir. Dünya Ticaret Örgütüne üye olması yabancı yatırımcılar için güven yaratacak, bunun yanında Çin ekonomisi daha rahat büyüyebilecektir. Çin yönetimi, Dünya Ticaret Örgütü ile refah ve zenginlik seviyesini artırarak askeri gücünde atılım gerçekleştirmeyi sağlayıp, bölgesel güç olmayı planlamaktadır.

Hükümet yetkilileri Dünya Ticaret Örgütü'ne verdikleri taahhütleri yerine getirmek için daha çok çaba sarf edeceklerini belirtmişlerdir. Başbakan yardımcısı Wen Jiabao yeni fırsatların Çin'e uluslararası ekonomik işbirliği ve rekabete katılmada daha proaktif olmayı sağlayacağını belirterek, Çin'in DTÖ taahhütlerini yapmaya devam edeceğini söylemiştir. Gelecek 5 yıl içinde Çin, ülkesini dış dünyaya açarak, 1.5 Trilyon dolarlık bir Pazar kazanmayı planlamaktadır. Ayrıca hizmet ve ticari pazarın açılması yabancı yatırımcılar için yeni alanların açılmasını sağlayacaktır. 2002 Çin Gelişme Forumu'nda konuşan Wen şunları belirtmiştir: "Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmak Çin'in dünyaya açılmasında yeni bir aşamaya geçildiğinin ve ekonomik sisteminde yeniden yapılanmaya başladığının sembolüdür." 2002 Çin Gelişme Forumun amacı yerli ve yabancı girişimci, bilim adamı ve devlet yetkilileri ile bilgi alış verişi yapabilmektir. Konusu "Çin-DTÖ üyesi" olan forumun içeriği 6 ana başlıkta toplanmıştır: Mali politik ayarlamalar, sermaye pazarının açılması ve banka reformu, devletin sahibi olduğu büyük kuruluşların yönetimi, bölgesel korumacılığın kaldırılması ve bütünleşmiş pazarların desteklenmesi, tarım ürünleri pazarının açılması ve dış yatırım politikalarındaki değişiklikler. Finans Bakanı yardımcısı Lou Jiwei, bakanlığının tercihli vergi sistemi ve sübvansiyonları düzenlemeye devam edeceğini ve bazı bölge ve kuruluşlar için uygulanan uygun vergi politikasının terk edileceğini belirtmiştir. Yerli ve yabancı firmalar için vergi politikalarının birleştirileceğini söyledi. Lou, mali reformları tamamlamalarının 3-4 yıl alabileceğini belirterek, mali şeffaflığın sağlanması için bakanlığının, yeni kurallar ve düzenlemeler yapacağını açıklamıştır. Çin Devlet Ekonomi ve Ticaret Komisyon Bakan Yardımcısı Jiang Qiangui da yabancı yatırımcılara Çin'in serbest pazar koşullarına geçişin sürdüreceği garantisini vermiştir. Jiang, yabancı yatırımcılara büyük devlet kuruluşlarının hisselerini satın almalarına izin verecek kurallarla ilgili taslak çalışmalar yaptıklarını, resmi halinin ilgili departmanlarla görüşükten sonra ortaya çıkacağını söylemiştir. Ayrıca devlet kuruluşları ile ilgili devam eden reformları hızlandırmak için önemli ölçüde reform yapacaklarını belirtmiştir. Merkez

bankası başkanı Dai, Çin'in sermaye pazarının dış dünyaya açılacağını, böylece Çin'deki mali sistem reformlarının devam ettirilmesi için dışarıdan sermaye girişini beklediklerini belirtti. Dai, Devlet bankalarının reformunda her yıl bankaların “non-performing loan” oranının %3 düşürülmesinin hedeflendiğini ifade etmiştir. Dai, ayrıca yeni bir konunun üzerinde çalıştıklarını, nitelikli mali kuruluşların oluşturulmasını böylece bireysel ve kurumsal yatırımcıların döviz hesabı açabileceklerini söylemiştir. Ekonomistler, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesiyle ekonomik büyümede yeni bir evrenin başlamasını ve reformlarda bazı sorunların yaşanabileceğini ve bazı ayarlamaların gerekebileceğini ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesinin ekonomik büyümesini %1-1.5 artıracığını savunmaktadırlar. Ekonomist Bian Changtai, Çin'in dünya ekonomik gelişme ortalamasının hala gerisinde olduğunu belirterek, Dünya Ticaret Örgütü'ne girişin yabancı ticareti, yabancı yatırımı ve üçüncü sektörleri olumlu etkileyeceğini söylemiştir. Ekonomistler, Çin ekonomisinin %7-7.5 büyüyeceğini tahmin etmektedirler. Çin hükümeti de büyüme hedefini %7 olarak daha önceden belirlemiştir. Uluslararası Yatırım Bankası raporuna göre, Çin ekonomisinin gelecek 20 yılda her yıl ortalama % 6 büyüyeceği ve 2030 yılında ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi olacağı tahmin edilmektedir. 2001 yılında Çin ekonomisi % 7.3 büyümüştür. Önümüzdeki yıllarda Çin'in tekstil malları, ev eşyaları ve diğer elektronik ürün ihracatı artarken enerji, madensel ürünler, yazılımlar ve gelişmiş teçhizat ithalatının artacağı tahmin edilmektedir. Çin hükümeti ülkeyi dış dünyaya açtığı ve şeffaflığı artırarak engelleri kaldırdığı için yabancı yatırımcıların gelecek 5 yılda, yıllık ortalama 40 Milyar dolardan 100 Milyar dolara kadar yatırım yapmaları beklenmektedir. Başka bir ekonomist Song Hai, Dünya Ticaret Örgütü'ne girişin Çin'de serbest Pazar ekonomisinin gelişmesine katkısı olacağını, bunun da dünya şirketlerine iş olanağı yaratacağı için ülke ekonomisinin istikrarını ve gelişmesini uzun dönemde etkileyeceğini ve dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin ekonomik yapılanmayı ve sanayileşmeyi hızlandıracağını bunun da 800 milyon çiftçiye yeni iş olanakları yaratacağını belirtmiştir. Ayrıca Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girişi GSYİH'sinin artmasına olumlu yönde etki yapacaktır. Ekonomist Pu Yonghao, örgüte girişle 2006 yılına kadar GSYİH'de yıllık ekstra %0.5 artış beklendiğini, aynı zamanda ihracatın da 2002-2006 arasında yıllık %16 artacağını belirtmiştir. Pu'nun analizine göre Çin'in 2000 yılında 1.075 Trilyon dolar olan GSYİH'si örgüte girişle 2006 yılında 1.9 Trilyon dolara çıkacaktır. Başka bir ekonomist Yiping Huang örgüte

girişin önümüzdeki beş yılda GSYİH’da yıllık %1 artacağını bildirmiştir. Huang’a göre GSYİH 2001 yılında %7.4, 2002 yılında %7, 2003 yılında %8 olarak gerçekleşecektir (Chinese Daily News, 8 Mart 2002).³

Dünya Ticaret Örgütü’ne giriş, Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki pazara giriş koşullarında önemli değişikliklere neden olacaktır. Çin Halk Cumhuriyeti’nde reform taraftarlarının Dünya Ticaret Örgütü kurallarını reformların hızlandırılması amacıyla reformlara soğuk olan çevrelere karşı, bir dış dinamik olarak kullanılması beklenmektedir. Ancak ekonominin aşırı devletçi yapısı ve kamu işletmelerinin istihdam açısından taşıdığı hassasiyet nedeni ile yapısal değişimin zaman alması beklenmelidir. Bu nedenle, Dünya Ticaret Örgütü tavizlerinin en az beş yıllık bir sürece yayılması söz konusudur. Diğer yandan bir çok idari bölgeden oluşan Çin Halk Cumhuriyeti’nde eyaletlerin Dünya Ticaret Örgütü kuralarını uygulamada eşgüdüm sağlayamayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, uygulamada da bir çok problemler ile karşılaşılması beklenmektedir. Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin Çin’e olan yararları özetlenirse (Gayret, 2002, s. 101):

- Çin’in ihracatını artırmıştır. DTÖ’ ye girmekle örgütün bütün üyeleri Çin’e ticarette en çok kayırlan ülke statüsü tanımıştır. Bundan sonra bu konuda Amerika Birleşik Devletleri’nin engellemesi ile karşılaşmayacaklardır.
- Çin’in eşit şartlar altında dünya rekabetine katılabilmesini sağlamıştır. DTÖ üyeliği Çin’in yatırım koşullarını iyileştirecek ve yabancı yatırımın artmasında katkıda bulunacaktır. İşletmelerin teknik ve yönetim seviyelerini artıracak ve canlılık kazandıracaktır.
- Çin DTÖ’ nün resmi üyesi olarak yirmi birinci yüzyıldaki ticaret yasalarının çıkarılmasına bizzat katılma ve kendi yasal haklarını koruma şansına sahip olmuştur. Hem de uluslar arası alandaki ticari anlaşmazlıkları DTÖ bünyesinde çözerek adaletsiz yaptırımlara maruz kalmaktan korunabilecektir.

³ Gelişme forumu, Çin’de her sene yıllık ekonomik gelişmelerin görülmesi ve gelecekte uygulanması planlanan ekonomik düzeltmelerin gözden geçirilmesi için yapılmaktadır.

- DTÖ üyeleri içindeki büyük ticari ülkeler Çin'in tekstil ve diğer ürünlerine yönelik uyguladığı değişik seviyedeki sınırlamalarını azaltmıştır veya aşamalı olarak kaldıracaktır.
- İthalat ürünlerine yönelik gümrük tarifeleri indirilerek halkın yaşam seviyesini yükseltilecektir.

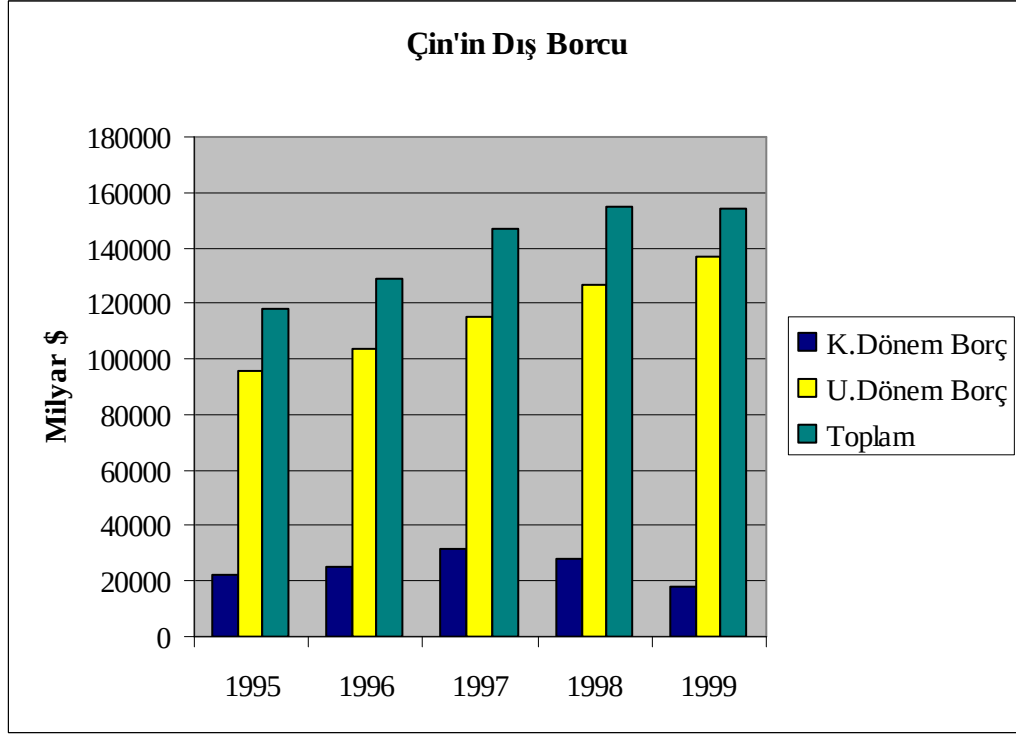
Bütün bu reformlar ve yabancı yatırımcılar için hazırlanan yasalar, Çin'in uyguladığı sistemin komünist mi? Yoksa kapitalist olup olmadığı tartışmalarını da beraber getirmiştir. Volker Stanzel bu gelişmeyi şu biçimde açıklamaktadır: “Piyasa ekonomisinin kabul edilişi, Çinli komünistlerin Batının ekonomik değerleri karşısında teslim oluşlarından başka bir şey değildir. Sosyalist sıfatı Çinli yöneticilerin teslim olmak için ileri sürdükleri şart manasında, iktidarı ellerinde tutmaya devam edecekleri anlamına gelmektedir (Stanzel,1995, s.12).” Çin Komünist Partisi merkez okulunda ekonomi politik dersler veren Lu Congming; “Çağdaş kapitalizm, uygarlığın yeni kazanımlarını ortaya çıkartmaktadır ve toplumsallaşmış bir meta ekonomisi için yüksek okul olmuştur. Bu yüzden kapitalizme karşı eskisi gibi olumsuz ve yargılayıcı bir tutum almayıp onu onaylamalı ve bir şeyler öğrenilmeye çalışılmalıdır... bu görüşle kapımızı dışarıya daha çok açıp, dış ülkelerle alış-veriş çığaltarak sermaye ve teknoloji ithal edilebilir, ülkemizde reformları ve modernleşme sürecini teşvik etmek için Batılı ülkelerin bütün olumlu deneyimlerinden bir şeyler öğrenmeye çalışabiliriz”(Zhang, 1995, s.39).” Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Çin'in kıvı renginin ileride başka renge bürünme ihtimali dünyanın kaderini değiştirecek kadar önemlidir.

2.5.2. Dış Borç

Dünya bankası verilerine göre Çin'in toplam dış borcu 1999 yılı itibari ile 154,2 milyar dolar yani milli hasılanın %15.2 si olmuştur. Xinhua News Agency 2000 yılı verilerini, kısa dönem için 13,1 milyar dolar, uzun dönem için 132,6 milyar dolar ve toplam borcunda 145,7 milyar dolar olarak açıklamıştır (EIU Country Profile, 2001, s. 56). Bu veriler 1999 yılına göre, kısa dönem için %25, uzun dönem için %2,9 ve toplam borçtan da %6 daha az borçlanmayı göstermektedir. Ekonomik göstergeler için en önemli nokta dış borcun milli hasılaya oranıdır. Bu oran Arjantin'de 2001 verilerine göre %64, Türkiye'de %50 olarak gerçekleşmiştir (Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 2001, Ekonomi Sayfası). Bu oran Çin'de, 2000

verilerine göre %13,2 olmuştur. Çin ekonomisi yakın zamanda dış borç açığını kapatabilecek büyüklüğe ulaştığını göstermektedir.

Tablo 2.15. Çin'in Dış Borç Miktarı (Milyar \$)

	1995	1996	1997	1998	1999
KISA DÖNEM BORÇ	22,325	25,407	31,464	27,932	17,682
UZUN DÖNEM BORÇ	95,764	103,410	115,233	126,667	136,541
TOPLAM	118,090	128,817	146,697	154,599	154,223
GSHM'YE ORANI	17,2%	16,0%	16,6%	16,6%	15,2%

Kaynak : Dünya Bankası, Global Development Finance, 1999

2.6. Ekonomik Tahminler

Gerçek gayri safi milli hasılanın 2001-2005 yılları arasında %7.7 oranında olacağı tahmin edilmektedir. Ekonomi analistleri Çin ekonomisinin 2001 yılında yavaşlayarak %7.1 seviyelerinde olacağını ve 2002 yılında da pek büyük bir değişiklik yaşanmayacağını, 2002 yılından sonra %8 büyüme hızına ulaşacağını tahmin etmektedirler. Bu iki senelik sabit oran, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisindeki düşüşün yarattığı bir sonuçtur.

Tablo 2.16. Çin'in Ekonomisi ile İlgili Bazı Tahmin Değerleri

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSHM'DAKİ BÜYÜME HIZI %	8.0	7.1	7.3	8.1	8.2	7.9
KİŞİ BAŞI GSHM %	870	940	1,020	1,130	1,260	1,410
BÜTÇE DENGESİ	-2.7	-2.8	-2.7	-2.6	-2.3	2.0
İŞSİZLİK ORANI %	7.0	6.0	5.5	5.0	4.8	5.0
TÜFE %	0.4	1.2	2.0	3.0	3.5	4.5
MALİYET ENFLASYONU %	4.5	6.0	8.5	10.5	11.0	11.0
KİŞİ BAŞI ÇALIŞMA MAL. \$	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6
İHRACAT (Milyar \$)	249,0	262,8	293,3	336,8	393,3	457,7
İTHALAT (Milyar \$)	216,1	236,3	270,1	311,9	368,1	430,9
TİCARİ DENGE	32.9	26.5	23.2	24.9	25.3	26.8
CARİ HESAP DENGESİ MİL.\$	10,1	5,6	1,0	-0,1	-0,9	-1,4
CARİ HES. DEN. GSHM ORANI %	0.9	0.5	0.1	0.0	-0.1	-0.1
DIŞ BORÇ MİLYAR %	146,1	143,1	149,7	161,1	177,4	199,7
BORÇ ÖDEME ORANLARI%	8.0	6.5	6.2	6.1	5.8	5.6

Kaynak : EIU Country Forecast, Nisan 2001

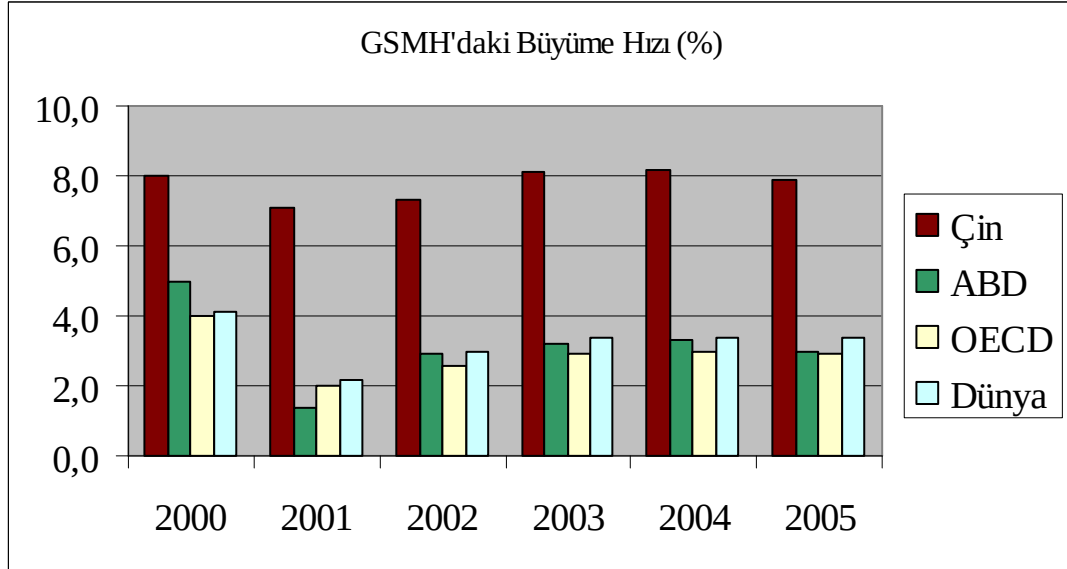
Özel tüketimin 2001 yılında %6 civarında olacağı düşünülmekle beraber Dünya Ticaret Örgütüne girilmesi bu oranın önümüzdeki yıllarda daha geniş bir piyasa ile kademeli olarak artacağını göstermektedir. Hükümetin yerel talep büyümesi yönündeki kararlılığı GSMH'da etken olmuştur. Hükümet büyük sabit yatırımlardaki büyümeden dolayı yatırım-harcama programını 2002'ye kadar uzatmak durumunda kalacaktır. 2001 Mayıs'ında yapılan Onuncu Beş Yıllık Plana göre yeni projeler hayata geçirilebilecektir. Büyüyen yerel talep sonucu ithalatın artacağı ve ihracatın da endüstri girişleri için alan gereksimine gerek duyacağı düşünülmektedir. Çin dünyada en çok kota uygulanan ülke konumundadır.

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), 2001'de yavaş, daha sonraki yıllarda hızlı bir şekilde artacaktır. 1996-2000 seneleri içinde %1.9 olan enflasyon hızı, 2001-2005 yılları arasında %2.8'e ulaşacak, bu hızın 2006-2010 yılları arasında %7.0 olacağı tahmin edilmektedir. Ülke parası Renminbi'nin Dolar karşısında daha geniş bantta hareket etmesine müsaade edilecek, dış borç önümüzdeki beş sene için %32 oranında bir artış gösterecektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta dış borç ödeme oranlarındaki düşmedir (EIU Contry Profile, 2001, s. 26).

Amerika Birleşik Devletleri'nde birkaç aydır yapılan faiz indirimlerine rağmen ekonomideki kötü gidiş tam olarak engellenememiştir. Bu kötüye gidiş Çin'in 2001'deki ihracat büyümesini Amerika Birleşik Devletleri'nden kaynaklanan ve hızla artan bir kayıpla dolaylı olarak, Çin'in diğer ticari ve yatırım ortaklarını ise

dolaysız olarak tehdit edeceği kesindir. Çin diğer bir ana ortağı Japonya'dan yeterli destek görememiştir. Bunun nedeni Japonya ekonomisinin 2001'de sıfır büyüme göstereceğinin beklenmesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisinin durumu çok kötü olmaz ise Avrupa ülkelerinde büyümenin 2001 boyunca eski oranlarında sabit kalacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2.17. Makro Ekonomik Tahminler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ABD GSMH %	5.0	1.4	2.9	3.2	3.3	3.0
OECD GSMH %	4.0	2.0	2.6	2.9	3.0	2.9
DÜNYA GSMH %	4.1	2.2	3.0	3.4	3.4	3.4
DÜNYA TİCARET HACMİ	11.8	6.7	6.9	7.4	8.1	8.2
ABD TÜFE	3.4	2.4	2.2	2.6	3.0	3.2
OECD TÜFE	2.3	1.9	1.8	2.0	2.4	2.6
Rmb/\$ %	8.3	8.3	8.3	8.3	8.3	8.3

Kaynak : EIU Country Profile, Nisan 2001

Uzun vadeli tahminler ise daha iyimserdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisinin eski gücüne kavuşması ve diğer ülkelerdeki talep hızının artması dünya ticaretini artıracaktır. 2002 ile beraber Avrupa ülkelerinde büyüme global değişimi de kuvvetlenerek artıracaktır. Dünya piyasalarındaki keskin düzeltmeler sermayedarların para akışını genişletecektir. Çin piyasalar iyileşene kadar deniz ötesi planlarını ertelemeyi düşünecektir. Büyük şirketlerin yatırımlarını gözden geçirmeleri, iç piyasa talebinin en yoğun olduğu yerin Çin olmasından dolayı ülkenin

kısa vade sermaye akışında rahat edeceğini göstermektedir. Bu durum Çin’de iç piyasa açısından bir güven yaratacak ve ekonomik büyümenin %7’lerde kalması açısından siyasetin uygulayıcılarını zorlayacaktır.

Tablo 2.18. 2001’den İtibaren Çin Ekonomisine On Yıllık Bakış

	2001-05	2006-10
GERÇEK GSMH BÜYÜMESİ	7.7%	8.0%
TÜFE	2.8%	7.0%

Kaynak : EIU Country Forecast Nisan 2001

Fakir olan batı ve orta bölgeleri, zengin olan doğu kesimi ile bağlayacak olan altyapının hızlanması yeni pazarların açılmasına yol açacaktır. Çin hükümetinin yatırımları orta ve batı bölgelerine kaydırma isteği, yabancı yatırımcıların 2001-05 yılları arasında bu bölgelere daha fazla önem göstermelerini sağlayacaktır.

Çin ekonomisinin 2006-2010 yılları arasında senelik %8 büyüme göstermesi beklenmektedir. Yeni ekonomik yapılanmanın sonucunda 2001-2005 yıllarına göre daha fazla artış hızı göstereceği hesaplanmakla beraber gelecek on yılda yaşanması beklenen politik ve sosyal zorlukların, Çin’deki değişimi zayıflatacağı ve büyümenin beklenenden daha az olmasını sağlayacağı yenilikçiler tarafından ortaya atılmaktadır. Politik ve sosyal sorunların olması halinde ekonominin zayıflayacağı, kazanç dağılımının düzgün olmayacağı, kamu bankalarının kazanç portföylerini aşağı çekeceği tahmin edilmektedir. Böyle bir gidiş hasıl olursa özel sektör kamuya göre daha iyi durumda olacak ama yine de sağlıklı bir ekonomiye ihtiyaç duyulacaktır. Politik açıdan kamu sektörünün sorunları çoğalmaz ise ekonomik büyüme ülke için refah anlamına gelecektir. Çin Komünist Partisinin ideolojik açıdan bir düzeltmeye gitmemesi, ekonomide devlet sektörünün egemen olmasını devam ettirecek ve bu durum ülkedeki alternatif yatırımların kaçmasına neden olacaktır.

3. ASYA – PASİFİK’TE EKONOMİK - SİYASİ ÖRGÜTLENME

Dünya; 1970’li yıllarda petrol ve kaynak kullanım sıkıntılarını, 1980’li yıllarda kamu finansmanına bağlı borç problemleri ile çevre sorunlarını, 1990’lı yıllarda küreselleşmeyle artan ekonomik bağımlılığın, dünyada daha geniş işbirliklerine mi yoksa bölgesel çatışmalara mı yol açacağı endişelerini yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Siyasi, sosyal ve ekonomik platformlarda yaşanan tüm bu gelişmeler; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomilerinin birbirlerine bağlı olduğu gerçeğini tüm netliği ile gözler önüne sermiştir. Günümüzde devletler için güç tanımı yalnızca askeri güç ile sınırlanmamıştır. Ekonomik gücün ön plana çıkması ile devletlerin ekonomik olarak güçlenmek için bir araya gelmeye başlamaları, daha sonraki dönemlerde siyasal ve askeri işbirliklerini de beraberinde getirmektedir.

Uluslararası ilişkiler literatürünün Avrupa-Amerika merkezli olarak geliştirilmesi genel bir eğilimdir. Bunun sonucu olarak Üçüncü Dünya ülkelerinden bu alana yapılan katkılar dahi, bu eğilimin dışına taşamamakta ve diğer coğrafik alanlarda ortaya çıkan gelişmeler ikinci planda ele alınmaktadır. Uluslar arası entegrasyon hareketleri konusundaki araştırmalarda bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Ancak karşılıklı bağımlılığın gittikçe daha belirgin hale geldiği ve tüm ulusal ekonomilerin, küresel kapitalist ilişkiler ağına entegre olduğu bir dönemde, belli alanların göz ardı edilmesinin, gerek ekonomik, gerekse siyasal nitelikli analizleri yetersiz kılacağı da unutulmamalıdır. Zira küresel bir sistem, iletişim imkanlarının ve teknolojik kolaylıkların en üst düzeye ulaştığı bu yüzyılda, coğrafi uzaklık ölçütünü ortadan kaldırmakta ve kapsayıcı bir siyasal ve ekonomik yaklaşıma ihtiyaç göstermektedir. Ana motifin “tam rekabet” olduğu bu dev kapitalist sistemde, devletlerin tekil rekabet güçleri ile varolmalarının neredeyse imkansız hale gelmesi, ulusal yeteneklerin birleştirilerek, kolektif çabalar içerisine girilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenledir ki, teknolojik gelişmeler ve ortaya çıkan küresel pazar devletlerin üretim kapasitelerine ne denli olumlu etki ederse etsin, yalnızca bireysel yeteneklerle tam rekabetçi bir pazarda varlıklarını sürdürebilmeleri mümkün olamamaktadır. Böylece küreselleşmiş dünyanın en belirgin özelliği, paradoksal bir biçimde bölgeselleşmiş ekonomiler olarak ortaya

çıkmakta, AB (Avrupa Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) gibi kurumlar yeni uluslar arası ilişkiler sisteminin en önemli unsurları olarak gündeme gelmektedir (Arıboğan, Çin'in Gölgesinde...., 2001, s. 137, 138).

Soğuk savaş düzeninin çöküşüyle ideolojik sınırları ortadan kalkan dünya ekonomik sisteminde, yeni güç dengeleri ortaya çıkmıştır. Çok kutuplu bu yeni dünyada Amerika Birleşik Devletleri-Japonya-Avrupa Birliği küresel ekonominin kaptanlığını yaparken, Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak adlandırdığımız, Çin'in başını çektiği blok, içe dönük kalkınma hamleleri ile hızla sanayileşmeye başlamıştır. Bu durum sadece ekonomik dengeleri değil, tüm jeostratejik hesapların da gözden geçirilmesine neden olacaktır.

Üçüncü Dünya Ülkelerinde mevcut olan zengin hammadde ve mineral kaynakları, ucuz işgücü ve nüfus yoğunluğundan dolayı oluşan pazar hacmi, sanayileşmiş dünya ülkelerini üçüncü dünya ülkelerini bağımlı hale getirmektedir. Üçüncü Dünya ülkeleri halen Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam yakıt ithalinin yüzde 80'ini, sanayi ürünleri ithalinin yüzde 26'sını, sermaye mallarının yüzde 25'ini ve tüketim malları ithalatının yüzde 53'ünü sağlamaktadır. Bu ülkelerdeki ekonomik durgunluk sanayileşmiş ekonomilerde azalan ihracat ve kaybolan istihdam anlamına gelmektedir (Öğütçü, 1999, s. 30).

Üçüncü Dünya Ülkelerinin ekonomik büyümelerini belirleyen sermaye ve teknoloji transferleri de gelişmiş ülkelere bağlıdır. Asya'daki gelişmelerin baş aktörü olan Çin'in ekonomik gelişmesini ve ekonomide izlediği stratejileri daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için Asya'da oluşturulan işbirliklerini iyi analiz etmemiz gerekir. Çünkü Çin'i tek başına incelemek yetersiz kalmaktadır. Çoğunluğunu Çinlilerin oluşturduğu Hong Kong, Tayvan ve Singapur'u, hatta ekonomi ve finans dünyası Çinlilerin elinde olan Tayland, Filipinler, Malezya ve Endonezya'yı da bu geniş Çin denkleminin içinde görmek gerekmektedir. Dahası, Afrika'nın en ücra köşelerinden San Francisco'ya, Kuveyt'ten Polonya'ya kadar dünyanın dört bir köşesinde küçük koloniler kurmuş 60 milyonluk deniz aşırı Çinliyi de bu yelpazenin içinde görmek gerekmektedir(Öğütçü, 1999, s. 21, 22).

3.1. Asya – Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

1980’li yılların başına kadar Asya’da oluşturulmaya çalışılan ayrı bir ekonomik blok, ülkelerin özellikle bu girişimlerin başını çeken Japonya’ya olan güvensizlikten dolayı sonuçlanamamıştır. 1980’lerin başından itibaren bu ekonomik blok arayışlarına Pasifiğin karşı kıyılarından da dahil olduğu arayışlar başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Malezya, Tayland, Endonezya, Singapur ve Filipinlerin katılımıyla Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı oluşturulmuştur. Konferansa daha sonraları Çin, Tayvan, Brunei, Hong Kong, Meksika, Şili ve Peru delege göndermeye başlamışlardır. APEC’in kuruluşuna giden süreçte oldukça önemli bir mihenk taşı olan Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı, Amerika Birleşik Devletlerinin Pasifik merkezli soğuk savaş sonrası stratejisinin araçlarından birisi olmuştur. Bu çerçevede orta vadede bir Pasifik topluluğunun oluşturulması fikrini destekleyen Amerika Birleşik Devletleri, bir anlamda Avrupa dışında ortaya çıkabilecek olan yeni bir alternatif ekonomik güç merkezinin kendi inisiyatifi ile şekillenmesini sağlamaya çalışmıştır (Arıboğan, Asya-Pasifik’te..., 2001, s. 144).

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği 1989’da Asya-Pasifik ekonomilerinde oluşan karşılıklı bağımlılığa cevap vermek üzere kurulmuştur. Bilgi grubu olarak kurulan APEC, günümüzde bölgenin bütün ekonomilerini kapsamaktadır. Çin, Tayvan, Brunei, Hong Kong, Meksika, Şili, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Malezya, Tayland, Endonezya, Singapur, Filipinler, Papurax Yeni Gine, Rusya, Peru ve Vietnam üye ülkelerdir. 1989’daki kısıtlı danışma grubu nüvesinden bugünkü kapsamlı forum hüviyetine kavuşan APEC’in temel yönelimi, üye ekonomiler arasında malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabileceği bir ticaret ve yatırım ortamının 2020 yılına kadar oluşturulmasıdır. Bu yönelimi somuta indirgeyen münferit ve toplu projeler uygulanmaktadır. Forumun kalkınma yolundaki üyeleri, küreselleşme ve yeni ekonominin ivme kazandırdığı ticaret ve yatırım liberalizasyonunun kendi başına yeterli olamayacağını, bunun insan kaynak ve yeteneklerinin geliştirilmesi ve bilişim-iletişim teknolojilerine uyumu içeren ekonomik-teknik-mali işbirliği olanaklarıyla dengelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. APEC çalışmalarında bu kaygıların dikkate alındığı görülmektedir. APEC, Dünya Ticaret Örgütü şemsiyesi

altında yeni ticaret müzakerelerinin açılmasını, ayrıca Çin, Tayvan, Rusya ve Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasını desteklemiştir. Çin ve Tayvan'ın Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, Örgütün 2001 Kasım ayındaki Doha toplantısında kabul edilmiştir.

1997 yılında Asya Ekonomik Krizinin ortaya çıkması, Kasım 1997 yılında Vancouver'de yapılan toplantının gündemini oluşturmuştur. Bu toplantıda birlik üyelerinin krize karşı ortak çaba göstermesi karara bağlanmıştır. Toplantının en önemli ve dikkat çekici boyutu ise IMF'nin otoritesinin kabul edilmesi ile IMF ve Dünya Bankasının uygun gördüğü kurtarma programlarına tam olarak uyulması kararı olmuştur. Asya Ekonomik Krizinin Türkiye'yi bile etkilediğini düşünürsek, bu bölge ülkelerin çaresiz kalışlarını ve Amerika Birleşik Devletleri güdümlü bir ekonomik anlayışı benimsemelerini anlamakta zorlanmayabiliriz. Ekonomik ilişkilerin karşılıklı bağımlılık açısından en üst düzeyde ulaştığı bir zamanda bu krizin küreselliği üzerinde durmak yanlış olmayacaktır. Yaşanan kriz süresince APEC'in hiçbir etkinliğin içinde yer almaması ve Batının ekonomik kurumlarına bölgeyi bırakması, bu kuruluşun geleceği hakkında iyimser yaklaşımları hayal kırıklığına uğratmıştır. Kuşkusuz APEC'in böylesine ciddi bir krizde etkin rol oynamasını sağlayacak bir birikime ve bütünleşme düzeyine sahip olduğundan söz etmek mümkün değildir. Kaldı ki örgütün öncelikle kendi içerisinde bir takım sıkıntıların üstesinden gelmesi gerekmektedir. Örneğin örgüt üyelerinin homojen bir yapıda olmaması ve aynı ya da benzer kalkınma düzeylerine sahip olmamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunların giderilmesi gerekmektedir. Örgüt içerisindeki ekonomilerinin farklı gelişmişlik düzeyine sahip olmalarının en ciddi sonucu karşılıklı bağımlılığın etkilerinin zayıf ekonomiler açısından her an kopabilecek düzeyde olmasıdır. Bu nedenle büyük ekonomilerin küçük ekonomiler üzerindeki etkisi ister istemez bir bağımlılık ilişkisine dönmekte ve bu küçük ekonomilerin sürekli savunma durumunda kalmasına yol açmaktadır (Arıboğan, Asya-Pasifik'te..., 2001, s. 151). Avrupa Birliğine bağlı ülkelerin ekonomik profilini göz önüne getirirsek, ülke ekonomilerinin büyüklüğü ve işlevliklerinin birbirine çok yakın olduğu görülecektir. Bu nedenden dolayı APEC'in hiçbir zaman Avrupa Birliğinin potansiyel ekonomik ve siyasal gücüne ulaşamayacağı aşikardır.

APEC'in pasif kaldığı Asya Ekonomik Krizi Tayland'da başlamış ve kısa sürede önce Filipinler ve Endonezya'ya, daha sonra da Malezya'ya yayılmıştır.

Yaşanan finanssal kriz, bu ülkelerin ve dünyadaki bir çok ülkenin reel ekonomik aktivitelerini ciddi bir biçimde etkilemiştir. Firmaların işletme sermayesini ve yeni yatırımlarını finanse edememeleri, iflaslara ve gayri safi milli hasılalarda ciddi düşüşlere sebep olmuştur. Finanssal sistemde devlet garantisi, yetersiz gözetleme ve yönetimlerden kaynaklanan yetersizlik devalüasyonun zamanında olmasını etkilemiş, bu da ihracatçı firmaların dünya piyasalarında dezavantajlı olmalarını doğurmuştur. Şüphesiz bu krizde bir çok etken olmasına rağmen banka kredilerinin ağırlığı çok daha fazladır. Krize kadar yurt dışındaki banka ve finans kurumları yüksek miktarda kredi vermişler, bankalarda yurt içindeki kuruluşlara yeterli inceleme yapılmadan kredi dağıtmışlardır. Herkes yüksek büyüme hızının ve karların sonsuza kadar devam edeceğini varsaymıştır. Tayland'da başlayan devalüasyon ise şaşırtıcı bir biçimde diğer ülkelere yayılmıştır. Tayland, Endonezya, Filipinler ve Malezya'daki para birimleri 1997 yılının ikinci yarısı ve 1998 Ocağında oldukça önemli bir şekilde değer kaybetmiştir (Yüzbaşıoğulları, 1999). Tayland, Doğu Asya bunalımının ilk kurbanıydı. Ancak, Doğu Asya'da Tayland'ın durumu tek değildi. Uluslar arası kuruluşlar yıllardan beri, Kore ve Japonya'dan Malezya ve Endonezya'ya kadar bütün Doğu Asya ekonomilerinde mali kesimin, zincirin zayıf halkası olduğunu söylüyorlardı. Dolayısıyla, Tayland'ın başına gelenler diğer ülkelerde de tekrarlanmaması için neden yoktu (Sönmez, 2001, s. 388).

Krizden ağır darbe alan Endonezya, bir de siyasi bunalımın içerisine sürüklenmiştir. Suharto, rejiminin inandırıcılığını yitirmesiyle cumhurbaşkanlığından istifa edip yerini yardımcısı Habibi'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu değişiklikte sonuç vermeyince seçimler yapılmış ve muhalefet iktidar olmuştur. Hem siyasi hem de ekonomik bunalımların, beraber yaşanması Endonezya'yı diğer devletlerden daha ağır şartlarla mücadeleye itmesine rağmen kriz dönemini başarı ile atlattığını söyleyebiliriz.

Yabancı fonların kaçışının hızlanması ve Çin ile Hindistan'ın düşük işçilik maliyeti çıkarması Malezya için bunalımın ana kaynağını oluşturmuştur. Bu üç ülkedeki ani ekonomik bunalım, bu ülkelerde yatırım yapan ve yüksek miktarda alacağı bulunan Japon mali kuruluşlarını doğrudan etkilemiş, Japon mallarının ithalatının durması ile Japonya büyük bir dış talep kaybı yaşamaya başlamıştır. 1990'lara kadar hızla büyüyen Japon ekonomisinde daha sonraki yıllarda düşüş yaşanmaya başlanmıştır. Bu büyük sanayi, ürettiklerini pazarlayamama sorunu ile

karşı karşıya kalmış ve ekonomide büyük bir talep açığı yaşanmaya başlanmıştır. Japonya'nın elinde çok geniş rezervler olması, bankacılık ve sigorta şirketlerinin dünya piyasalarının en büyüklerinin içinde yer alması Japon ekonomisinin diğer ülke ekonomilerine göre daha avantajlı olmasını sağlamaktadır.

Özel sektörün borçlarının ve gerekli gereksiz yatırımlarının fazlalığı Kore ekonomisini bunalımın içine sürüklemiştir. Kore Wonu en çok değer yitiren para birimi olmuştur.

Çin, çok yüksek büyüme hızından kaynaklanan enflasyonist baskıları durdurmak için uyguladığı iç talebi düşürme politikası nedeniyle, ekonominin büyümesini tümüyle ihracat artışına bağlamıştır. Bu nedenle, etrafındaki ülkelerde kopan bunalım ve ulusal paraların büyük değer kaybı, Çin ekonomik büyümesini tehlikeye sokmaktadır. İşsizliğin daha büyük bir toplumsal sorun olmasını önlemek zorunda olan Çin hükümeti, etrafındaki ülkelerin ihracatıyla baş edebilmek için milli parasını devalüe etmek baskısı altında kalmıştır. Fakat temelde politik nedenlerle Çin hükümeti bunu yapmamıştır. Çin'in 1998 yılında devalüasyona gitmemesi, yalnız bölgede değil dünya ölçüsünde bir devalüasyonlar fırtınası yaratarak bunalımı çok daha yıkıcı hale getirebilirdi. Sonuçta Doğu Asya ülkelerinin bunalımdan çıkışında, Çin'in devalüasyondan kaçınarak sağladığı destek, IMF'in para ve politika desteği ve Japonya'nın para desteğinden, daha önemsiz olmamıştır(Sönmez, 2001, s. 394). Çin hükümetinin kararlı tutumu nüfusunun yüzde 92,4'tü Çinli olan Hong Kong (Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 40) ve yüzde 77,3'ü Çinli olan Singapur'un bunalımdan en az şekilde etkilenmesinde baş rol oynadığı da önemli ve dikkat çeken bir nokta olmuştur.

Japonya'nın bunalım boyunca tek başına karar alamaması ve IMF politikalarına bağlı bir anlayışı uygulaması, Çin'in bölgesel lider olma düşüncesinin hayata geçmesini sağlamıştır. Asya Ekonomik Krizi, ekonomik açıdan zayıflayan ve güç kaybına uğrayan Asean ülkeleri arasındaki hareket serbestisi dengesi içerisinde, ekonomisi giderek güçlenen Çin, daha da avantajlı olarak masadaki kartlarını ön plana çıkarmasına önemli katkıda bulunmuştur (Caşın, Asya-Pasifik ekonomik... 2000, s. 17).

3.2. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

Uzakdoğu'da önemli bir işbirliği örgütlenmesi olan güneydoğu Asya ülkeleri birliği (ASEAN), 8 ağustos 1967 tarihinde Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland bir araya gelerek Bangkok Deklarasyonu'nu yayınlamışlar ve ASEAN'ı kurduklarını ilan etmişlerdir. Bangkok Deklarasyonu, 1976 yılında Bali'de imzalanan Güneydoğu Asya İşbirliği ve Dostluk Antlaşması ile tamamlanmıştır. ASEAN'ın kuruluş amaçlarının başında sosyal ve kültürel işbirliğinin sağlanması ve bölgede barış ve adaletin yaygınlaştırılması gelmiştir. Sosyal işbirliğinin sağlanması ve bölgede istikrarlı yapıların oluşturulması türünden hedefler, esasen nihai olarak belirlenen ekonomik işbirliğinin zorunlu ön koşulu gibi ele alınmış ve temel hedef olarak zaten ekonomik ve siyasal bir bölge oluşturulması gösterilmiştir. Bu yolla, bölgesel örgütlenmelerdeki siyasal ve sosyal türdeşliğin ekonomik birleşmelerdeki önemi vurgulanmıştır. Merkezi Cakarta'da bulunan örgüte İngiltere'den bağımsızlığını kazandığı yıl 1981'de Brunei, 1995 yılında da Vietnam katılmıştır. Papua Yeni Gine 1981 yılında, Laos ve Kamboçya ise 1995 yılında gözlemci statüsü ile örgütte yer almışlardır (Dedeoğlu, 1998).

1992 yılında imzaladıkları Singapur Antlaşması ile ülkeler serbest ticaret bölgesi (AFTA) kurma konusunda anlaşmışlardır. Bu antlaşma ile savunma alanında da işbirliği için yazılı bir karar alınmıştır. ASEAN'ı oluşturan ülkelerin nüfus, silah ve ekonomik yönden Asya'nın iki devi Japonya ve Çin ile bölgede her zaman söz sahibi olmaya yönelik strateji oluşturan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı tek başlarına mücadele şansı olmadığı bir gerçektir. 1992'deki imzalanan bu antlaşma ile nükleer silahlardan arındırılan serbest bölgenin kurulmasını gerekçe göstererek Amerika Birleşik Devletleri üslerini kapatan Filipinlerin bu davranış ve diğer güç ile ilişki kurmanın tarafsızlık kuralı ile sınırlandırılması bölgedeki diğer güçleri bertaraf etme düşüncesinin harekete geçirilmesi olarak anlaşılabilir.

Etkin bir bölgesel örgütlenme örneği sergileme amacındaki ASEAN'ın siyasal ve askeri faaliyetlerini etkileyen tek faktör, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki politikaları olmamıştır. Malezya-Filipinler ile Kuala Lumpur-Cakarta arasındaki toprak anlaşmazlığı türünden kuruluşun kendi üyelerinden kaynaklanan ve örgütlenmeyi olumsuz biçimde etkileyen bir dizi sorun bulunmaktadır. Aslında, bu tür sorunların işbirliği açısından zorluklar yaratmakla birlikte, işbirliğini güçlendirici

bir etki ortaya koyması da söz konusudur. Esas olarak ASEAN'ın bölgesel bir örgüt olarak hareket kazanmasının, Amerika Birleşik Devletleri'nin Uzakdoğu'daki savaşı ve daha da önemlisi Vietnam'ın Kamboçya'yı 1979 yılında işgal etmesi ile başladığı açıktır. Bu gelişmeler sonucunda bir işbirliği bağına sarılan devletler, bunu zorunlu bir ön koşul olarak değerlendirmişlerdir. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki etkisi, bir yandan üyeler arasında işbirliğini güçleştirecek kalıcı sorunlar bırakırken, bir yandan da devletleri işbirliğine iten bir etki yaratmıştır. Örneğin, zaman içerisinde Singapur finans, hizmet ve yüksek teknoloji merkezi olmuş, Tayland ve Malezya yeni sanayileşen ülkeler statüsüne geçmiş, Endonezya önemli ölçüde petrol ihracına bağlı ekonomisinde belirgin gelişme sağlamıştır.

Tüm bunlarla birlikte ASEAN, oluşturduğu AFTA ile Avrupa Birliği ya da NAFTA'ya alternatif bir oluşum düzenlemek amacıyla gibi görünmemektedir. Alternatif ekonomik bölge olmanın alt yapısına da sahip olmadığından bu çerçevedeki faaliyetlerini APEC içerisinde, yani daha geniş bir bölgede, daha gelişmiş ekonomiye sahip üyelerle yürütmekte ve aralarındaki ekonomik ilişkileri de 1998 sonuna kadar Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ilkeleri ile uyumlu duruma getirme çabası göstermektedirler. Böylece ekonomik işbirliğini geliştirme amacı, daha geniş bir çerçevede düzenlenirken, siyasal işbirliği amacı ASEAN bünyesindeki faaliyetlerde öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda ASEAN, güvenlik arayışı bulunan bir bölgesel örgüt olmaya doğru hızlı bir kayış ortaya koymaktadır. Örgütün Rusya ve Çin ile yakınlaşan ilişkileri de, güvenlik endişelerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü, bu iki ülke dünya ticaretine açılmaları ve sistemsel değişikliklere gitmelerine rağmen geleneksel dış politikalarında kökten değişiklik yapmamışlardır (Dedeoğlu, 1998).

Manila şehrinde 07 Mart 2002 tarihinde yapılan Asya-Pasifik İdareciler Forumu'nda ASEAN Sekreteri General Rodolfo C. Severino Jr. “ Doğu Asya'nın Çin ile bütünleşmesi gerektiği, bu bütünleşme için öncelikle bölgesel bir ekonomik güç yaratıp, Çin pazarından pay almalarının şart olduğunu “ söylemiştir (Chinese Daily News, 08.03.2002). Çin'in ekonomik reformları tam olarak uygulamaya başladığı 1991 yılından itibaren, ASEAN ülkeleri ile sıcak ilişkiler kurması Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya tarafından dikkatli ama bir o kadar da endişe ile izlenmiştir. Çin'in bu devletlere karşı uygulamaya koyduğu barışçı yaklaşımlara rağmen, özellikle Çin denizindeki adalar üstünde hak iddia etmesi ASEAN ülkeleri

için ekonomik olarak çok büyük öneme sahip olan Çin'i hala endişe verici olarak görmelerini sağlamaktadır. Çin için ise ASEAN ülkeleri ile siyasi ve ekonomik işbirliği kurabilmek, bölgedeki Amerikan siyasi ve askeri gücünü indirtmeyi başarmak anlamı taşımaktadır. Amerikan askeri gücünün yurt dışında bulunan kesiminin yarısından fazlasının Asya-Pasifik'te bulunması Amerika Birleşik Devletlerinin önümüzdeki yirmi yıla kadar ekonomik, siyasi ve askeri anlamda Çin'in Amerikan çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesindendir. Amerika Birleşik Devletleri açısından, Çin'in yeni ittifaklar kurması, bu ittifakların da günümüz şartlarında askeri gücün de önüne geçen ekonomik güçte odaklanması tehlikenin daha büyük boyutta cereyan etmesi anlamına gelecektir. Amerika Birleşik Devletleri bölgeyi Çin tehdidine karşı silahlandırma yoluna gitse de, Singapur, Malezya gibi nüfus yoğunluğu Çinlilerin elinde bulunan ülkeler yine de Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı ciddi muhalefet yapmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin silah satışına rağmen ASEAN ülkelerinin oluşturmak istediği tarafsız ve silahlardan arındırılmış bölge düşüncesi bunun somut örneğini teşkil etmektedir.

1992 yılında Çin, deniz alanının sınırlarını saptayıp ilan etmiş ve bu bölgenin tarafsız sular olması yolundaki her türlü öneriyi bir tehdit sayacağını bildirmiştir. Sorun çıkan Çin Denizi bölgesi, Filipinler kanalı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Vietnam yolu ile Rusya'nın da rekabet ettikleri bir alandır. Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın bir çok diğer bölgesinde olduğu gibi, burada da Rusya ile bazı ödünler vererek stratejik ortaklık yolları aramaktadır. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in özellikle Tayvan'a karşı silahlanma politikaları, soğuk savaş yıllarında SSCB'ye karşı uyguladığı türden bir politika geliştirme yolundadır. Bu, Çin'in bulunduğu yerlerde Amerika Birleşik Devletleri'nin de bulunması ve gerekir ise Rusya, Pakistan ya da Hindistan ile ittifaklar yapılması anlamına gelmektedir (Dedeoğlu, 1998). Bu anlamda ASEAN ülkelerinin gerek Çin, gerekse Amerika Birleşik Devletleri açısından önemi tartışılmayacak boyuttadır. ASEAN yalnızca bu iki devletin değil aynı zamanda Rusya ve Japonya'nın da ilgi alanında bulunmaktadır. Örgütün etkin bir şekilde geleceğe yönelebilmesi başta Çin ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer güçlü devletlerin çıkar ilişkilerine bağlıdır. Bölgesel örgütler ekonomik, siyasal ve askeri güçlerini geliştirmedikçe, diğer oyunculara karşı isteklerini kabul ettiremedikçe bir güç olgusundan bahsedemeyiz. Bu bağlamda ASEAN bölgesel bir güç oluşturamamakla beraber üye

Ülkelerin küçük de olsa silahlanmaları yalnızca caydırıcılık fonksiyonunu yerine getirecektir.

3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü

Orta Asya'yı kontrol etmek amacı güden herhangi bir savaşın kaçınılmaz sonucu, tarıfsız bir kan dökme ve sayısız kurban olacaktır (Hopkirk, 1994, s. 524). Bu büyük oyunun 19'uncu yüzyıldaki iki ana oyuncusu Rusya ve İngiltere, on binlerce askerinin ve yüz binlerce bölge insanının kemiklerini Orta Asya'nın geniş topraklarına dağılmış olarak bırakmıştır. Sonunda, İngiltere, kendisi için tampon bölge durumunda bulunan sömürgesi Hindistan'a, Rusya'da bölünme ile beraber Korkunç İvan'dan Son Nicholas'a kadar acımasızca fetih edip arlıkla birleştirdiği Orta Asya ülkelerine özgürlük vermek zorunda kalmıştır. Rusya'nın dağılmasından iki yıl sonra, Moskova Afganistan da oynadığı büyük oyunu terk etmek zorunda olmasını rağmen imparatorluk kalıntısı Çeçenistan'da çirkin yüzünü göstermiştir. Bu iki imparatorluğun çözülmesi de bölgeye barış ve huzurun gelmesi için yeterli olmamıştır. Afganistan'da iç savaş başlamış, baskın g Taliban, Hindistan sınırındaki Keşmir gerillalarını ve Çin'in Xinjiang eyaletindeki ayrılıkçı gerillaları eğiten ve yönlendiren uluslar arası terörist grubun başı Usame Bin Ladin tarafından komuta edilmeye başlanmıştır. Özbekistan radikal İslamcılarının tehdidi altında bulunmaktadır. Uyuşturucu trafiği ise en üst noktalara vurmuştur. lkeler arası belirsiz sınırlar halen sorun olmaya devam etmiştir. Hindistan ve Pakistan 1998'de nükleer denemeler yapmışlardır. Bütün bu çekişmelerin içinde, geniş petrol ve doğal gaz kaynakları Amerika Birleşik Devletlerini de oyunun içine almış ve özellikle petrol boru hatlarının geçiş yönünü belirlemek bu ülke için en önemli görev haline gelmiştir. Kısacası bir büyük oyun bittiğinde teokrasi, doğal kaynaklar, uyuşturucu, terörizm ve yöre halkı üzerine tekrar bir büyük oyun sahne almıştır (Berry, 2001).

Çin'in ev sahipliğinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları Çin'in Şanghay kentinde 26 Nisan 1996 tarihinde bir araya gelerek sınır bölgelerinde askeri alanda karşılıklı güvenin kurulması ile ilgili antlaşmayı imzalamışlardır. Bu antlaşma 7000 kilometrekarelik sınır uzunluğunu kapsamıştır. (Berry, 2001). Antlaşma uyarınca, taraflar birbirlerine karşı askeri tatbikat yapmamayı, askeri tatbikatları alan ve sayı itibari ile sınırlandırmayı ve sınır

bölgelerine yakın 100 km² alanda askeri hareketler da dahil olmak üzere önemli durumları birbirlerine rapor etmeyi taahhüt etmişlerdir (Erdoğan, 2001).

Bir yıl aradan sonra 24 Nisan 1997'de Moskova'da bir araya gelen liderler sınır bölgelerinde asker sayısını düşürmeye, böylelikle yalnızca savunmaya ait bölgeleri korumaya ve silahların miktarının sınırlandırılması konusunda antlaşmaya vardılar. Bu antlaşmanın süresi 2020 olarak belirlense de uzatılabilirliği konusunda da bu zirvede antlaşma sağlanmıştır.

Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da 2 Temmuz 1998'de yapılan üçüncü zirvede toprak bütünlüğüne, egemenliğe saygı ilkelerine ve içişlerine karışmama konularında kesin antlaşma yapılmıştır. Şanghay'da başlayan bu bölgesel işbirliği, bu toplantı ile etnik bölücülük, aşırı dinci akımlar ve uyuşturucu konularında tam bir mutabakat sağlayıp, uluslar arası terör konusunda ortak mücadele kararı almışlardır. Zirve bildirisindeki en önemli madde, etnik bölücülük, etnik ayrımcılık ve aşırı dinciliğin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği ve her ülke sınırındaki suçlar ile mücadele edilmesi olmuştur. Bu madde ile Rusya'nın Çeçenistan'da, Çin'in de Doğu Türkistan'da yürüttüğü dünya devletleri tarafından kabul görmeyen politikalar, bölgesel işbirliği mantalitesi ile uygun hale getirilmiştir. Bu maddeden ikinci planda yararlanan devlet aşırı dinci terörle uğraşan Kazakistan olmuştur.

Kırgızistan'da Bişkek'te 25 Ağustos 1999'da yapılan dördüncü zirve, uluslar arası alanda da tarafları rahatsız eden görüşmelerin daha yüksek sesle dile getirildiği toplantı olmuştur. Kosova ve Dağıstan'da yaşanan gelişmeler ile Çin'in Xinjiang Uygur Özerk Bölgesindeki bölücü hareketler ele alınmıştır. (Erdoğan, 2001). Bu toplantıda NATO'nun doğuya doğru yayılması, Kosova krizi ve Japonya ile Amerika Birleşik Devletlerinin oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sistemi önemli konu başlıkları olarak ele alınmıştır. Zirvede dünya barışı için çok kutupluluğun gerekliliği belirtilmiştir. Uluslar arası terörle mücadele, aşırı dinci akımlara ve etnik bölücülere taviz vermeme ve bölgesel güvenliğin garanti altına alınması konularında işbirliğinin sürdürüleceği yinelenmiştir (Renmin Ribao Daily, 26 Ağustos 1999, s. 1). Çin ile Kırgızistan yeni bir sınır antlaşması ile 1000 km² uzunluğundaki ortak sınırlarını bütün problemlerden arındıracak bir antlaşma imzalamışlardır (Renmin Ribao Daily, 18 Kasım 2000, s. 7).

Tacikistan'ın Duşanbe şehrinde 5 Temmuz 2000'de yapılan beşinci zirveye Özbekistan'ın devlet başkanı İslam Kerimov'da gözlemci olarak katılmıştır. Çin, Şanghay Beşlisinin değişik alanlarda da geliştirilmesini, ekonomik ve ticari işbirliğinin arttırılmasını öneri olarak sunmuştur. Aynı zamanda liderler, 1972 yılında imzalanan anti balistik füze antlaşmasının koşulsuz olarak korunması ve antlaşmaya bütün ülkelerin saygı göstermesi ile Çin'in "Tek Çin" ve Rusya'nın "Çeçenistan" politikalarının desteklenmesini bir karar olarak zirveden çıkartmışlardır (Xinhua News Agency, 5 Temmuz 2000). Bu zirve içerisinde Çin ve Tacikistan ortak sınırları için bütün problemleri çözen bir antlaşma imzalamışlardır (Guangming Daily, 6 Temmuz 2000).

Özbekistan'ın da katılımı ile üye sayısı altı olan örgüt 14-15 Haziran 2001'de yine Şanghay'da toplandı. Özbekistan'ın üye olması örgütün yapısına değişiklik getirmiştir. Özbekistan'ın Çin'le sınırı olmaması, Afganistan'la komşu olması ve aşırı dinci muhaliflerin bölgede aktif olması yapıdaki bu değişikliği zorunlu kılmıştır (Daly, 2001). Yapıdaki bu değişiklikle Şanghay Beşlisi Şanghay İşbirliği Örgütüne dönüştürülmüştür. Liderler terörizm, bölücülük ve aşırı akımlara karşı "Şanghay Antlaşması'nı" imzaladılar. Bu zirvede başbakanlar ve kültür bakanları arasında da görüşme mekanizmasının kurulduğu açıklanmıştır.

1996 yılında yalnızca 5 ülkenin güvenlik ihtiyacı için kurulan Şanghay Beşlisi, her yıl düzenli görüşmeler ve gittikçe genişleyen ve artık amacının yalnızca güvenlik olmadığı bir cephe örgütü durumuna gelmiştir. 7000 km² sınır boyunca çözülen bütün problemlere rağmen, Orta Asya'nın bugün karşı karşıya bulunduğu tehlikeler aslında tüm Avrasya'nın karşı karşıya bulunduğu tehlikelerdir.

Pakistan'ın geçen sene üye olmak için başvurması, Moğolistan'ın ilgisi, İran'ın üye olabilmek için başvurusu, Hindistan, Türkmenistan ve Özbekistan. Orta Asya'da ki ana oyuncular Şanghay 11'ini oluşturabilirler. Örgüt üye katılımına sıcak yaklaşırken, Rusya devlet başkanı Putin, "Şanghay Forumu" olarak isim değişikliği önerisinde bulunmuştur (Jane's Defence Weekly, 03.06.2001). Şanghay İşbirliği Örgütü bölgede bulunan altı ülkeyi de içine alacak şekilde genişleme politikası yaratır ise Orta Asya'yı bir nebze olsun kontrol etmeyi ve bu bölge üzerinde oynanan büyük oyunların dirilmesini önlemeyi başarabilecek güce sahip olabilir.

Sınırlama ve problemlere rağmen, Şanghay beşlisi bazı etkileyici başarılarla imza atmıştır. Başlangıçta, emniyet mekanizmalarını harekete geçirmek ve sınırlar boyunca beş ülke için silahsızlanmayı sağlamak Şanghay Beşlisi için yıllarca süren uluslararası problemlerin çözümü ve ülkeler arası münasebetlerin gelişmesi anlamına gelmektedir. Problemlerin çözümü, üye ülkelerin zamanlarını, kendi kaynaklarının etkin şekilde kullanması, ülke içi siyasi dengelerin sağlanması ve ekonomilerinin ilerlemesi yönünde kullanmasında çok büyük bir etki yapmıştır. Bütün ülkeler bu başarıdan yararlanmışlardır. Bunların haricinde Şanghay Beşlisi diğer dört ülke ile Çin arasındaki sınır problemlerinin de çözümünü sağlamıştır. Sınır sorunları ekseri yatla zor çözülen milletlerarası problemlerdir. Tarih, sınır sorunları yüzünden iki ülke arasında orduların karşı karşıya gelmesinin hatta savaşların örnekleri ile doludur. Soğuk savaş boyunca, Çin ile Rusya arasında da sınır sorunları en üst noktaya ulaşmıştır. Bu iki ülke, 1960'lardan 1970'lerin başına kadar kanlı sınır çarpışmaları ile meşgul olmuşlardır. 1980'lerin ortalarında iki ülke arasındaki ilişkiler ilerleme gösterince, sınır sorunları için ikili görüşmelere başlamışlardır. Ancak, Rusya'nın dağılması ile sınır sorunların çözümünde kararsızlık ortaya çıkmıştır. Çin'de ve Orta Asya ülkelerinden bazı kesimlerin, uzlaşma taraftarı olmayıp, bu tip problemlerin ilgili ülkeler için potansiyel bir tehdit olarak kalmasından yana oldukları da ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Çin ve diğer ülkeler uzun süre devam eden sınır sorunları için müzakere kararı aldıklarında, Şanghay Beşlisi problemlerin çözümünün iyi atmosferde ve ileriye dönük olarak yapılmasında ve başarıya ulaşmasında en önemli etken olmuştur. Bu müzakerelerin sonucunda, Çin ve diğer dört ülke kısa sürede sınırlarının boyutlarını sabitleme başarısı göstermişlerdir. Sino-Rusya arasındaki küçük sınır dışında tarihte ilk defa görüleceği üzere 7000 km'lik sınır herhangi bir askeri kuvvetin müdahalesine gerek olmadan çizilmiştir. Bu inanılmaz başarı karmaşık problemlerin bu kadar kısa sürede çözülmesi konusunda belki dünyadaki tek örnektir. Şanghay Beşlisinin örgütü, askeri ve ekonomik işbirliğini de içerecek şekilde yapılanmak istemesinde sınır sorunlarının çözülmüş olmasının etkisi büyük olmuştur.

Şanghay Beşlisi üye ülkeler arasındaki iyi ilişkilerin güvene dayanmasını sağlamıştır. Bu mekanizma üye ülkelere uzak görünen ortaklıkların da önünü açmıştır. Liderler bu ilişkilerin uzun süre devam edebileceğini gösteren açıklamalar yapmakta, bütün üye ülkeler birbirlerine gereken saygıyı göstermektedir. Örgüt

çözülmesi öncelikli sorunların üzerinde yoğunlaşmakta ve mümkün olduğunca pratik ve yararlı usul kullanmaktadır. Doğal olarak ülkeler arasında büyük farklılıklar mevcut olmasına rağmen üyeler bu farklılıkları endişe sınırına götürüp, ortaklıklarının zarar görmesine müsaade etmemektedirler. Antlaşma tam olarak uygulanmakta ve hiçbir sorunun bu antlaşmayı bozmasına müsaade edilmemektedir. Bu atmosfer üye ülkelerin birbirleri ile olan sorunlarını etkin ve yapısal olarak çözmelerini sağlamaktadır. Bu anlayış zemini, geçmişte çok büyük problem olan sınır antlaşmazlıklarının Çin ile çözümünde ve karşılıklı antlaşma ile sonuçlandırılmasında büyük rol oynamıştır.

Şanghay Beşlisi aynı zamanda bölgede yayılan dinsel tutuculukla mücadelede ve hiç olmazsa bu tutuculuğun yayılmasındaki cesaretin kırılmasında bölge ülkelerinin en büyük destek noktası haline gelmiştir. Soğuk savaş sonrası aşırı İslamcılar bölgede gün ve gün daha saldırgan olmaya başlamışlardır. Bütün bunların arasında, aktif olarak Orta Asya'da Müslüman nüfusun üzerinde baskı oluşturmuşlardır. Bütün Şanghay Beşlisine dahil ülkeler bu gelişmelerden etkilenmişlerdir. Aşırı İslamcıların baskılarını artırması bölge ülkelerinin rejimleri için ciddi bir meydan okuma ve tehdit unsuru olmuştur. Aşırı İslamcıların merkezi durumundaki Afganistan'a yakınlık, Tacikistan'ı sivil çatışma ve savaşın içine sokmuştur. Çin'in de içinde bulunduğu ülkeler bu aşırılıktan paylarına düşeni almışlardır. Dinsel aşırılıkla savaş Orta Asya ülkeleri için en önemli sorunlardan biri olmuştur. Şanghay Beşlisinin en dikkat çekici yanı, bütün devletlerin birbirine destek vererek, güçlerini ortaklaşa bir savaş için koordine etmelerini sağlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Şanghay beşlisinin zirvelerinden çıkan çeşitli bildirilerinde, örgüt üyesi ülkelerin uluslararası dinsel aşırılıkla mücadelede kararlı ve azimli oldukları açıklanmıştır. Üyelerin aşırı dinsel örgütlere karşı beraber yaptıkları askeri tatbikatlar bu kararlılığın bir göstergesidir. Şanghay Beşlisinin bu şekildeki güç gösterisi aşırı İslamcıların büyümeye yönelik aktivitelerinin engellenmesinde ve üye ülkelerinin çıkarlarının korunmasında çok faydalı olmuştur.

Shanghay Beşlisi çok yönlü bir mekanizma yaratarak, ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmasını ve sorunlarına dünyadaki diğer egemen güçlerin karışmasına fırsat vermeden çözmelerini sağlamıştır. Üçüncü zirveden itibaren Şanghay Beşlisi gerçek bir çok taraflı mekanizmaya dönüşmüştür. Örgüt objektif bir ayırt edicilikle ortak kuralları koymakta çok başarılı olmuştur. Silahsızlanma, karşılıklı güven ve diğer

sorunlar için işbirliği alanlarında bağlayıcı kararlar almıştır. Örgüt içi çalışma grubu kurularak antlaşmaların uygulaması sıkı bir biçimde denetlenmektedir. Ayrıca karşılıklı ilişkilerin düzenlendiği çok taraflı bir yönerge hazırlanmıştır. Örgüt bu şekilde değişik yapılanmalar kurarak iletişim konusunda önemli mesafeler katetmişlerdir. Eğer bu görülen eğilim devam ederse Şanghay beşlisi, olgunlaşma ve üyelerine her türlü yardımı götürebilme konusunda çok başarılı olacaktır. Shanghai İşbirliği Örgütünün başarısında üç temel faktör göze çarpmaktadır. Güvenlik, yerel siyasete ait denge, ekonomik gelişme ve milletlerarası nüfuzu içine alan ortak yaşam, ortak normlar ve bu iki özellikten doğan pragmatizm.

Asya'da ki bölgesel örgütlerin en temel yapılanması ekonomi üzerine olmaktadır. Dünyada devletler için öncelikli güç kavramının askeri güçten ekonomik güce kayması en büyük etken olmuştur. Çin, APEC ve ASEAN ile Dünya Ticaret Örgütüne bu bağlamda bakmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü ise tamamen farklıdır. Çin öncülüğünde kurulan bu örgütün işlevleri öncelikle güvenlik olmaktadır. Bunda dikkat edilmesi gereken nokta Çin'in değişen stratejik planıdır. Çin'in yeni stratejik planı (Shijie Ribao Daily, 16 Haziran 2001) :

- Uluslar arası stratejik ortam yeni bir değişime girmekte ve Çin'in güvenliğini tehdit eden unsurlar daha da belirginleşmektedir.
- Pekin yönetiminin güvenlik anlayışı değişmeye başlamıştır ve çok taraflı güvenlik mekanizmasına daha çok ihtiyaç duymaktadır. Yani kendi güvenliğinin diğer ülkelerin desteği olmadan sağlanması güçleşmiştir ve bu durum özellikle Çin'in kuzeybatı bölgesinin güvenliği için söz konusudur.
- Pekin yönetiminin, Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyacılığına karşı yürüttüğü çok kutuplu dünya düzeni politikasının, bölgesel teşkilatın desteğine ihtiyacı vardır.

Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde oluşturmaya başladığı ve yeni güvenlik konsepti olarak adlandırdığı güvenlik düşüncesi (Erdoğan, 2001) :

- Güvenlik anlayışı genel ve çok taraflıdır. Bir devletin güvenliği sadece kendisiyle ilgili değildir, aynı zamanda diğer ülkelerin güvenliği de hesaba katılırken, diğer ülkelerin desteğinden de ayrı kalınmamalıdır.

- Güvenliğin işbirliği niteliği vardır. Güvenliğin belirgin düşmanı yoktur, güvenliğin kazanma yolu işbirliğidir, karşı koymak değildir.
- Güvenliğin kapsamlı özelliği vardır. Güvenlik sadece siyasi ve askeri alanları değil aynı zamanda ekonomik, teknolojik, kültürel, ekolojik ve toplumsal gibi değişik alanları da içermektedir.
- Güvenliğin oluşturulmasında belli bir mekanizmaya ve yasaya ihtiyaç vardır. Karşı gücün zor durumda bırakılması ile Çin kendi güvenliğini sağlayamaz. Bu bağlamda, yeni güvenlik konseptinin çekirdeği işbirlikçi güvenliktir. Bu güvenliğin kazanılmasının iki şartı, ortak çıkar ve karşılıklı güvendir. Ayrıca eşit olarak karşılıklı çıkarları sağlamak ve içişlerine karışmamak ilkelerine uyulmalıdır. Yeni güvenlik konsepti, eşitlik, görüş alışverişi, karşılıklı anlayış, karşılıklı güven, üçüncü tarafa yönelik olmayan bir sistemin içinde oluşturulmalıdır.

Çin'in yürüttüğü dış politikada önceliği hep güvenlik ve egemenlik kaygıları oluşturmuştur. Bundan dolayı her zaman stratejik yönden bağımsızlık, ekonomide kendi kendine yetebilme hep ön planda tutulmuştur. 1990 yılından itibaren uygulanan ekonomik politikalar, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın ekonomik olarak etkisinde kalan bölgede, bu dev ülkenin artık global bir yaklaşımla dışa açılmasını ve soğuk savaşın aktörlerinin etkisinden kurtulup bölge için en büyük oyuncularından biri olmasının yolunu açmıştır. Büyük oyuncularından biri olabilmek yalnızca ekonomik olarak dışa açılma ile değil, bölgenin güvenliğinin de sağlanmasında rol oynamaktan geçmektedir.

Çin, ekonomik yönden atılımların, daha hızlı ve sosyal bir hareketi önleyecek şekilde devam edebilmesi için çok taraflı bir güvenlik politikası uygulama mecburiyetinde kalmıştır. Ülkenin kuzeybatı tarafı güvenlik politikasının can damarını oluşturmaktadır. Yeni konseptte belirtilen güvenlik politikasının içine ekonominin, kültürün, teknolojinin ve hatta ekolojinin yerleşebilmesi, Çin'in Amerika Birleşik Devletlerine karşı yürüttüğü çok kutuplu dünya düzeni politikasının bir sonucudur. Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyasından dünyayı kurtarmak ve çok kutuplu bir düzene geçmek, Çin için bölgesel işbirliğinin tesisi şart olmuştur. Bu açıdan incelediğimizde Amerika Birleşik Devletleri'nin tek

kutuplu dünyasını sona erdirebilecek bir girişimin parçası olan ve Türkiye’yi de üye ülkelerin Türk Cumhuriyetlerden oluşması açısından ilgilendiren Şanghay İşbirliği Örgütü bölgedeki diğer ülkelerin de katılması ile çok güçlü bir yapıya ulaşacak, doğalgaz ve petrolün en yoğun olduğu Orta Asya bölgesinde bu şekilde güçlü bir birliğin olması soğuk savaş zamanının büyük güçlerini, Avrupa Birliğini, Doğu Asya ülkelerini, Türkiye’yi yani kısaca bütün dünyayı tek kutuplu dünya düşüncesinden çok kutuplu dünyaya geçiş yönünden önemi nedeniyle ilgilendirecek ve bu işbirliğine karşı belki de ayrı ortaklıkların kurulmasını sağlayacaktır. Bu düşüncenin en büyük nedeni, 1990’lı yıllarda dünya ekonomik büyümesinin yarıdan fazlası Asya’da gerçekleşirken, Kuzey Amerika ve Avrupa ekonomilerinin giderek küçülmeye başlamasıdır. Dünya GSMH’nin dörtte biri halen Asya’da yoğunlaşmış durumdadır. Dünya bankasına göre, bugün ile 2000 yılı arasında dünya ticaretindeki büyümenin yarısını da yine Asyalı ülkeler yaratacaktır. Asya’daki hızlı ekonomik büyüme ve bunun getirdiği öz güven, ister istemez, bölgesel siyasi güç dağılımında temel kaymaları da önlemektedir. Asya, “parayı veren düdüğü çalar” prensibi gereğince dünya ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerinde artan ölçüde söz sahibi olma yolundadır. dolayısıyla, XXI. Yüzyılın önceki dönemlerden en önemli farkı, artık üç dünya güç merkezinin ortaya çıkmış olmasıdır: Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya. 1960’larda Japonya ve Doğu Asya, birlikte, dünya GSMH’sının yüzde dördünü üretirken Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika’nın payı yüzde otuz yedi civarındaydı. Bugün her iki bölgesel grup da toplam dünya GSMH’sının yaklaşık eşit hisselerine (yüzde 24) sahiptir (Öğütçü, 1999, s. 30).

Bütün bunların yanında Batıda, ekonomik durgunluk yaşanması, işsizlik oranlarının artması, ırkçılığın yeniden tehdit oluşturması, yaşlı nüfus oranındaki artış ve sosyal standartların düşmesi Asya’nın büyük ivmeli ekonomik dinamizmini daha önemli kılmaktadır. Aslında bu yapılanma neredeyse dünyadaki Amerika Birleşik Devletleri karşıtlığının bir simgesi, çatısı olmaya adaydır. Diğer küçük çaplı devletleri bir kenara koyup, Rusya, Çin, İran ve Hindistan’ı yan yana koyduğumuzda bu kompozisyonun daha bir netlik kazandığını görebiliriz (Erol, 2001, s. 73).

3.4. Türkiye’nin Asya’da Örgütlenmeye Bakışı

Türkiye’nin Asya’da kurulan işbirliği örgütlerine yalnızca Avrupa Birliği düşüncesi ile sırtını dönmesi, gerek Türkiye gerekse Türk Cumhuriyetleri için çok

büyük kayıp oluşturmaktadır. Türkiye'nin Asya derinliğine yönelik olarak soğuk savaş sonrası dönemde giriştiği ilk teşebbüs Türkiye, İran ve Pakistan'ın üye olduğu ECO'nun Orta Asya ülkelerini ve Afganistan'ı içine alacak şekilde genişletilmesidir. CENTO ve RCD duraklarından geçerek yaklaşık otuz yıllık bir süreç içinde bugünlere ulaşan ECO, yeni şekliyle gerek jeopolitik gerekse ekonomi-politik kaynakların dağılımı açısından belki de dünyanın en önemli stratejik kuşağını oluşturmaktadır. İran devriminden sonra CENTO'nun Batı eksenli stratejik tercihindan uzaklaşan ECO, özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra Orta Asya ülkelerini de içine alarak Avrasya dengelerini tümüyle etkileyebilecek bir görünüm kazanmıştır. Orta, Batı ve Güney Asya'nın en stratejik keşişim alanlarını bir araya getiren bu genişlemenin ortaya çıkardığı dinamizm ve yeni ufuklar son sekiz yıl içindeki durağan politikalarla stratejik bir belirsizliğe ve anlamsızlığa dönüşme temayülü göstermiştir. Ne bu genişlemenin ortak zemini ve alt yapısı ile ilgili temel stratejik tercihler ortaya konabilmiş, ne de ülkeler arasındaki ilişkileri derinleştirebilecek mekanizmalar oluşturulabilmiştir (Davutoğlu, 2001, s. 268).

Orta Asya'da yeni kurulmuş devletlerin henüz kendi içlerinde ülke mantalitesini tam olarak yerleştirememiş olmaları, Türkiye'de dahil olmak üzere ekonomik ve siyasi istikrarı yakalayamamaları ilişkilerin derinleşmesini önleyen nedenlerin başında gelmektedir. Ayrıca üye ülkelerin kendi çıkarları ile ortak çıkarlarının çakışır hale gelmesini örgüt önleyememiştir. Bu nedenle üye ülkeler başka işbirliği çabalarına yönelmişlerdir.

Bu da ECO'yu kendi çıkarları için tehlikeli bulan Rusya ve Hindistan gibi ülkeleri harekete geçirmiş ve ECO üyesi ülkeler arasındaki çelişkilerin işbirliği konusundaki siyasi iradeleri etkileyebilecek boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. Mesela, Türkiye'nin ECO'nun genişleme kararı almasından hemen sonra bir taraftan da Karedeniz İşbirliği Örgütü çabası içine girerek İran'ı devre dışı bırakacak şekilde Rusya'ya yaklaşması, Orta Asya ülkelerinin Birleşik Devletler Topluluğu bünyesine daha aktif bir şekilde dönmeleri, İran'ın Rusya ile olan ikili ilişkilerini özellikle Kafkasya ekseninde geliştirmeye yönelmesi, Pakistan ile Afganistan arasındaki ilişkilerin Hindistan'ın etkin bölgesel politikaları ile bunalım dönemine girmesi, ECO ülkeleri arasındaki karşılıklı güven ve ortak çıkar ilişkisi anlayışının sarsıntı geçirmesi sonucunu doğurmuş ve ilişkilerin derinleşmesine engel olmuştur (Davutoğlu, 2001, s. 269). ECO'nun Türkiye için Asya'ya açılmanın aracı

olabilmesi, diğer kurucu üyeler İran ve Pakistan'la olan ilişkilerinin rasyonellik ve süreklilik arz etmesine bağlıdır. Soğuk savaş döneminde Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri yanlı, İran'ın ise Rusya, Hindistan, Çin bloğuna yakın olması ikili ilişkilerin geçmişten gelen güvensizlikle beraber rasyonellik ve süreklilik kazanmasını engellemiştir. Türkiye Pakistan ilişkileri ise İran'ın aksine ileri düzeyde iyi olarak adlandırılabilir.

Türkiye yeni bir Doğu ya da Asya stratejisi dönemini başlatma ve İran ile ilişkilerini bu çerçevede yeniden değerlendirme ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Türk-İran ilişkilerinin ortak çıkar alanlarını gözetken rasyonel bir zeminde seyretmeye başlaması şu ana kadar bir ekonomik işbirliği örgütünden beklenen verimliliği ve etkinliği göstermemiş bulunan ECO'nun da yeniden yapılanmasını ve üzerinde bulunduğu jeostratejik kuşağın gerektirdiği dinamizme kavuşmasını sağlayabilir. ECO'nun bir bütün olarak daha etkin bir stratejik araç haline dönüşebilmesi önemli ölçüde Türk-İran ilişkilerindeki psikolojik unsurların yeniden kurulabilmesine bağlıdır (Davutoğlu, 2001, s. 272).

Rusya ile Çin, Orta Asya'da ortak bir strateji izleyerek bölgedeki devletlerle sıkı ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu ortaklığa bölgenin potansiyel güçleri İran ve Hindistan'ın da girmesiyle yeni bir sınır kazanacaktır. Bu bağlamda eldeki mevcutlara göre hareket edildiğinde, Avrasya'nın güvenlik ve istikrarına katkılarda bulunacak olan, merkezi Avrasya bölgesinde çekirdeği oluşturan ülkeler ile birlikte, çevre ülkelerin birlikte kurduğu işbirliği teşkilatları; "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı" ile Türkiye tarafından önerilen "Kafkasya İstikrar Paketi" gibi oluşumların daha fazla desteklenmesi, hayata geçirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Ya da daha yeni ama güçlü bir denemeye girişilebilir. Başını Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Türkiye'nin çektiği, içerisinde Orta Asya devletlerinin ve Ukrayna, Moldavya, Gürcistan, Azerbaycan ve Pakistan gibi diğer bölge devletlerinin de yer aldığı "Avrasya Güvenlik ve İstikrar Paketi" (AGİP) Çin ve Rusya'nın girişimlerine ve gerçek niyetlerine verilecek en uygun cevap olacaktır. Çin ve Rusya karşıtı oluşturulacak AGİP'in Kalpgahı hiç kuşkusuz Türkiye olacaktır (Erol, 2001, s. 74).

4. GELİŞEN EKONOMİNİN IŞIĞINDA ÇİN DIŞ İLİŞKİLERİ

Dış politika, devletlerin kendi belirlediği çıkarların aktif hale gelebilmesi için belirli hedef ve ilkeler ışığında diğer devletlerle kurduğu ilişki olarak tarif edilir. Bu ilişkilerin şekli ve nasıl olacağı uluslar arası sisteme bağlı olarak tarihin her evresinde farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar din, ideoloji, ulusal çıkarlar ve bölgesel tercihler nedeniyle oluşmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti de gerek büyük nüfusu, geniş yüzölçümü, gerekse devamlı yükselen ekonomik gücü ve potansiyeli ile uluslar arası ilişkilerde her zaman dikkatlice değerlendirilmesi gereken bir büyük güçtür.

1949 sonrası Çin Halk Cumhuriyeti dış politikası belirli dönemlere ayrılabilir: Sovyetler Birliğine Yakın olduğu 1950’li yıllar tek başına bir dönem olarak ele alınabilir. Sovyetlerden uzaklaşmanın başladığı 1960’ların başı ve Kültür Devrimi atılımının öne çıktığı 60’ların sonu, Birleşmiş Devletlere kabul edildiği 1970’li yılların başı ve Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik düzeyde daha yakın ilişkiler kurduğu 1970’lerin sonu farklı dönemler olarak ele alınabilir. 1980’ler on yılın sonunda dünya politikasında ortaya çıkan büyük değişikliklere kadar farklı bir dönem olarak incelenebilir. Soğuk Savaşın fiili olarak sona erdiği 1990’larda ise uluslar arası politikanın büyük güçleri olan Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerde önemli değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır (Güler, 2001, s. 284).

Sovyet Rusya 1946-47 yıllarındaki faaliyetleri ile Avrupa’daki durumunu iyice sağlamlaştırmıştı. O kadar ki, bir Sovyet tehdidi Avrupa’nın üstüne çökmüş bulunmaktaydı. Her ne kadar, Amerika 1947’den itibaren bu Sovyet tehlikesine karşı bir tepki göstermeye ve harekete geçmeye başladı ise de, bunun neticesini ancak 1949 yılında alabilmiştir. Fakat Amerika’nın tepkilerinin başladığı 1947 yılından itibaren de Asya’nın kaderi çizilmeye başlanmıştır. Zira, Çin’de, milliyetçilerle komünistler arasındaki mücadele 1948’den itibaren milliyetçilerin aleyhine ve komünistlerin lehine dönmeye başlayacak ve Avrupa’da NATO ittifakının kurulduğu 1949 yılının sonbaharından itibaren Çin Komünist Partisi’nin kontrolü altına

girecektir. Bu ise, Uzak Doğu kuvvet dengesinin gayet ağırlıklı bir biçimde Sovyetler tarafına eğilmesi demektir (Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi....., 1994, s. 438).

Çin'in Sovyetler Birliği'ne paralel bir siyaset izlediği bu dönem “iki kamp” teorisinin yani dünyanın “sosyalist” ya da “emperyalist” olarak iki kampa bölündüğü dönemdir. Çin tercihini sosyalist kamptan yana kullanmıştır. Sovyetler Birliği, Çin'in ekonomik kalkınma programına maddi katkının yanında danışman ve teknik eleman yardımıyla katkına bulunmuştur. Kore savaşı sonrası yapılan Bandung Konferansı ile başlayan ve Kültür Devrimi ile devam edecek olan dönemde dış dünya ile ilişkisini asgari seviyeye indirmiştir. Sovyetler Birliği ile olan siyasi dayanışma bu zaman diliminde yerini Çin'in kendi modelinin etkili olduğu bir yapıya bırakmıştır.

1969-1979 yılları, Çin Halk Cumhuriyeti için modernizasyon, yeni güvenlik arayışları ve yeni stratejiler geliştirmesi dönemini ifade etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği ile olan rekabetine taraf olması durumunda, Sovyetler Birliği'nden farklılaşan çıkarlarını gerçekleştirme olanağı bulamayacağını belli eden girişimler başlatmıştır. Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve stratejik konularda görüşmelere başladıkları ve uluslar arası sistemi detant ortamına taşıdıkları bir dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin söz konusu süreçte yer edinmemesi ihtimali de belirmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslar arası sistemde bir ağırlık noktası olarak dikkate alınmaması durumu ise, bu ülkeyi marjinal bir pozisyona sokabilecektir. Uluslar arası sistemin üç güç kaynağından birisi olmaya yönelik Çin çıkarları, Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak politikalarına oturtulmuştur. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin Tayvan, Güney Kore ve Hindistan'daki varlığı ile Sovyetler Birliğini çevrelerken Çin'i de çevrelemesi, Sovyetler Birliği'nin ise Amerika Birleşik Devletleri'nin bu politikalarına karşı Çin Halk Cumhuriyeti'ne baskı uygulaması, Çin Halk Cumhuriyeti için önemli tercih durumlarını ortaya çıkarmıştır. Nitekim 1969 Çekoslovakya olaylarından sonra Nixon ile Brejnev'in politikalarının belirginleşmesiyle beraber, Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasında önemli değişiklikler olmuştur (Dedeoğlu, Çin ile Amerika..., 2001, s. 327).

1970'lerin başında Birleşmiş Milletlere kabul edilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik ilişki kurması, içine kapanıklığın bittiğinin göstergesi olmuştur. Bu kez kapitalist bloğa yakınlaşma, yeniden dünyaya açılmayı ve gerek

ekonomik gerekse siyasi ilişkiler geliştirmeyi mecbur hale getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile olan yakınlaşma 1979'dan itibaren ekonominin kapitalist düşünce tarzı ile ilişkilere açılmasıyla sonuçlanmıştır. 1979'dan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Başkanlar seviyesinde ilişkiler başlamıştır. 1980'lerin sonlarına kadar Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkileyen en önemli unsurları, dünya çapında süper güçler olan Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile kurduğu ilişkiler, bölgesel güç ilişkileri ve bunların tümünü etkileyen teorik-doktrine yaklaşımlar ve ideolojik tartışmalar oluşturur. Çin dış politikasında bir yandan değişim, diğer yandan da bir süreklilik gözlemlemek mümkündür. Ancak 1980'lerle birlikte üç özgün ekonomik yapı; karma katılımlı işletmeler, serbest ticaret bölgeleri ve ihracat merkezleri oluşturarak ekonomi kapitalist ilişkilere açılmıştır.

1990'lardan itibaren Çin dış politikası ekonomik yönden farklı, siyasi yönden farklı yaklaşımlar göstermiştir. Deng ile başlayan ekonomide revizyonist hareketler Çin rejimini kapitalizme yaklaştırmak, iç siyasette Çin Komünist Partisinin tavizsiz tutumu iç dinamizmi belirlemiştir. Dış politika da ise bölgesel gücünü koruma politikaları izlenmiştir. 1990-2000 yılları ise 1949'dan beri uygulanan ve yaşanan dönemlere göre değişiklik gösteren Çin dış politikasının kalıcı hale gelerek belli bir sisteme oturmasının ve oluşan yeni dünya ilişkilerinde kendine yalnızca bölgesel güç değil, süper güç olma yolunda bir konum belirlediği dönem olmuştur.

Çin hiç kuşkusuz bölgesel bir güçtür. Ancak bugüne kadar izlediği dış politika bölgesel değil, global ölçekte yürütülen bir dış politika olmuştur. Dış politika önceliğini doktrinlerden çok güvenlik ve egemenlik kaygıları oluşturmuştur. Bu kaygıları yine bölgesel değil, uluslar arası ilişkilerin ve güç dengelerinin global bağlamına oturarak çözümlemeye çalışmıştır. Çin'in 1949'dan sonra dış politika alanına ilişkin teorik yaklaşımlarını çok sık değiştirdiği gözlenir; buradan da pragmatizmin önemli bir dış politika unsuru olduğu anlaşılır. Çin dış politikasının şekillenmesinde entelektüeller arasında çoğu zaman batıcılıkla yerelcilik, modernleşmecilik ile kendine yeterlilikten yana olma gerilimi yaşanmıştır. Dolayısıyla her zaman stratejik bağımsızlık ve yakın zamana kadar ekonomik olarak kendine yeterlilik kaygısı güdülmüştür. 1990'larda ise içeride hayli güçlüklerle dolu olan ekonomide özgün bir kapitalizm, siyasette Çin Komünist Partisi'ne devam, dışarıda ise dünya kapitalizmine açılma ve bölgesel gücünü koruma politikaları

izlenmiştir (Güler, 2001, s. 296). Çin'in Ortadoğu ve Orta Asya politikalarını incelemeyen, bu politikaların uygulanmasını mecbur kılan petrolün bu iki bölgeyi jeopolitik açıdan nasıl önemli kıldığını görmemiz gerekir.

4.1. Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi

Tarih boyunca petrol insan hayatının her döneminde ve her aşamasında tartışmasız bir şekilde etkisini gösteren bir madde haline gelmiştir. 20.yy.lın korkunç teknolojik gelişmesinde petrol en önemli rolü oynamıştır. Ayrıca tarihi ve günümüzde sürdürülen uluslar arası mücadelenin odak noktasını da petrol teşkil etmiştir. Savaş ve barış genellikle hammadde kaynaklar ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan eden açık-gizli, korkunç mücadelelerin sonucudur. Petrol yeryüzünün rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra, var olduğu her yerde, iç karışıklıklar birbirlerini izlemiş, petrole sahip olan ülkelerin halkları hiçbir zaman huzur içinde yaşayamamışlar. Hammadde ve enerji kaynaklarına sahip olmak, dünyaya bu yoldan hakimiyet ve üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen sömürgecilerin gözünde elde edilebilecek petrol hep insan hayatından daha kıymetli olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Fransa Ortadoğu'daki petrol çıkarları tehlikeye girdiği için savaşıklarını itiraf etmekten çekinmedikleri gibi, son körfez savaşında tarihin en son teknolojik silahlarıyla Irak'ı Irak içinde ve Kuveyt'te vurmaktan ve hala ambargoya maruz bırakmaktan geri kalmamış ve çekinmemişlerdir. Günümüzde petrol, insanoğlunun tabiatı kendi çıkarlarına uygun olarak sömürmesinde en büyük rolü oynadığı gibi, savaşta ve barışta tüm uluslar arası ilişkilerde önemli bir rol oynamış; milletleri ve devletleri birbirine yaklaştırmakta veya çıkar çatışmaları içerisinde kalmalarında baş rolü oynamaktadır.

20.yy.ın ekonomik, siyasi, askeri ve çevre problemlerinde hep baş rolü oynayan Petrolün dolayısıyla petrol ürünü türevlerinin kaynağı olması, birçok sanayi dalının petrole bağımlı olarak çalışması, dünyadaki her ülkenin imkan ve gücü dahilinde petrol için oynanan oyunların içerisinde olma stratejisini kamçulamıştır. Dünya nüfusu arttıkça enerji ihtiyacı ve petrole olan ihtiyaç da petrol kaynakları tükeninceye veya onun cazibesini gölgeleyecek yeni bir madde bulununcaya kadar artmaya devam edecektir. Tabii petrol kavgası da durmayacaktır. Petrol sektörü,

yoğun ve büyük ölçekli sermaye gerektirdiğinden, bu endüstride çalışan şirketler büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslar arası düzeyde strateji uygulayabilme imkanına sahip olabilmekte ve özellikle strateji uygulayabilme gücündeki firmalar piyasalarda belirleyici rol oynamaktadırlar. Bu tür firmalar kendi ülkeleri dışındaki diğer bir çok ülkede de üretimden aramaya, arıtmadan dağıtımına kadar bütün faaliyetleri kendi kontrollerine almış, bulundukları ülkelerin iç ve dış siyasetlerine müdahale etmekten de çekinmemişlerdir.

19. yüzyıl sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak, taşıma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel araçları arasında yer almıştır. Bu bakımdan tarihi süreçte önemli birçok sosyo-politik olayın arkasında enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının yattığı görülmektedir. Günümüzde “yeni büyük oyun” diye adlandırılan uluslar arası mücadelenin arka planında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının var olduğu görülmektedir (Aras, 2001, s. 34).

İnsanlık bilim ve teknolojide ilerledikçe, enerji sorunu da buna paralel olarak kendini daha çok hissettirmektedir. Hızla artan dünya nüfusunu çağın gerektirdiği imkanlardan faydalandırmak, insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz sürdürmek ancak ve ancak yeterli enerji sağlamak ile mümkündür. Diğer taraftan milletlerin kendi aralarındaki var olma ve egemen olma yolundaki mücadeleleri enerji kaynaklarının kontrolünü ve enerjiyi en etkin ve ekonomik şekilde kullanma gayretlerini bir yarış, hatta bazen bir savaş haline getirmektedir (Ütük, Avrasya, Ekseninde..., 2001, s. 32).

Uluslar arası ekonomi politik dengenin sanayi devrimiyle birlikte Asya’dan Avrupa’ya kayması sürecinde enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir araç ve petrolü coğrafyasında bulunduran ülkeleri ise petrolü stratejik bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür.

Petrolün uluslararası ekonomi politik güçler açısından taşıdığı hayati önem petrole dayalı stratejik planların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Petrol uluslar arasındaki jeopolitik ve ekonomi politik çatışmaların kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi alanlar, petrolün bulunmasından sonra jeopolitik ve jeostratejik önem

kazanmışlardır (Ütük, Enerji Ekoloji..., 2001, s. 32). Osmanlı Sadrazamı Mahmut Şevket Paşanın 17 Temmuz 1913'te "Kuveyt ve Katar gibi çölden ibaret iki kaza yüzünden İngiltere ile ihtilaf çıkaramayız. Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi faydamız olabilir? Kuveyt ve Katar'ı İngiltere'ye bırakmaya ve zengin Irak vilayetimizle uğraşmaya karar verdim" (Pamir, 1999, s. 13) sözleri Osmanlı Devletinin o güne kadar Ortadoğu'da petrolün varlığından ne derece haberdar olduğunun göstergesidir. Buna karşın 11 Mart 1913'te Donanma bakanı sıfatını taşıyan Sir Winston Churchill ise "Bizim nihai politikamız,donanmanın akaryakıt ihtiyacını karşılamada bu maddenin bağımsız üreticisi olmaktır" (Pamir, 1999, s. 13) sözleriyle Osmanlı'nın önemini kavramakta zorlandığı Basra Körfezi'ne ulaşma amacını ortaya koymaktadır. Hitler'in II. Dünya Savaşındaki nihai hedefinin Baku olduğunu düşünürsek petrolün bir ülkenin geleceğini tayin eden en önemli faktörlerden birisi olduğu daha iyi anlaşılır.

Petrolün 19 yy. dan itibaren vazgeçilmez sanayi hammaddesi olarak kullanılmaya başlamasıyla, dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını coğrafyasında bulunduran Hazar ve Ortadoğu, birçok çatışma ve savaflara sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Hazar ve Ortadoğu bulunduğu coğrafyanın stratejik önemi itibari ile sanayii ve teknolojik olarak gelişmiş bütün ülkelerin, önemini bulduğumuz yüzyılda da koruyacağı petrolün, bağımlısı olarak, bu bölgelerdeki oyunlarına devam edecekleri ve petrol zengini bu iki bölgeyi kontrol etmek isteyecekleri aşikardır. Dünyada Soğuk Savaşın bitmesiyle iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçilmesi, ilerleyen yıllarda dünya üzerinde tek hakim güç gözükken Amerika Birleşik Devletleri ile ikinci ve üçüncü kutup olma yolunda ilerleyen Avrupa Birliği ve Çin arasında büyük enerji mücadelesine sahne olacaktır.

Petrole sahip olan bölgelerin ekonomik ve politik olarak güçlü olmaları beklenirken, durum bu düşüncenin tam tersidir. Çünkü geçmişte sanayi ile başlayıp günümüzde yaşantımızın her parçasına giren ve gelecekte de bilgi çağının vazgeçilmez unsurlarından biri olacağını her geçen gün daha çok kanıtlayan enerji ve enerjinin verimli kullanımı, hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyada, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin birbirine boru hatlarıyla bağlanmasını zorunlu kılmıştır (Serkehni, 2000, s. 65). Esas önemli olan petrole sahip olmak değil, petrolü en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve petrol ulaşım yollarını

kontrolü altında bulundurmaktır. Bu açıdan bakıldığında boru hatları dışında petrolünü uluslararası pazarlara ulaştıramayan Hazar bölgesinin jeopolitik önemi, petrolünü uluslararası pazarlara ulaştırdığında daha da artacaktır. Bu düşünceye dünya üzerinde kendi güçlerinin egemen olmasını isteyen büyük oyuncuların ne derecede müsaade edeceği de ayrı bir soru oluşturmaktadır. Büyük oyuncular için artık petrolün bulunduğu coğrafya kadar petrolün geçtiği ve pazara ulaştığı bölgelerde önem kazanmaktadır. Bu nedenden dolayı artık petrol mücadeleleri yalnızca askeri yaptırımlarla değil, ekonomik ve siyasi yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.

Petrol ve doğalgazın çok zengin biçimde bulunduğu Ortadoğu bölgesinin ve Hazar Havzasının önemli ülkelerinden biri olan Türkiye, ekonomik verilerine bakıldığında iyi bir görüntü vermemektedir. Buna rağmen dinamik ve genç nüfusu, diğer bölge ülkelerine göre yetişmiş insan kaynağı ve dünyada çok az ülkede bulunan güçlü ordusu ile kendisi için gerekli olan ekonomik gelişmeye ulaşabilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli girdilerden birinin enerji olduğuna şüphe yoktur. Türkiye birincil enerji kaynakları bakımından büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye’de petrol üretimi son derece düşük bir düzeydedir. Isınmadan ulaştırmaya ve elektrik üretimine kadar pek çok alanda kullanılan petrol açısından ülkemizin fakir olması, en azından şimdiye kadar işletilen petrol kuyularından elde edilen üretimin çok düşük düzeyde olması, ekonomik kalkınmada ciddi bir dezavantaj meydana getirmektedir. Diğer birincil enerji kaynaklarından olan doğalgaz açısından da durum pek farklı değildir (2023 Dergisi, Kasım 2001, s. 10). Coğrafi olarak üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’nin, petrol ve doğalgaz rezervleri açısından durumu da coğrafi yapısına benzemektedir. Türkiye’nin etrafı petrol ve doğalgaz zengini ülkelerle çevrilidir. Doğu ve batı arasında, petrolün iletimi ve dağıtımı alanında Türkiye önemli bir kavşak noktasındadır. Bunun doğal sonucu olarak da petrol ile ilgili her türlü oyunun ortasında yer almaktadır.

Dünyada ekonomik kalkınmayı destekleyecek yeni bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece, uluslararası ilişkilerde stratejik öneme ve bu ilişkileri belirlemede etkin bir rolü olan petrole ve bu ana kaynağa sahip olan, petrol ulaşım yollarını kontrol eden ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemlerini korumaya devam edecekleri ve oynanan oyunun büyük oyuncuları olacakları şüphesizdir. Enerji kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte enerjinin geçiş güzergahında bulunan

lkeler, kendi ekonomik yapılarına büyük katkılar sağlamışlardır. Günümüzde g kavramı önceliği askeri gten ekonomik güce geçtiği düşünülürse enerji kaynaklarının ve geçiş noktalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

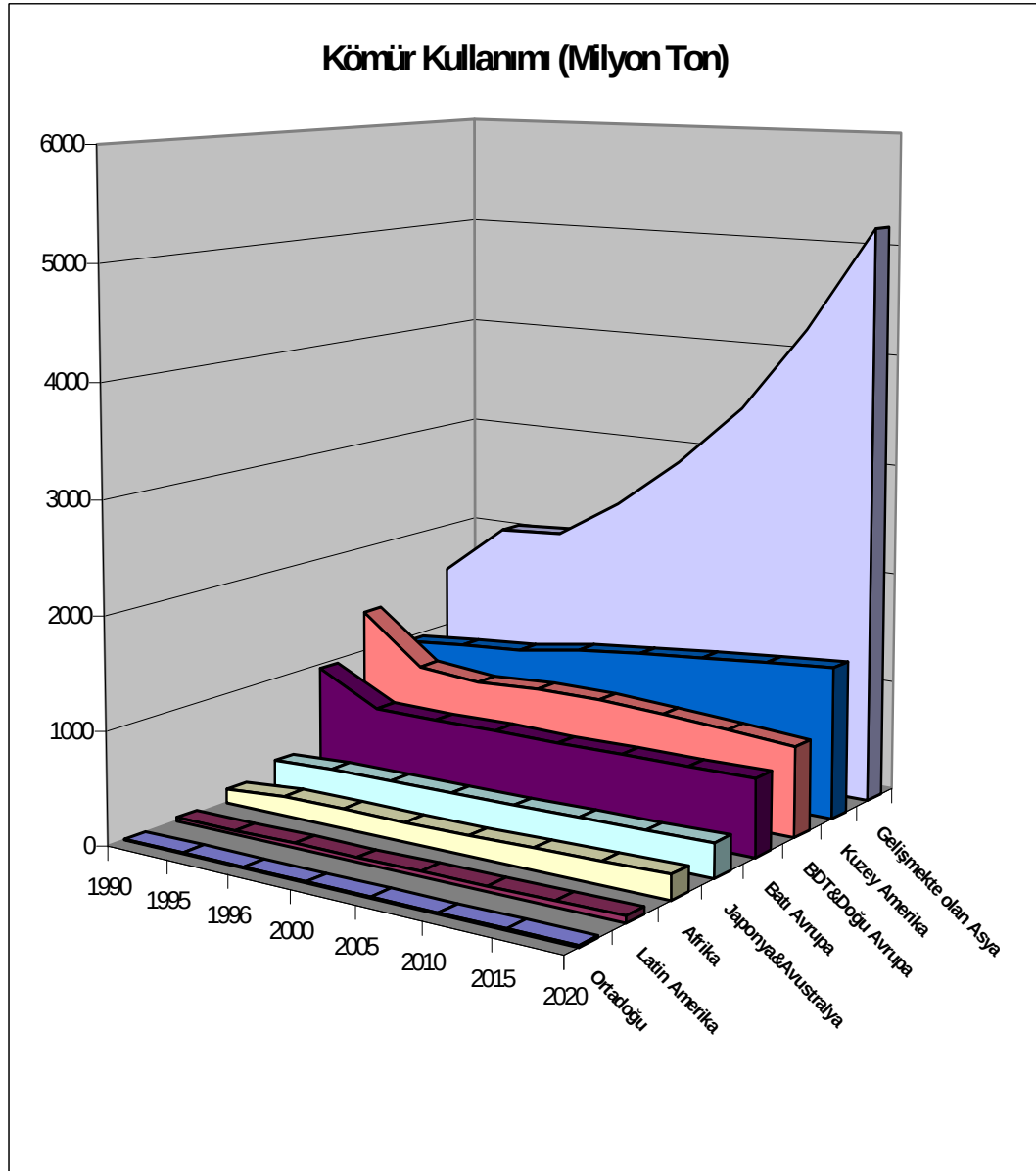
Son yıllarda doğal gaz petrolde olduğu gibi gözde bir enerji kaynağı olarak tüm dünyanın ilgi odağı olmuş ve politik oyunlarda “kilit taş” konumuna gelmeye başlamıştır. Petrol gibi doğal gazda, kendisine sahip az gelişmiş ülkeler için hem bir g sembolü hem de siyasi mücadelenin habercisi olmuştur. Ortadoğu petrolleri üzerinde politikalar geliştirilirken, Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulma aşamasında olduğundan gereken etki gösterilememiş, doğalgaz ve petrol üretme ve taşıma projelerinde herhangi bir rol alınamamıştır. Orta Asya-Hazar Denizi havzası 21 yüzyılın enerji üretiminin odak noktası olarak görülmektedir. Gerek Batı Avrupa devletlerinin gerekse Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi ekonomik devlerin enerjiye olan ihtiyaçları gelecekte de bugünden daha az olmayacağı hesaplanmaktadır. Bu açıdan yukarıda bahsedilen üretim bölgelerine komşu olan ve bir köprü üstlenmiş olan ülkemizin boru hattı taşımacılığı konusunda geliştireceği politikaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Serkehni, 2000, s. 65).

1970 ve 1980’li yıllar boyunca Çin, dünya petrol pazarındaki dramatik olaylar karşısında tarafsız kalma lüksüne sahipti. Çin i pazarındaki petrol fiyatları merkezi devlet tarafından belirleniyordu ve dünya fiyatları ile bir ilişkisi yoktu. İ tedarikçiler yerli pazar ihtiyacı kadar üretim yapıyordu. Çin ekonomisi global petrol fiyatından etkilenmediği için ülke liderleri Ortadoğu veya diğer petrol üreten bölgelerdeki çatışmalara ilgisiz kaldılar. Mütevazı petrol ihracatçıları Pekin’in 1970’li yılların ortalarında ekonomik ve askeri modernizasyonu programı çerçevesinde dövizini kazanmakla beraber enerji pazarındaki çalkantılar Çin’i büyük oranda ne etkiledi ne de bir yardımda bulundu. Çin’in tam tersine, önemli bir petrol tüketicisi ve ithalatçısı olan Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomisi uluslar arası petrol pazarındaki ani dalgalanmalara karşı oldukça tepki göstermekteydi. Bu duyarlılık dış politikada stabil ve güvenli tedarikçilere prim vermeyi zorunlu kılmıştır. Sovyet çıkarları ise tam tersine bir haldeydi: Sovyet ekonomisi büyük oranda petrol ve gaz ihracatına dayandığı için petrol fiyatlarındaki artıştan yarar sağlıyordu (Jaffe and Lewis, 2002, s. 117).

Son yıllarda ekonomik gelişimine paralel olarak Çin'in petrol talebi iç pazardaki üretiminden daha hızlı artmıştır. 1990'da günlük petrol tüketimi 2.1 milyon varil iken bu değer, 1997 yılında 3.5 milyon varile, 2001'de ise 4.6 milyon varile çıkmıştır(Jaffe ve Lewis, Asian Demand...., 2001, s.2). Bu tüketim miktarıyla Çin, petrol tüketiminde Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın arkasından üçüncü sıraya yerleşmiştir. 1993 yılında Çin'in bariz bir petrol ithalatçısı statüsüne geçmesi, Komünist Partinin 30 yıllık kendi kaynakları ile yetinme politikasından ayrılmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Böylece Çin de diğer sanayileşmiş ülkeler gibi global petrol piyasalarının beklenmedik bir şekilde bozulması durumunda zarar görebilir duruma gelmiştir. Son zamanlarda petrol güvenliği ile ilgili konular, Çin'in diplomatik ve stratejik hesaplarını artan bir şekilde ilgilendirmeye başlamıştır. İkinci grup güçlü ülkeler kategorisinde olan ve bugüne kadar dış ilişkilerinin ana konusu sınırlarının korunması olan Çin, bugün yükselen sanayisi ihtiyacı olan petrol için Avrasya'dan Ortadoğu'ya ve Kuzey ve Güney Afrika'ya kadar ilişki kurmak isteyen bir global oyuncu haline gelmiştir.

Çin'in ve Asya'nın ana enerji kaynağı durumundaki kömürün kullanımı önemli ölçüde arttırılmazsa petrole olan talep gelişmekte olan Asya ülkeleri ve özellikle Çin'in petrole bağımlılığını daha çok arttıracaktır. Asya'da bulunan kömürün vasıfsızlığı ve çevreye verdiği zarar, batıların Asya ülkelerine bu konuda halen uygulamakta olduğu baskıyı arttırabilecektir. Bütün bu baskılara rağmen kömür kullanımının ilerdeki yıllara artarak devam edeceği düşünülmektedir.

Çin, diğer petrol tüketicisi ülkelere ile ciddi bir çok yönlü işbirliği içine girip girmeme konusunda karar vermek zorundadır. Batı, işbirliği için yeterli inandırıcı konu ortaya koymadığı veya enerji alanında, örneğin Uluslararası Enerji Temsilciliği'nin stoklama sistemine Çin'i dahil etmenin bir yolunu bulma ve Çin endüstrisine yeni, temiz enerji teknolojilerini transfer etmek için önemli çaba sarf etme gibi konularda kendisine destek vermelidir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri açısından Çin'le yapıcı ilişkiler kurmak için enerji işbirliği anahtar rol oynayabilecektir. Bu durum Çin'e çevresel konuların önemi hakkında baskı yapmada yardımcı olacaktır(Jaffe and Lewis, 2002, s. 116).

	1990	1995	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Ortadoğu	6	8	9	10	12	13	15	16
Latin Amerika	30	32	40	37	44	47	53	59
Afrika	125	172	174	171	178	191	203	217
Japonya&Avustralya	233	257	266	267	273	286	292	301
Batı Avrupa	958	674	671	679	670	676	681	686
BDT&Doğu Avrupa	1372	934	885	919	918	887	848	805
Kuzey Amerika	957	1013	1056	1148	1209	1263	1319	1365
Gelişmekte olan Asya	1555	2030	2065	2430	2893	3464	4235	5178

Şekil 4.1. Bölgelerin Kömür Kullanımı

Kaynak : IEA, International Energy Outlook, 1998, s. 138

Tablo 4.1 Çin'in Petrol Talep Tahmini

(Milyon Varil / Gün)	2000	2005	2010	2015	2020
Baker Institute	-	-	6.2	7.4	8.8
IEA	-	-	7.1	-	10.1
APERC	4.3	5.5	6.8	-	-
SDPC ⁴	4.0	-	5.7	6.8	-
China Energy Strategy Study	4.0	-	5.2	-	6.4
SETC ⁶	-	4.9	-	-	-

Kaynak: Jaffe and Lewis, 2002, s. 117.

Bu büyüme Çin'i önemli petrol ihracatçısı konumuna getirmiştir. 2001 yılının ilk ayında günlük ham petrol ithalatı 1.29 milyon varil olmuştur. 2000 yılının aynı döneminde ise günlük 1.41 milyon varil ham petrol ithalatı yapılmıştır. Son yıllarda rafine edilmiş saf petrol ithalatı ortalama 400,000 varil olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra günlük 70,000 – 100,000 varil rafine petrolün de kaçak olarak içeri sokuluğu tahmin edilmektedir. 15 yıl içinde Çin'in iç pazar talebinin artacağı, özellikle ekonomik açıdan canlı fakat enerji kaynakları açısından fakir güney ve doğudaki deniz kenarındaki bölgeler için, bu ihracat rakamlarının iki katından daha fazla olması beklenmektedir.

Çin'in mevcut ekonomik büyüme oranı baz alındığında, günlük petrol tüketiminin 2010 yılında, 750.000 varil ile 3 milyon varil arasında artarak 5.4 milyon varil ile 7.6 milyon varil olması tahmin edilmektedir. 2020 yılında ise güçlü ekonomik büyüme devam ederse günlük tüketimin 7-12 milyon varil olması beklenmektedir (Soligo and Jaffe, 1999). Eğer Çin'in petrol üretim seviyesi son senelerde olduğu gibi durgun olmaya devam ederse Çin'in petrol ithalatı seviyesi önümüzdeki on yılda günlük 2-4 milyon varil artacaktır. Eğer ulaşım sektöründe petrol kullanımı artarsa 2010 yılında Çin'in petrol talebi 6.3-8.1 milyon varil, sanayi büyüme oranı dikkate alınırsa 2020 yılında 11.4-17.9 milyon varil olacaktır (Soligo and Jaffe, 1999).

Tablo 4.2. Çin'in Petrol İthalatı Tahmini

(Milyon Varil / Gün)	2000	2005	2010	2015	2020
Baker Institute	-	-	3.0	-	5.4
IEA	-	-	4.0	-	8.0
APERC	0.9	1.9	2.9	-	-
SDPC	0.7	-	1.9	2.7	-
China Energy Strategy Study	0.9	-	1.7	-	1.8
PRC Industry	0.7	-	1.3	-	2.6
SETC	1.2	1.7	-	-	-

Kaynak : Jaffe and Lewis, 2002., s. 118.

Tablo 4.2’de Çin’in çeşitli büyüme senaryoları altında gelecekteki petrol ithalatı ihtiyacı görülmektedir. Yabancı uzmanlar, genellikle Çin’in 2010 yılında 3-4 milyon varil/gün ve 2020 yılında 5-8 milyon varil/gün petrol ithal edeceğini tahmin etmektedir. Son zamanlarda yayınlanan kamu raporları yabancı uzmanların tahminleri ile benzerlik taşısa da bundan birkaç yıl önce Çin devlet kurumları Çin’in 2010 yılında 1.3-1.9 milyon varil/gün, 2020 yılında 2-3 milyon varil/gün petrol ithal edeceğini ileri sürmüşlerdir.

Yerli petrol kaynaklarının yetersizliği ve kömürün ekonomik ve çevresel etkilerinin maliyeti nedeniyle Çinli liderler gelecekteki enerji güvenlikleri için çeşitlilik stratejileri geliştirmektedir. Doğal gaz kaynaklarının genişletilmesine odaklanılması ve halen %3 olan doğalgaz kullanım oranının artırılarak 2015 yılında %8-10 olmasının hedeflenmesi bu stratejinin bir parçasını teşkil etmektedir. Çin, Güney Çin Denizi’nin yanı sıra Erdos, Sichuan, Tarım Basın, Junggar ve Qaidam bölgelerinde oldukça bol miktarda doğal gaz rezervine sahiptir. Çin hükümeti, Sinopec ve CNOOC’nin Xihu Basın’daki Chunxiao doğalgaz alanını beraber geliştirmeleri için görüşmelerde bulunmuştur. Pekin, Xinjiang’in kuzey-batı bölgesindeki gaz rezervleri ile Şanghay arasında, 4.000 km.lik boru hattı yapmayı planlamaktadır. Günde 34-54 m³ gazın taşınmasının planlandığı ve 4.8 milyar dolar değer biçilen bu boru hattı için Exxon Mobil Hong Kong’dan CLP ile, Royal Dutch Shell Hong Kong Oil and Gas ile, Rus Gazprom ve Stroytransgas firmaları teklif vermiştir. Merkezi hükümet ve CNPC yetkilileri bu boru hattını bitmiş bir iş olarak görseler de bu projenin gelişmesi için önemli engeller söz konusudur. Boru hattı Çin’in 10. Beş Yıllık Planında anahtar proje olarak belirlenmesine rağmen merkezi hükümet projenin finansmanını devlet firmalarına, yerel hükümetlere ve yabancı

partnerlere bırakmıştır. Bu ilk bölgeler arası boru hattının yapımı ve işletimi ile ilgili muhtemel tartışmaları çözmek için şeffaf ve yasal bir sistem olmadıkça yerli ve yabancı yatırımcılar, boru hattını çok pahalı bir politik deney olarak görmekte haklı olacaklardır. Bu tür büyük projeler için devletin yükümlülüğü, merkezi ve yerel hükümetleri ve devlet kurumlarını koordine etmek için Komünist Parti çalışma grubunun kurulması olarak yansıtılır. Ancak bu boru hattı için henüz Merkez Parti çalışma grubu oluşturulmamıştır (Jaffe and Lewis, 2002, s. 121, 123).

Pekin'in petrol tedariki ile ilgili sorun yaşama ihtimaline karşı başka bir stratejisi de Çin petrol endüstrisinin uluslar arası hale getirmektir. 1996 yılında devlet, enerji ihtiyacının üçte birini uluslar arası araştırma ve kazanma faaliyetleri ile sağlama planını başlatmıştır (Petroleum Intelligence Weekly, 1997, s.3). O zamanlar da petrol ithalatı düşük olmasına rağmen CNPC bütçesine yatırımların derhal başlatılması için ekstra bir para ayrılmış ve yeni hükümetin direktifi doğrultusunda 1996 ve 1997'de CNPC Sudan, Venezüella, Kazakistan ve Peru gibi uluslar arası petrol alanlarında yatırımlar başlatmıştır. CNOOC de aynı strateji doğrultusunda 2002 yılının başlarında Repsol-YPE'den Endonezya'daki Cinta ve Widuri petrol alanlarını 585 milyon USD karşılığında satın alarak, Çin'in mevcut rafinelerinde ekstradan günlük 100.000 varil hafif ham petrol işlenmeye başlanmıştır (Downs, 2002, s.14).

Çinli petrol endüstrisi kaynakları CNPC'nin yasal ve finanssal tecrübesizliği nedeniyle büyük uluslar arası petrol şirketleri ile yabancı ülkelerde petrol arama hakkının kazanılması yarışında zorlandığından şikayet etmektedirler. Dış politika uzmanı Yishan Xia bu durumu daha geleneksel terimlerle şöyle ifade etmektedir: “Batılı monopol sermaye, kendi devletlerinin destek ve yardımları ile dünyadaki uluslar arası büyük petrol ve gaz kaynağı pazarlarını ele geçirdi. Dünyadaki zengin kaynak pazarlarının hemen hemen hepsi onlar tarafından işgal edildi. Batılı monopol sermaye grupları arasında şiddetli bir yarış söz konusu. Bütün bu sermaye grupları Çin şirketlerinin bu petrol kaynaklarını ele geçirmesini önlemek için oldukça fazla çaba harcayacaktır (Xia, 2001)”.

4.2. Çin ve Ortadoğu

Tarihsel olarak Ortadoğu'nun güç mücadelelerinin, kültürlerin kesişme noktası olduğunu biliyoruz. Bu özellikler devam etmekle birlikte, XXI. Yüzyıla girerken klasik jeopolitik tezlerin bölge ilişkilerini açıklamakta eksik kaldığına tanık olmaktayız. Bugün bölgenin stratejik coğrafyası, Soğuk Savaş dönemine göre oldukça farklılaşmıştır. İki kutuplu dünyada Güney Asya (Afganistan'ı kapsayacak şekilde) ve Ortadoğu süper güçlerin rekabet alanıydı. Soğuk savaşın sona ermesi ile yeni jeopolitik gerçekliğe bağlı olarak bölgenin parametreleri, tanımlanması da değişti. Bugün bölgede siyasal çizgiler, bir devletin “radikal” ya da “geleneksel”, “otokratik”, “demokratik”, “Amerika Birleşik Devletleri yanlısı”, “Rusya yanlısı” gibi sınırların belirtilmesi ile tanımlanmaktadır. Yeni ittifak ilişkileri de bölge sınırlarını aşan bir boyutta ortaya çıkmaktadır. Bugün artık “Büyük Ortadoğu” tanımlaması ile Cebelitarık'tan Kırgızistan'a, Kazakistan'a, Kafkasya'ya, Yemen'e ve Sudan'a kadar uzanan bölge bir bütün olarak ele alınmaktadır (Yıldız, Global Stratejide..., 2000, s. 27). Bu coğrafik tanımla beraber Ortadoğu'nun stratejik değerlerine göz attığımızda; dünyada bilinen petrol rezervlerinin %65'ine sahip olduğunu, üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktasında bulunduğunu, deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmının bu coğrafyadan kontrol edildiğini, tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olduğunu ve tek Tanrıya inanan dinlerin doğduğu bölge olduğunu görürüz (Cömert, 2002, s. 33).

Ortadoğu yalnızca petrol kaynağı açısından zengin değildir. Örneğin İran, ham petrolün yanı sıra, kömür, krom ve dünyanın ikinci büyüklükteki doğal gaz rezervlerine; Irak, ham petrol, fosfat, sülfür rezervlerine; Suriye, ham petrol, fosfat, krom ve manganez rezervlerine; İsrail, bakır, fosfat, potas, bromür asidi tuzu rezervlerine, Suudi Arabistan, ham petrol, doğal gaz, demir cevheri, altın ve bakır rezervlerine; Cezayir, ham petrol, doğal gaz, demir cevheri, fosfat ve uranyum rezervlerine; Bahreyn, petrolün yanı sıra, doğal gaz rezervlerine; Mısır, ham petrol, doğal gaz, demir cevheri, fosfat, manganez rezervlerine; Kuveyt, petrol ve doğal gaz rezervlerine; Libya, petrolün yanı sıra doğal gaz rezervlerine; Umman, ham petrol, bakır, asbest rezervlerine; Katar, ham petrolün yanı sıra doğal gaz rezervlerine; Birleşik Arap Emirlikleri ham petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir (Yıldız, Ortadoğu'da silahlanma..., 1993, s. 147).

Tablo 4.3'te görüldüğü gibi Ortadoğu'da elde edilen petrolün 2020 yılında dahi dünya petrol üretiminin en az yarısını karşılayacağına kesin gözü ile bakılmaktadır. Özellikle Irak'a uygulanan ambargonun kalkması, bu ülkenin petrol üretimini yukarılara çekmesine neden olacaktır. Bu gelişmenin Türkiye'nin ekonomisine olan katkısını göz ardı etmemek gerekir. Bütün bunların yanında petrol üreten ülkelerin sabit olması ve bu ülkelerin her an bir çatışmanın içerisinde olma ihtimali, ithalat yapacak ülkeler için ileriki yıllarda sorunlar doğuracaktır. Bu sorunların savaş senaryolarının en can alıcı bölümlerini oluşturacağı yadsınamaz bir gerçek olarak önümüze çıkacaktır.

Tablo 4.3. Karşılaştırmalı Günlük Milyon Petrol Üretim Miktarları

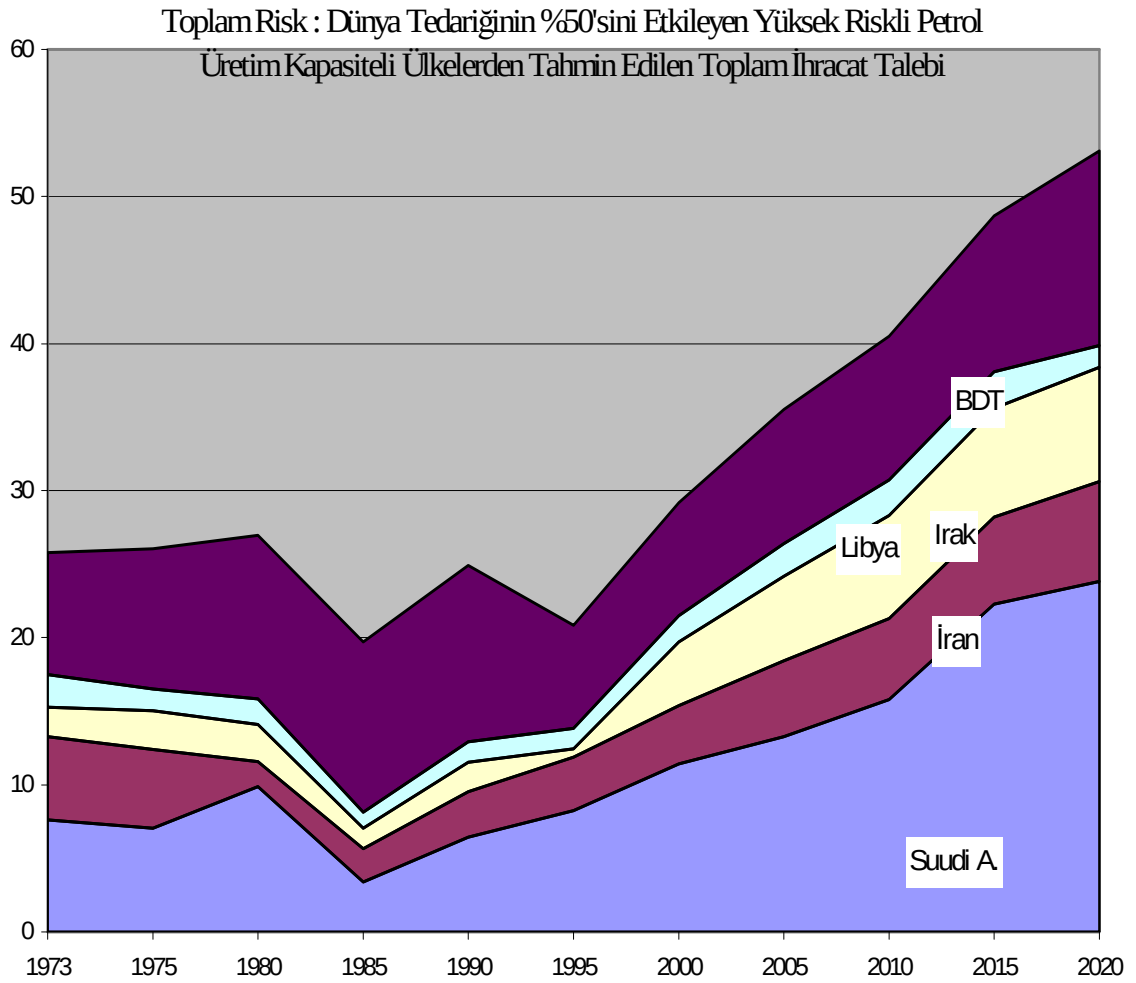
(Milyon Varil)	IEA'nın Gerçek Üretim Miktarı Tahminleri								2000'de Açıklanan	
Ülke	1990	1996	2000	2005	2010	2015	2020	Eklenebilir	Maksimum Kapasite	
									1995	2000
Bahreyn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İran	3,2	3,9	4,0	4,3	4,5	5,7	6,8	3,2	4,5	4,5
Irak	2,2	0,6	0,6	2,1	3,2	5,9	7,8	2,5	5,0	5,0
Kuveyt	1,7	2,6	2,8	3,1	3,3	4,3	5,2	2,8	3,3	3,3
Umman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Katar	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,6	0,6
Suudi Arabistan	8,6	10,6	10,9	11,2	13,5	17,2	23,8	10,3	11,1	11,1
B.A.E	2,5	2,6	2,8	3,1	3,5	4,7	5,5	3,0	3,8	3,2
Körfez Toplam	16,5	20,9	21,6	24,4	28,6	38,4	49,8	22,3	28,3	27,7
Cezayir	1,3	1,4	1,6	1,9	2,2	2,1	2,0	-	-	
Libya	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	1,6	1,5	-	-	
Toplam Ortadoğu	19,3	23,8	24,7	27,9	32,5	42,1	53,3	-	-	
Dünya	69,5	74,4	79,5	88,3	97,3	107,4	118,7	-	-	

Kaynak : International Energy Outlook, 1998, Washington, DOE/IEA, Nisan, 1998, s.175.

Tablo 4-3'te görüleceği üzere, petrol üreten ülkelerin yapacağı ihracatlar ileriki yıllarda büyük artışlar göstermektedir. Bu durum dünya üzerinde bulunan sanayisi güçlü petrol ithalatçısı ülkeleri, petrol üretici ülkelere bağımlı hale getirebileceği gibi, bu ülkeleri alternatif güç kaynakları bulmaya da yönlendirebilecektir.

Çin, enerji güvenliği konusunda Suudi Arabistan, Irak, İran ve Sudan gibi kendi ana petrol üreticisi ülkelerle açık bir şekilde ikili ilişkiler yürütmektedir. Böyle çabalar dünya tarafından tereddütle izlenmekle beraber, Petrol pazarları son iki yılda olduğu gibi gergin olduğunda, ikili anlaşmalar düzenli petrol tedariki karşılığında politik tavizler gerektirebilir. En kötüsü bunun anlamının politikaya duyarlı bu pazarda Çin'in teknolojik kitle imha silahlarına olan talebin artması anlamına gelebileceğidir. Çin, potansiyel petrol şantaj kurbanı olan tek ülke değildir. Amerika, Avrupa ve Japonya özellikle 1970'li yıllarda benzer problemlerle karşılaşmışlardır. Petrol üretici ülkeler devamlı olarak batıdan silah almayı talep etmiş ve bu talepleri kısmi olarak da karşılanmışlardır. Batılı tüketici ülkeler yaptıkları anlaşmalar ile petrol üreticilerinin yasadışı yollarla silah edinmelerini ve diğer ülkeleri etkilemesini engellemeye çalışmaktadırlar. Özellikle çok uluslu işbirlikleri OPEC ülkelerinin dünya üzerinde kartel gücünü ortadan kaldırdılar ve 1973 tipi krizlerin yaşanma olasılığını azalttılar.

Enerji güvenliği hakkında Batılı ülkelerin işbirliği Uluslararası Enerji Temsilciliği (IEA) ile resmi bir işbirliği haline gelmiştir. Belki bu işbirliği, petrol üreticilerinin özellikle silah satışı konusunda şantaj yapmasını önleyebilir. Bu politika, Batının dış politikada sadece petrol ile ilgili konularda boğulmasını engellemektedir. Eğer Çin, petrol tüketicileri kulübüne girmeyi kabul etmez ise, bunun sonucu Çin'e pahalıya patlayabilir. Bu konuda Batının da baskısına maruz kalacaktır. Batılı yatırımcıyı elinden kaçırma tehlikesi ile de karşı karşıya gelebilecektir.

	1973	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Sudi A	7,536	7,075	9,9	3,388	6,41	8,231	11,4	13,3	15,8	22,3	23,8
İran	5,681	5,35	1,662	2,25	3,09	3,643	4,0	5,1	5,5	5,9	6,8
İrak	2,018	2,62	2,514	1,43	2,04	0,56	4,3	5,8	7,0	7,4	7,8
Libya	2,175	1,48	1,787	1,059	1,38	1,39	1,8	2,2	2,4	2,5	1,5
BDT	8,32	9,532	11,11	11,6	12,0	7,0	7,7	9,1	9,8	10,6	13,2

Şekil 4.2. Dünya Tedariğinin %50'sini Etkileyen Yüksek Riskli Petrol Üretim Kapasiteli Ülkelerden Tahmin Edilen Toplam İhracat Talebi

Kaynak: EIA International Energy Outlook, 1998

Ortadoğu, iç ve dış birçok etken deneniyle tarih boyunca krizlerin, çatışmaların ve çıkar ilişkilerinin merkezi olmuştur. Bölgede bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları gerek bölge, gerekse bölge dışı devletlerin bölge üzerinde çıkar

çatışmalarına girmelerine neden olmuştur. Bu kadar fazla etkenin bir arada oluşması silahlanmanın da hızlanmasının ve önünün kesilememesinin en büyük nedenini teşkil etmektedir. İsrail devletinin kurulması ile bu yarış artık durdurulamaz boyuta erişmiştir. Soğuk savaş sonrası dünyada, kitlesel imha silahları ve bu silahları kullanma, hedefe ulaştırma araçları geliştirmeye yönelik çabalar, İslam devletleri ve Konfüçyüsçü devletlerde yoğunlaşmıştır (Hunginton, 2002, s. 275).

Bölge üzerinde Amerika Birleşik Devletleri- İngiltere, Avrupa Birliği ve Çin-Hindistan-Rusya-Kuzey Kore ittifakı arasındaki çıkar çarpışmaları Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra çok kutuplu bir dünyanın getirisi olacaktır. Sanayileşmiş ve sanayileşen ülkelerin en çok ihtiyaç duyacağın mamul petroldür. Şu anda dünya üzerinde standart bir büyüme yakalamış tek ülke gibi görünen Çin, 1993'ten beri ithal ettiği petrol için bir uzun vadeli strateji belirlemek zorundadır. Yüksek düzeyde yapılan petrol ithalatı ülke ekonomisinde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Çin yıllık dünya petrol üretiminin yaklaşık %5.5'ini gerçekleştirmektedir. Günde 4.2 milyon varille Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın ardından dünyanın en çok petrol tüketen ülkeleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu rakamlar yapılan ithalatın seviyesini ve dolayısıyla ülke ekonomisine getirdiği yükü göstermesi açısından önemlidir. Aynı sorunlar doğalgaz temini konusunda da yaşanmaktadır (Galloway, 1999, s. 37) .

XXI. Yüzyılın yeni ekonomik süper gücü olarak görülen Çin giderek artan ölçüde Ortadoğu petrolüne bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılığın 2005'te ise %92'ye ulaşabileceği ileri sürülmektedir (Öğütçü, 1999, s 327). Bu teze rağmen, Tablo 4.4'te görüldüğü gibi Çin, son yıllarda artan petrol ihtiyacını, tedarik kaynaklarını Asya'dan az miktarda karşılamış, Ortadoğu ülkelerine özellikle Umman, Yemen ve İran'dan ithalat yapmış ve büyük miktarda Afrika, Rusya ve Orta Asya'ya kaydırarak karşılamıştır (Jaffe and Lewis, 2002, s. 119).

Tablo 4.4 Çin'in Seçilmiş Orta Doğu ülkeleri ve Bölgelerden Ham Petrol İthalatı

1000 varil/gün	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Umman	61.2	81.6	67.2	73.0	113.0	180.6	115.8	100.4
Yemen	8.6	33.0	25.0	49.4	75.2	81.0	80.8	82.6
İran	2.2	1.3	1.3	18.6	46.2	55.0	72.4	79.0
BAE	4.6	11.4	1.3	7.2	N/A	0.9	10.2	NIL
Suudi Arabistan	3.6	4.2	2.8	6.6	4.6	9.8	36.0	49.8
Ortadoğu Toplam	80.6	131.8	98.0	155.2	239.2	335.6	333.2	348.2
Ortadoğu (%)	%36	%42	%40	%45	%53	%47	%61	%48
Afrika Toplam	10.0	42.6	10.0	36.8	38.6	118.2	43.8	134.8
Afrika (%)	%4	%14	%4	%11	%9	%17	%8	%18
Asya-Pasifik Toplam	134.2	130.6	136.8	141.6	164.4	188.2	109.4	136.4
Asya-Pasifik (%)	%59	%42	%55	%41	%36	%27	%20	%19
Diğer	2.2	8.2	1.8	8.0	10.2	67.4	60.0	112.8
Diğer (%)	%1	%3	%1	%2	%2	%10	%11	%15
Toplam	227.2	313.4	247.0	341.8	452.4	709.4	546.4	732.2

Kaynak : Jaffe and Lewis, 2002, s. 119.

Çin yıllarca büyük güç olma amacı ile Ortadoğu'da karmaşık bir politika uygulamıştır. Bölgedeki anahtar ülkeler ile olan ilişkilerinin hacmi her zaman Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşmiş Milletler içindeki ilişkileri ile orantılı olmuştur. Bölgede özellikle yaptığı askeri satışlar ve bölgenin önemli ülkeleri ile kurduğu ikili ilişkiler Çin Halk Cumhuriyeti'ne ekonomik ve diplomatik bir manevra gücü kazandırmıştır. Çin diğer büyük güçler gibi silah ihracatına karşı petrol alımı düşüncesi taşımaktadır. Çin'in büyüyen ekonomisinin temelini oluşturan sanayi ve bu ekonomik büyümede doğrudan etkili olan yabancı sermaye girişinin daha fazla olabilmesi için petrole ihtiyacı vardır. Bundan dolayı İran Körfezi'ni ihtiyacı olan enerjinin kaynaklarından biri olarak görmektedir. Ortadoğu'daki silahlanma yarışı da Çin için bulunmaz bir fırsat teşkil etmektedir. Çin, Ortadoğu'da uyguladığı politikaların daha tesirli olabilmesi için, kendi politikaları ile uyuşmayan Türkiye, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerle ilişki kurmaktan kesinlikle çekinmemiştir. Bu bölgede egemen olmaya çalışan ülkelerin müttefiklerini öncelikle ilişki kurulacak ülkeler olarak kabul etmiştir. Özellikle bölgedeki ana oyuncu ülke ile bölge

lkelerinin arasında aykırılık ve tartışma yaşandığı durumlarda Çin, düşmanımın düşmanı dostumdur mantığı ile ikili ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

1991’deki Körfez Savaşını kurulan koalisyonun kazanması ile Çin, Ortadoğu’da stratejik açıdan daha düşmanca bir ortamın oluştuğunu düşünerek stratejisini bu düşünceye odaklamıştır. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi, Körfez krizi süresince Amerika Birleşik Devletleri’nin politikası hakkında “koalisyonun ilk amacı Saddam’a ders vermek...sonra da dünyaya hükmetmek” ifadesini kullanmıştır (Harris, 1991, s.118). Amerika Birleşik Devletleri’nin üstünlüğüne karşı panzehir olarak Çin’deki muhafazakar komünist kesimler aktif bir şekilde çok kutupluluğu” güçlendirmeyi savunmuşlardır (Huo, 1992, s. 270). Pratikte bunun anlamı Çin’in kendi nc Dünya ülkelerini yeniden harekete geçirmesi ve Batıdaki diplomatik izolasyonunu nc Dünya ve Ortadoğu lkeleri ile diplomatik girişimler vasıtasıyla ortadan kaldırmasıdır. Bu politikanın gereği, Körfez Krizi boyunca Çin, yaşanan sorunların tüm Arap ülkelerini kapsayacak biçimde barışçı bir şekilde çözülmesini savunmuştur. Sorunların barışçı yolla çözülmesi Çin’in, tarafsız tutumunu sürdürmesine ve her iki tarafla da ekonomik ilişkilerini güvence altına almasına olanak verecektir. Çin ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nin askeri yöntemle sorunu çözmesinin bölgedeki ve başka yerdeki etkisini artırmasından korktuğu için barışçı bir çözümü savunmuştur.

Kriz boyunca Çin’in politikası “Arap çözümünü” desteklemek olsa da hızlı bir şekilde ikinci bir politika olarak Birleşmiş Milletler kontrolünde Amerika Birleşik Devletleri’ni destekleme politikası geliştirmiştir. Böylece, barışçı bir Arap çözümüne daha çok desteklemekle beraber Çin, Irak’a saldırıyı içeren ilk 11 BM Güvenlik Konseyi nergelerinin sonuçlarını ve Irak’a ekonomik ambargoyu içeren önergeyi onaylamıştır. Bu hareketin sonucu olarak Çin savaş bitiminde 2-4 milyon dolar kayba uğramış olsa da, Çin’in bu fedakarlığı ve Birleşmiş Milletler önergelerine verdiği destek ancak Çin’in 1989 Tiananmen Meydanı olayları sonrası Batı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile bozulan ilişkilerini yeniden kurmak arzusudur. nc Dünya lkelerinin ticari ve teknoloji alanında Batının yerini tutamayacağını çok iyi bilen Çin, bu kıvrak politika ile hem Amerika Birleşik Devletleri’ni hem de Arap ülkelerini destekler bir yol takip etmiştir.

Çin, Sovyetler Birliği'nin ve ardından Rusya Federasyonu'nun etki alanından uzak kalan birçok Afrika ve Ortadoğu ülkesinde ciddi bir iktisadi ve siyasi etkinlik seviyesine ulaşma başarısını son derece kısa sayılabilecek dönemde gerçekleştirmiştir. Pekin'de yapılan "Çin-Afrika İşbirliği Forumu 2000" toplantısında Dış Ticaret ve İktisadi İşbirliği Bakanlığı'nın bu ülkenin borçlarında 1.2 milyon dolar indirim yapacağını bildirmesi, yaratılan bağımlılığı ortaya koymaktadır. Çin'in bu ülkelerle olan ticaret hacmi 4 milyar doları ihracat ve 2 milyon doları ithalat olmak üzere toplam 6 milyar dolardır. Çin'in bu ülkelerle geliştirdiği etkin ilişkiler, uluslar arası politikada daha belirleyici bir konuma yükselmesine yardım etmiştir. Bu başarı grafiğinin gerisinde elbette 1970'lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri ile zaten çok gergin olmayan ilişkilerini sıcaklaştırması, uluslar arası kapitalist şirketlere, geniş pazarı ile göz kırpması ve Hong-Kong'un uluslar arası sermayeye eklenmede Çin'e sağladığı ek avantajlar bulunmaktadır (Güneş, 2001, s. 297, 298).

Körfez Savaşı sonrasında Çin, Irak'a karşı dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır Çin bu politikayı bölgesel barışı ve istikrarı ilerletmek ve böylece bölgenin ekonomik gelişimi için dış şartların oluşmasını sağlamak için desteklemektedir. Diğer taraftan Çin, Irak'la olan karlı ticari ilişkisinin devamı ve uygulanmakta olan müeyyideler nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki hegemonyasının güçleneceğine inandığı için BM'nin Irak'a uyguladığı müeyyidelerin bir an önce kaldırılmasını istemektedir. Kasım 1994'te Irak'ın Kuveyt'in bağımsızlığını tanimasından sonra Çin, Rusya ve Fransa ile beraber, Irak'a uygulanan müeyyidelerin kademeli olarak kaldırılması çağrısı yapmışlardır. Bu deklarasyon Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası ile ters düşmekte ve ona ciddi bir meydan okuma düşüncesi taşımamaktaydı. Çin'in, Amerika Birleşik Devletleri politikasına karşı tavrı ihtiyatlı ve sınırlı olmuştur. Bundan dolayı Çinliler sadece diğer güçlerle birleşik hareket etmek gibi bir politika gütmüşler ve bu politikalarından Irak'ın Birleşmiş Milletler Önergesine razı olmaması nedeniyle vazgeçmişlerdir.

Çin özellikle Ortadoğu'daki karışıklığın merkezi durumundaki Lübnan ile tek yönlü sayılabilecek bir ekonomik ilişki içindedir. 9 Kasım 1971'de başlayan Çin ve Lübnan diplomatik ilişkileri giderek üst seviyelere ulaşmıştır. Bundan sonra, Dışişleri bakanı Khalil Abu Hamad, Dışişleri bakanlığı genel sekreteri Tulk,

Sosyalist Parti genel başkanı Walid Joumblatt, Dışişleri ve göç sorumlusu bakanı Fares Boueiz, Başbakan Rafik Hariri, Dışişleri bakanlığı genel sekreteri Zafer Al-Hassan gibi üst düzey Lübnanlı politikacılar Çin'e ziyarette bulunmuşlardır. Çin ve Lübnan arasında Ticari antlaşma, Tarımsal Koruma antlaşması, Ekonomik Ticari ve Teknolojik Ortaklık antlaşması gibi önemli sayılacak antlaşmalar imzalanmıştır. 2000'de Çin Hükümeti Lübnan'a karşılıksız 5 milyon Rbm parasal yardımda bulunmuştur. 1999'da iki ülke arasındaki ithalat ve ihracatın toplam hacmi 169m\$ dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu hacmin içinde Çin, 168m dolarlık ihracat yaparken, Lübnan'dan ithalatı yalnızca 414.000 dolar olarak sınırlı kalmıştır.¹ Çin başbakanı Zhu Rongji, Çin'de üç günlük resmi bir ziyaret için bulunan Lübnan Başbakanı Rafik Hariri ile 28 Nisan Pazar akşamı Pekin'de yaptığı konuşmada, Çin hükümetinin ekonomi, ticaret ve araştırma konularında karşılıklı yarar sağlayacak Çin-Lübnan ortaklığı için olumlu bir tutum içinde olduğunu söylemiştir. Zhu, Çin-Lübnan dostluğu ve ortaklığında ekonomik ve ticari ortaklığın önemli bir bileşen olduğunu belirterek, karşılıklı ekonomik ve ticari ortaklık potansiyelinin oluşturulabileceğini söylemiş, Çin hükümetinin ulusal sanayiinin Lübnan'a yatırım yapması için cesaretlendirildiğini ve her iki ülkenin kendi sanayisini ortaklık için desteklemesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Lübnan Başbakanı Hariri ise Lübnan'ın büyük piyasa potansiyeline sahip olan küçük bir ülke olduğunu ve karşılıklı ekonomik ve ticari ortaklık için büyük umutlarının olduğunu belirtmiştir. Hariri, karşılıklı ekonomik ve ticari değişimin ve ortaklığın karşılıklı bağları geliştirmede önemli bir rol oynayacağına inandığını ve Lübnan hükümetinin Çin ulusal sanayisinin farklı alanlardaki ortaklıkları ile Lübnan'ın altyapısını yeniden yapılandırmasına destek verdiğini belirtmiştir. Lübnan tarafı, karşılıklı ekonomik ve her iki tarafın yararına olan ticari ortaklığı büyütmek ve karşılıklı ilişkilerin toplam gelişimini ilerletmek için, her iki taraftan ortaklığı güçlendirme girişimciliğini cesaretlendirilmesini istemiş ve Lübnan halkının Çin'e, Lübnan ve Arap halklarının savaşta istilaya karşı olan davasına tutarlı ve adilce destek çıktığı için minnettar olduğunu söylemiştir.

Çin ile Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkiler kuruluncaya kadar ekonomik ve askeri yönden çok kapsamlı bir yaklaşımda bulunmamışlardır. Ortadoğu'daki ilk ticaret şehrini Çin'in güneybatısında ki Yunnan Eyaletinden bir

¹ Çin siyasi destek verdiği birçok ülke ile ihracat-ithalat dengesi yönünden hep kendi çıkarı doğrultusunda ilişki kurmuştur.

şirket ile Suudi bir şirket 2 milyon dolarlık bir antlaşma yapmışlar, bu yeni işbirliği şirketini 20,000 m²lik bir alanda kurma kararı vermişlerdir. Bu ticaret şehri özellikle Suudi Arabistan'ın en büyük liman şehri Cidde'ye yakın olarak kurulacaktır. Ağustos 2002'de tamamlanmış olan bu ticaret şehrinde Çin ilaç, tekstil, kimyasal ve demir ihtiva etmeyen metal eşyalar satacaktır. Bu durumda Çin Suudi Arabistan'ın yedinci büyük ticaret partneri olmaktadır. İki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacmi 2000 yılının ilk yarısında 540 milyon dolara çıkmıştır(Beijing Time, 25.03.2002).

Tarih içinde Filistin'in siyasi sınırlarının değişiklik göstermesine karşılık, ülkenin coğrafi sınırları konusunda hemen hemen bir görüş birliği vardır. Buna göre de, Filistin denen topraklar esas itibar ile, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri (Jordan River) arasında kalan topraklardır. Şeria nehrinin döküldüğü Ölü Deniz (Lut Gölü) de Filistin'in doğu sınırına dahildir (Armaoğlu, Filistin Meselesi..., 1994, s. 4). Tarih bu coğrafik açıdan küçük olan toprak için uzun ve sert mücadelelerle doludur. Filistin sorunu en az yüzyıldan beri devam eden, 20. Yüzyılın en önemli sorunlarından olmuştur. 19. Yüzyılın sonlarında Siyonizm hareketiyle dinamizm kazanmış olan Filistin sorunu İsrail Devletinin kuruluşu ile sona ermemiş aksine bütün şiddeti ile devam etmiştir. 20. Yüzyılın hiçbir meselesi veya anlaşmazlığı bu sorun kadar ağırlıklı olarak uluslar arası politikanın gündemine girmemiştir. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya politikasının en sıcak bölgesi "Ortadoğu" olmuş ve Filistin sorunu bu sıcak bölgenin tüm sıkıntı ve çatışmalarının merkezini oluşturmuştur (Bektaş, 1993, s. 269). 1955 yılına kadar Sovyetler Birliği ile paralel bir Ortadoğu politikası izleyen Çin, Ortadoğu ülkeleri ile sıcak ilişkiler kuramamasına rağmen bu ülkelerin bağımsızlık çabalarına çok ciddi olmasa da destek vermiştir. Bu dönemden sonra Çin Halk Cumhuriyeti, Arap Devletlerinin içinde başlayan Batı karşıtı hareketlere anti-emperyalist hareket gözü ile bakmış ve ilişkilerini bu zemine oturtmaya çalışmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti ile İsrail ilişkileri 1950 ve 1955'te, diplomatik tanıma boyutunun da ilerisinde, diplomatik ilişkinin kurulması noktasına kadar gelişim göstermiştir. Anti-emperyalist düşünce ışığında gelişen Çin-Arap yakınlaşması yeni dönemde Çin ile İsrail arasındaki ilişkilerin soğumasına yol açmıştır. Süveyş Kanalı krizi sırasında Çin, İsrail'i emperyalist politikaların aracı olarak suçlamış ve iki ülke arasındaki bağlar büyük ölçüde zedelenmiştir. 1972 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile ilişki kurulması ve Sovyetler Birliği ile yolların ayrılmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti,

Ortadoğu'daki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve anti- emperyalist hareketlere desteğini hiçbir zaman esirgememiştir. Bu dönemde ülkenin askeri ve ekonomik yönden gücünün yetersizliği politikaların nihai hedefine ulaşmasında engel teşkil etmiştir. 1990'larda başlayan ekonomik devrimler Çin'in Ortadoğu'ya bakışını da ideolojik boyuttan maddi boyuta taşımıştır (Güneş, 2001, s. 302, 308).

1978'den önce Çin'in Arap, İsrail çatışması konusundaki politikası temelde jeostratejik düşüncelerle şekillenmiştir. Çinlilerin sürekli iddia ettikleri Arap-İsrail çatışmasını dış müdahale olmadan sadece bölge devletlerinin çözebileceği yönündeydi. Çin, 1960'ların sonunda açıkça barışçı bir çözümü hariç bırakarak "zafere kadar silahlı mücadele" söylemini kullanmış ve İsrail'in varlığını kabul etmemiştir (Laynter, 1996, s. 57).

1980'lerde Çin'in politikası daha ılımlı hale gelmiş: Pekin teröre desteğini kesmiş ve barış sürecini desteklemiştir. Çin, barış sürecinde uluslar arası güçlerin veya Birleşmiş Milletleri'nin rolüne karşı olmayı da bırakmıştır. 1980'lerin sonunda Çin'in politikası açık bir şekilde her iki tarafa da dengeli hale gelerek, Ocak 1992'de Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği sponsorluğunda düzenlenen Madrid Konferansında İsrail ile diplomatik ilişkiler kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Çin'in bölge ile ilişkilerini geliştirmesinin nedenlerinden birisi, yürüttüğü modernizasyon programı kapsamında İsrail ile olan ilişkilerinin değişmesidir. Çin'in 1978'de başlattığı modernizasyon programı için İsrail, Çin'e tarım alanında yardım ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bununla beraber Çin-İsrail işbirliğinde en karlı bakış açısı Çin'in askeri modernizasyonu olmuştur. 1985'e kadar Çinliler İsrail ile olan ilişkilerini gizli tutmak istedilerse de, 1980'lerin sonunda ordu ve reformcular, geleneksel politikacılara baskın geldiği için ilişkiler daha açık hale gelmek zorunda kalmıştır. Reformcular İsrail'in "Dört Reform" alanında (tarım, endüstri, bilim-teknoloji ve savunma) özellikle savunma konusunda daha fazla işbirliğine gidilmesini istemişlerdir. 1991 Körfez Savaşı Çinlilerin, İsrail teknolojisinin savunma reformları için hayati önem taşıdığı yönündeki inançlarını pekiştirmiştir. Bundan başka Çin, reform programının büyük oranda bel bağladığı Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini korumak için özellikle Amerikalı Musevilere karşı dikkatli davranmış ve Ayrıca Çin Ortadoğu'da barış sürecinde politik rol oynayabilmesi için eninde sonunda İsrail ile diplomatik ilişki kurması gerektiğini kabul etmiştir.

Çin bölgede barışın sağlanmasının hem bölge istikrarı için hem de Çin'in ekonomik ilişkileri için gerekli olduğunu görmüştür. Çin, terörist faaliyetleri ve İsrail'in eylemlerini barış sürecini tehdit ettiğinden dolayı kınamış ve bölgedeki istikrarın devam ettirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Çin, barış sürecine daha etkili olabilmek için Mayıs 1994'te Şanghay'da dört gün süren Arap-İsrail barış görüşmeleri ile ilgili bir konferans düzenlemiştir. Burada bölge ile ilgilenen üst düzey Çinli diplomatlar İsrail'den, Arap dünyasından, Amerika Birleşik Devletlerinden, İngiltere'den ve Japonya'dan uzmanlarla buluşmuşlardır (YA'ri, 1994, s. 25). Çinli diplomatlar 1993 Ortadoğu silahlanması ile ilgili konuşmalara katılmışlar ve komite çevresel konular üzerinde fikir alışverişinde bulunmuştur. Ayrıca Pekin'de Su Komitesine ev sahipliği yapmışlar ve bu toplantıda bölgede suyun yetersizliği ve su dağıtımının bölgedeki barış sürecine etkisi tartışılmıştır.

Su konulu toplantılara Çin'in ev sahipliği yapması, resmi olarak Ortadoğu barış sürecine Çin'in katkısının olduğunu göstermesi açısından özellikle önemlidir. İsrail, bu tarihlerde Çin'in barış sürecinde gerçek bir rol oynamaya başladığını belirterek, Kuzey Kore ile arasındaki silah satışı ile ilgili Çin'in arabuluculuğuna itiraz etmemiştir. Kuzey Kore-İsrail görüşmeleri olumsuz sonuçlanmıştır. Böyle bir etkinliğin Çin'in sorumlu büyük-güç olma imajını güçlendirmesine yardım ettiği bir gerçektir.

Barış sürecinin Çin için ekonomik değerinin kanıtı Çin-İsrail ekonomik ilişkilerinin hızlı artması olmuştur. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonraki yıl Çin-İsrail ticareti %140 artmıştır. İsrail, Çin'in reform programını çeşitli yatırım ve işbirliği projeleri ile doğrudan olarak desteklemiştir. İsrail firmaları Pekin ve Şanghay'da 4 milyar dolarlık ortak inşaat projeleri yapmışlar ve buna ilaveten 1993'te de 12 milyar dolarlık cep telefonu şebekesi projesi başlatmışlardır (Rynhold, 1996, s. 106). Çin, özellikle 1991 Körfez Savaşına kadar İsrail'den yüksek teknoloji ürünü silah alımını artırmıştır. Bu silah satışlarının söylentileri ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'i Amerikan Patriot teknolojisini Çin'e satmakla suçlaması, o tarihlerde Amerika Birleşik Devletleri-İsrail ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Buna karşılık Washington'daki Yahudi lobisi ve etkili kişilerin

İsrail'in Çin'le yakınlaşmasını, Çin ile iletişim kurmanın bir yolu olarak görmeleri de madalyanın öteki yüzünü ortaya koyma açısından önemli olmuştur.

Çin, şimdiye kadar ikili ilişkilerde arabulucu rolü üstlenmeye çalışmamıştır. Liderliği ele almaktan çok ana konularda uluslar arası antlaşmalara uyma eğilimi göstermesine rağmen, Filistin meselesinin çözümü konusunda Ortadoğu'da ki diğer egemen güçlere boşluk bırakmak istememiş, bu meselenin çözümünün tek yolunun kendisinin de daimi üyesi olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi içerisinde olması gerektiğini ısrarla savunmuş ve hala savunmaktadır. İsrail'in Filistin'i işgalinden sonra Ankara'ya resmi ziyarette bulunan Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Zhu Rongji, Ortadoğu konusunda Çin hükümetinin derin endişesini belirtmiş ve İsrail'e Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararlarını şartsız olarak uygulaması ve en yakın tarihte askerini Filistin kontrolündeki bölgelerden çekmesi için sert bir istekte bulunmuştur. Zhu, gerçeklerin, şiddete karşı şiddet kullanmanın çatışmayı sona erdirmeyeceğini ispatladığını söyleyerek, Ortadoğu sorununu en doğru ve verimli bir şekilde çözmenin yolunun Birleşmiş Milletler kararlarına uymak ve "barış için toprak" ilkesini benimsemek ile olacağını belirtmiş ve hem İsrail hem de Arap ülkeleriyle iyi ilişkileri olan Türkiye'nin, Filistin ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinde büyük rol oynayacağını söylemiştir. Çin'in, Filistin-İsrail sorununa ve Ortadoğu konusuna çözüm bulmak için Türkiye'yi de içeren uluslararası toplulukla çalışmaya devam edeceğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'te kendisine ayrılan kısımda, Türkiye'nin Ortadoğu sorununda Birleşmiş Milletler kararları temel alınarak oluşturulmuş çözümü destekleyeceğini söyleyerek, Türkiye'nin Filistin-İsrail sorunuyla ilgili olarak Çin ile benzer görüşlere sahip olduğunu eklemiştir. Çinli liderlerin, barış sürecinde politik rol oynamak yerine hem barış taraftarı hem de karşıtlarından ekonomik avantaj elde etmekle ilgilendikleri en önemli sonucu teşkil etmektedir.

Filistin-İsrail sorununda değinmeden geçemeyeceğimiz en önemli noktalardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'da bıraktığı boşluğun, Balkanlarda yaşanan olaylarla ortaya çıktığı gibi, hala doldurulamamış olmasıdır. Filistin sorununun en büyük nedenini bu boşluk teşkil etmektedir.

1970'lerden itibaren Çin, İran'ı süper güçlerden bir derece bağımsız kalan ülke olarak desteklemiş ve reform programının başlamasıyla, Çin, askeri modernizasyon

programı için gelir elde etmek amacıyla İran'a silah satmaya başlamıştır. O zamandan sonra Çin, İran ile ilişkilerini genişleterek daha da ilerletmiştir. 1990'larda Çin-İran ilişkilerinin gelişmesinin nedeni stratejik konulardır. Tiananmen olayları sonrası Çin'in izole edilmesinden sonra Pekin Ortadoğu'daki dostluk ilişkilerini faydalı bir politik rol olarak görmüştür. İran-Irak savaşının bitiminden sonra Çin'in silah satışları %40 düşerken, İran'la olan ikili ticareti %58 artmıştır. Başkan Rafsancani'nin 1992'de Pekin'i ziyaret etmesinden sonra Çin, İran'ın nükleer programına dahil olmuş ve konvensiyonel silah tedarikinde de birinci ülke durumuna gelmiştir. Her iki devlet aynı zamanda uluslar arası ve bölgesel konularda da anlaşmalar yaparak, bölgede “yabancı güçlere” karşı olduklarını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin insan haklarını bahane ederek iç işlerine karışmasını mesnetsiz bulduklarını deklare etmişlerdir. İran'la ilişki kurması aynı zamanda Pekin'in, Türkiye'nin Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri üzerinde etki kurmasını önleyebilmek açısından da işine gelmektedir. Stratejik hedeflerin ön plana çıkarılması ile gelişen Çin-İran ilişkilerinin beklenmedik bir şekilde temel motive edici unsuru olabilir. İnsan hakları ve müdahale konusunda İran'ın tepkisi Çin'inkinden çok daha fazla olmakta ve Çin'e Amerika Birleşik Devletleri tehdidine karşı gelmek için daha fazla işbirliği çağrısı yapmaktadır. İran'ın bu girişimlerine rağmen Çinliler açıkça Amerika Birleşik Devletleri'ni “ortak düşman” olarak ilan etmekten kaçınmakta ve İran ile olan ilişkilerinin ekonomik amaçlı olduğunu her fırsatta belirtmek gerektiğini duymaktadırlar.

Son zamanlara kadar Çinliler Ortadoğu'yu, bölgenin doğal stratejik önemini fark etmeden sadece stratejik çıkar sağlayabilecekleri bölge olarak gördüler. Ortadoğu petrolünün öneminin sanayi geliştikçe artması, Pekin'in petrol kaynaklarını korumak amacı düşüncesinin değişmesine neden olacaktır. Bir yandan petrol ihtiyacı nedeniyle Çin, Ortadoğu'daki istikrarın sağlanması amacıyla barış sürecini desteklemekte, diğer taraftan da, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendilerine baskı kurmak amacıyla Körfez'de bulunan donanmasını kendi petrol kaynaklarını kesmek için kullanabileceği düşünmektedirler. Yani Çin, petrol kaynaklarını korumak için ya kısa dönemde İran'la bağlarını güçlendirmeli ya da uzun dönemde Körfez'de kendi çıkarlarını koruyabilecek donanma gücü kurmalı ve bölgede üs elde edebileceği ilişkiler kurmalıdır. Hali hazırda Çin, Ortadoğu'da varlığını hissettirecek bir askeri güce sahip değildir. Rusya veya Amerika Birleşik Devletleri'nin tersine Çin, bölgede

herhangi bir üsse sahip olmadığı gibi bölgede doğrudan rol oynaması için gerekli donanma veya hava gücü kapasitesine de sahip değildir. Çin, İran’la ilişkilerini güçlendirirse ya da güçlü bir donanma kurarsa bölgedeki Amerika Birleşik Devletleri’nin yandaşı olan Suudi Arabistan veya İsrail gibi bir çok iş ortağını kendisinden uzaklaştırabilir ki, bu da Çin ekonomisi için affedilmeyecek stratejik bir hata olacaktır. İran’la bağların güçlendirilmesi, İran’ın düşmanı olan Suudi Arabistan gibi ülkelerden petrol tedarikini de tehlikeye sokabilir. Bütün bu gelişmeler Çin–İran ilişkilerinin çok ince bir bağ ile devam edeceği sonucunu gösterebilmektedir.

Çin uyguladığı politikalar ile Amerika Birleşik Devletleri’ni körü körüne takip etme niyetinde olmadığını, Ortadoğu’ya üst makamlarca yaptığı ziyaretler ile açıkça ortaya koymuştur. Çin devlet ve hükümet başkanları önceden planlanmamış görüşmelerle Mısır ve İran devlet başkanları ile Çin’in Ortadoğu’daki rolünü güçlendirmek maksadıyla bir araya gelmişlerdir. 19 Nisan 2002 tarihinde gerçekleşen bu ziyaretlerde ana temayı ekonomik ilişkiler ve ortaklaşa uygulanabilecek dış politika oluşturmaktadır. Bu görüşmelerde Çin, Mısır ve İran İsrail’in işgalini topluca kınayarak saflarını ortaya koymuşlardır. Çin kendi dış politikasına tezat oluşturacak şekilde hiçbir kazancı olmamasına rağmen İran metrosuna parasal ve teknik yönden yardım garantisi vermiştir. Bu görüşmelerin en dikkat çeken yanını, 11 Eylül olayından sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından Çin’in terörizme karşı askeri harekatı destekleyeceğine dair yapılan açıklamanın aksine İran ve Çin’in Irak’a yapılacak hareketin kabul edilemeyeceğini ortak bir dille kamuoyuna açıklamaları oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu politikasında maddi sorunlarla karşılaşması, kötülüğün merkezi olarak gösterdiği İran, Irak ve Kuzey Kore ile Çin’in askeri teknoloji alış verişini engelleyememesi, diğer barış tasarımı sponsoru ülkelerin özellikle Rusya ve İngiltere’nin aktif bir Ortadoğu politikaları izleyememeleri, Çin’in Ortadoğu ve komşu Afrika ülkelerinde aktif rol oynaması için fırsat oluşturmuştur (Andrei, 2002).

1998 yılında Pekin’de Çinli genç akademisyen Zhang Xiaodong, Çin için gerekli olan etkili bir Ortadoğu politikasının yaratılması yönündeki düşüncelerini “Strateji ve Yönetim” adlı gazetede açıklarken bu gerekliliği üç sonuçta toplamıştır (Francesko, 2002):

- İleride büyük bir petrol ithalatçısı olacak olan Çin'in, petrol ihracatçısı olan ülkelerle aynı konumda olması ve bu ülkelere aynı mesafede yaklaşım göstermesi gerekir. Bu ülkelerin çoğunluğu da Ortadoğu'da bulunmaktadır.
- Çin'in nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Uygur Bölgesinde sorunları vardır. Bu bağlamda Çin Ortadoğu'daki İslam ülkelerinin bu bölgedeki anti-Çin propagandaları ve bu bölgede yapılan operasyonları desteklemediğinden emin olmak zorundadır.
- Çin, Amerika Birleşik Devletleri ile olan politik oyununda bir koza ihtiyaç duymaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'e karşı kullandığı Tayvan kozuna karşılık Çin, Ortadoğu kartını koz olarak kullanabilir (Caşin, İpek Yolundan Çin..., 2001, s. 112).²

Çin'in Ortadoğu'da Amerika Birleşik Devletleri'ne karşılık politik olarak kullanabileceği en kolay ülkeler İran ve Irak'tır. 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan ile başlayan terör savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nin kötülüğün merkezi olarak gördüğü Irak, Kuzey Kore ve İran ile devam edebilir. Teröristler için önemli ilham kaynağı olan ve destek olan eylemlerden bir tanesi İsrail-Filistin çatışmasıdır. Filistin'de bulunan Şii militanların İran'dan destek gördüğü, bölgedeki durumun gitgide Amerika Birleşik Devletleri karşıtlığına dönmesi sonucunun, İran'ın bölgede daha da güçlenmesine sebep olacağı kaçınılmaz gözükmektedir (Francesko, 2002).

Çin'in ısrarla üzerinde durduğu Birleşmiş Milletler içinde bir çözüm önerisi bu kuruluşa çok da güvenmeyen bölge ülkeleri için tedirginlik oluşturmaktadır. Son dönemde ortaya atılan Suudi tezi; Arapların İsrail ile diplomatik ilişki kurmasına ve Irak ile İran'ın destekledikleri Filistinli grupları bölgelerine dönmeye mecbur bırakmaları gibi ana temadan oluşmaktadır. Bu iki ülke eğer bu teze karşı olur ise, Mısır'ın da bu tezi desteklemesi ile kendilerini çözümün dışında bulabilirler. Bu durum tezin İsrail tarafından da kabulünü zorlaştıracak gibi Amerika Birleşik Devletleri'ni de uluslar arası alanda haklı çıkaracaktır. Irak ve İran'ın güç kullanarak bu işlemi yapması zor gözükmektedir. Rusya'nın NATO içinde söz sahibi olması ile Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı oluşabilecek bloğunun en güçlü ülkesinin Çin olması bu iki ülkeyi mecburen Çin ile sıkı ilişkiler kurmaya

² Amerika Birleşik Devletleri senatosu, Çin tehlikesine karşı Tayvan'a askeri ve güvenlik yardımı yapılmasını, 70'e karşı 340 oyla kabul etmiştir.

zorlayacaktır. Uzun süren İran-Irak savaşında savaş giderlerinin bu ülkelerin petrol gelirlerine bağımlılığını artırması petrol fiyatlarının düşmesine yol açtığı gibi bu ülkelerin silah alımına yönelttikleri kaynaklar petrolden elde edilen gelirin tekrar Batı finansal sistemine dönmesini neden olmuştur (Davutoğlu, 2001, s. 334, 335).

Amerika Birleşik Devletleri'ne olan kin ve karşıtlık, bu ülkelerin Batıya da soğuk bakmasına neden olmuştur. Bu durumdan resmi politikası, dengesiz bir silahlanmanın yaşandığı Ortadoğu'da, nihai ve tüm ülkeleri kapsayan bir silahsızlandırma politikası olmaksızın, bölgeye yönelik kendi silah satışının da tartışma konusu olamayacağı biçimde ifade edilen Çin, çok büyük ekonomik ve politik kazanç elde edecektir (Güneş, 2001, s. 317).

Çin, füze satışları ve konvensiyonel olmayan silahların hızlı gelişmesi konusunda tüm Ortadoğu ve özellikle Arap-İsrail mücadelesinde stratejik dengenin kurulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Aslında Çin olmadan, silah kontrolü için çok yönlü barış görüşmelerinde ancak ufak gelişmeler mümkün olabilir. Bununla beraber Çin'in barış görüşmelerine yardımcı olduğunu veya engellediğini söylemek de zordur. Bölgede Çin silahlarının hızlı bir şekilde artması Arap-İsrail çatışmasının baş aktörlerini daha kolay zarar görebilir hale getirmektedir. Bu nedende İsrail, Çin füzelerine sahip -özellikle İran, Suriye ve Suudi Arabistan'ın- ülkelerin kendi şehir merkezlerini tehdit etmesinden endişe duymaktadır. Bu füzeler kolaylıkla konvensiyonel olmayan savaş başlıkları ile kullanılabilir ve eğer füzeler ateşlenirse İsrail bunları durdurabilecek bir silaha sahip değildir. Bu nedenle İsrail'e karşı "ilk vuruş" olasılığı artmış gözükmektedir. Diğer taraftan Çinliler bölgede istikrar istediklerini ve silah satışlarının amacının barışın sağlanması olduğunu durmadan açıklama zorunluluğu duymaktadırlar. Çin, İran'a nükleer silah yapımında yardım ettiklerini inkar etse de Pekin, nükleer silahlanmayı, Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da olduğu gibi, bölgedeki terörü dengeleyerek istikrar için bir araç olarak görmektedir. Aslında Ortadoğu'daki ülkelerin Çin ve Kuzey Kore'den temin ettiği nükleer başlıklı füzeler bölgede yeni bir kanlı savaş korkusunu artırmaktadır. Bu durumun, İsrail ve komşularının barış görüşmeleri yapmaları konusunda itici bir rol oynadığı söylenebilir (Rynhold, 1996, s. 114).

Pekin, Amerika Birleşik Devletleri onaylı politikalara karşı gelmenin faydalı olduğunu çoktan kanıtlamıştır. Çin'in petrol endüstrisi Sudan'da vazgeçilmez olmuştur. İran ve Irak'ta bayrağını dikmiş, Libya'ya da teklif vermeyi

düşünmektedir. Ayrıca Kuzey ve Güney Afrika'daki dengesiz petrol üretici ülkeler ile de flört etmektedir. Ayrıca Çin pazarı, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya pazarlarına alternatif olduğu için Pekin'in petrol diplomasi gündeminde Suudi Arabistan'la güçlü bağlar oluşturmak çok büyük önem taşımaktadır. Çin, bu ikili bağlarını geliştirdikçe ve petrol ithalatına bağımlılığı arttıkça, bu petrol üreticisi ve hassas askeri teknoloji isteyen ülkelerden gelecek baskılardan daha kolay zarar görür hale gelecektir. En azından bazı petrol üreticisi ülkeler bölgelerindeki çatışma ve sivil savaşlar için hafif silah arıyor olacaktır ki bu da Pekin'in petrol politikasına son derece uygun gelecektir. Petrol üreticisi ülkelerden gelen politik baskılar Çin'in Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası örgütlerde onlarla hareket etmesine neden olabilecektir. Bu durum Batıya karşı yeni bir meydan okuma anlamına gelebilir.

11 Eylül saldırıları ile terörizme savaş açan Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in üzerine gelmektense daha küçük etkenlerle uğraşmayı uygun bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı jeopolitikçiler en büyük terörist ülkenin Çin olduğu üzerinde durmaktadır (Francesco, 2002). Bundan dolayıdır ki terörle uğraşırken gerek Tayvan konusunda gerekse Ortadoğu'da Çin'in desteklediği Amerika Birleşik Devletleri karşıtı ülkeler yüzünden iki ülke arasında büyük problemler yaşanabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Tayvan kartına bir de Çin'deki şirket bazlı yatırımlarını eklersek, Çin'in Ortadoğu kartını daha etkili ama daha hafif kullanması gerekliliği ortaya çıkacaktır.

4.3. Çin ve Orta Asya

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Deng ile başlayan yenileşme hareketi ileriki safhada büyük stratejiye dönüşmüştür. Gerçekleşmeye başlayan ilk safha, ekonomiyi güçlendirmektir. Uzakdoğu Asya'da bölgesel güç olmak, buradaki enerji kaynaklarını elinde tutabilmek ve Tayvan'ı ana kıtaya katabilmek ikinci safhayı teşkil etmekte, son safhayı da askeri ve ekonomik yönden gücü elinde tutarak süper güç olma oluşturmaktadır. Çin'in süper güç olma hayalinin en önemli parçasını Asya teşkil etmektedir. bu hayali gerçekleştirmek için Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar olan bölgede kendi çıkarlarını korumayı amaç edinmiştir. Çin'in, Rusya federasyonu ile ilişkileri geliştirmek, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticari ve askeri alanda alışveriş yaparak onların üzerinde nüfuz sahibi olabilmek ve en önemlisi kendi yönetimi altındaki Doğu Türkistan'daki milliyetçi hareketleri bu ilişkiler sayesinde

kontrol altında tutmayı sağlamak gibi ortaya koyduğu önemli Orta Asya stratejileri vardır. Çin'in Orta Asya ve Rusya'ya karşı uyguladığı politikayı 4 ana başlıkta toplayabiliriz : Sınır bölgelerindeki istikrarın sağlanması, ülke içindeki belirli bölgelerin ekonomik gelişiminin artması, artan enerji ihtiyacı, soğuk savaş sonrası stratejik pozisyonunu düşünmesi. Bu faktörlerin önemi Çin'in diğer ülkelerin ekonomik durumunu algılayışına, Çin'in iç işlerini etkileme gücüne, enerji kaynağı potansiyeline ve stratejik konumuna göre değişmektedir.

1991 yılı sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrasya'nın tam ortasında jeopolitik anlamda büyük karışıklık ve boşluk yaratmıştır. Bu karışıklık ve boşluk yeni bir güç mücadelesinin başladığının işareti olacaktır. Ayrıca jeopolitik boşluk alanı Avrasya politikasındaki bölgesel aktörler ile Orta Asya bünyesindeki bölge-içi aktörlere önemli manevra alanı açmış ve son 200 yıldır belki de ilk defa Orta Asya'nın kendi iç dinamiklerini devreye sokan yeni bir stratejik konjonktürün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bugün Orta Asya'da küresel, kıtasal ve bölgesel dengelerin iç içe geçtiği ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği son derece dinamik bir jeopolitik yeniden yapılanma süreci söz konusudur (Davutoğlu, 2001, s. 458). Bu yeniden yapılanma sürecinde, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın bir çok bölgesindeki gibi yalnız olmayacaktır. Çin, Türkiye, İran ve yeniden süper güç olmak isteyen Rusya Federasyonu bu oyunun diğer aktörleri olacaklardır.

Orta Asya ülkeleri ile güçlü bağlar oluşturmak, Çin için jeopolitik anlamda önemli bir yer tutmaktadır. Çin'in bu ülkelerle ilişki kurmasındaki ana hedefi Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin amacı ile paralellik göstererek, Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile ortaya çıkan devletlerin bağımsızlıklarını destekleyerek, Rus egemenliğinin Orta Asya üzerinde tekrar nüfuz sahibi olmasını engellemek üzerine kurulmuştur. Ekonomik açıdan ise bu ülkelerin gerek sınır komşuları olması gerekse yardıma ihtiyaç duymaları açısından Çin için ülkeler arası ticaretin gelişmesi ve giderek büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan enerjiyi bu bölgelerle geliştirilecek ticaretin karşılığı olarak almak diye" açıklayabiliriz.

Çin'in Orta Asya'da kendisine karşı en tehditkar bulacağı ülke, Orta Asya'nın şimdilik bütün hammaddesini toplayan, Orta Asya'daki devletlere hükmetmenin yolunun bu devletlerin dünya pazarına çıkışlarını kontrol etmekten geçtiğini düşünen Rusya olacaktır. Şanghay İşbirliği örgütü ile sınır ve silahsızlanma konularında,

Rusya ve diğer devletlerle antlaşma sağlanması tamamen süper güç olabilmek için ilişkileri emniyete alma zorunluluğundan doğmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in 2001 yılının Temmuz ayında yaptığı Rusya ziyaretinde imzalanan "İyi Komşuluk ve Dostluk Antlaşması," uluslar arası istikrar, güvenlik ve barışın tehdidine yönelik eylemlere karşı çıkılması, çatışmaların önlenmesi ve sorunlara barışçı yöntemlerle çözüm bulunması konularında işbirliği yapılmasını, taraf ülkelerin egemenlik, güvenlik ve toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek eylemlerin içerisinde yer alınmayacağını, tarafların birbirlerine karşı askeri güç kullanmayacağını ve anlaşmazlıkları barışçı yollardan çözüme kavuşturulacağını içerdiğini taşımaktadır. Ayrıca karşılıklı yarar temel alınarak tarafların, ticaret askeri teknoloji, bilim ve teknoloji, enerji, kültür ve eğitim alanlarında ilişkileri geliştirmek, ortak sınırların sonsuza dek barış ve dostluk sınırı olması yönünde çaba harcanması hususu da Antlaşma metninde yer almıştır (Noyan, 2001). Bu yapılan antlaşmalar rağmen, Çin-Rus ilişkilerinde bütün Asya'yı ilgilendirecek sorunlar devam etmektedir. Rusya'da son on yıldır görülen demografik değişimin nitelik itibarıyla en çok hissedildiği bölgeler Rus Uzak doğusu ve Sibirya olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya için ekonomik ve stratejik önemi daha da artan bu bölgeler, yabancı, özellikle de Çinli göçüne maruz kalmıştır. Rus Federal Sınır Koruma Servisi Başkanı Aleksander Şakin bu durumu, "Tanklarla değil ama bavullarla... Çinliler, Rusya'yı istila ediyor!" diyerek açıklamıştır (Tepe, 2002, s. 79). "Gulag Takım Adaları" eseriyle tanınan Aleksander Soljenitsin Uzakdoğu'yu ziyaretinden sonra Ağustos 1994'de Moskova Televizyonu'ndaki konuşmasında Çin'in Rusya'nın Uzakdoğu bölgesini kademe kademe işgal ettiğinin üzerinde durmuş, Çin yayılmacılığı konusunda sık sık demeçler veren aşırı milliyetçi rejisörlerden Nikita Mihalkov ise Uzakdoğu için; "Çinliler, sözün asıl anlamında, sınır bölgelerimizi işgal ettiler. Habarovsk sokaklarında, Çinliler Ruslardan daha çoktur." Demiştir (Aslan, 2001). Rusya bundan dolayıdır ki toprak bütünlüğüne potansiyel tehdit olduğunu düşündüğü Çinli mültecilere vize uygulamaktadır (Caşın, Rus İmparatorluk...2002, s.271).

Güç dengesinin Çin'in lehine değiştiğini gösteren gelişmeler mevcuttur. Bu gelişmeler, Rus liderleri endişelendirmektedir. Meselâ, Rusya Başbakan Yardımcısı Sergey Şahray, acı bir gerçeği itiraf etmek zorunda kalmıştır. Şahray'a göre, Çin, 4 asırdan beri ilk defa ekonomik gelişme bakımından Rusya'yı geçmiştir ve

önümüzdeki 10 yıl içinde, Rusya'nın brüt milli hasılası, Çin'in brüt milli hasılasının ancak % 75'ine eşit olacaktır. Rusya'nın Washington eski büyükelçisi Vladimir Lukin de büyük bir gerçeğin altını çizerek, güç dengesinin Çin'in lehine değiştiğini ifade etmiştir. Çin'in ekonomik gelişmesi bütün çıplaklığıyla ortadadır. Halk, Sovyetler Birliği döneminde hayat tarzını Batılı ülkelerle karşılaştırmaktayken, Şimdi ise Rusya'nın Uzakdoğu bölgelerinde yaşayan vatandaşlar, aynı karşılaştırmayı, sınırın her iki yanındaki hayat seviyesi ile karşılaştırmaktadır. Sınırın Çin tarafında, hayat seviyesi, sınırın Rusya tarafındakiyle karşılaştırılamayacak kadar yüksektir (Aslan, 2001).

Bütün sorunlara rağmen İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler giderek artmaktadır. İkili ticaret 1991 yılında 3 milyar dolardan, 2000 yılı sonu itibariyle 8 milyar doları geçmiştir. İkili ticaret hacmi 2001 yılının ilk 5 aylık döneminde 4 milyar dolara yaklaşmıştır. Çin'in ihracatı %22 oranında artarken, Rusya'nın Çin'e ihracatı %51 oranında yükselmiştir. Çin'in Rusya'da kayıtlı 438 firmasınca 155 milyon Dolar tutarındaki yatırımına karşılık, Rusya, Çin'de 1160 firması aracılığıyla 231 milyon dolar yatırıma sahiptir. Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar Çin'in ihtiyacını karşılayacak büyüklüktedir. Çin'in sınır boyunca açtığı kapılarda gerçekleştirilen sınır ticareti yöre halkına ve ekonomisine belli canlılık kazandırmıştır. Sınır ve bavul ticaretinin 2 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan askeri alandaki işbirliği de gelişmeye devam etmektedir. Çin'in iki kez başarı ile sonuçlandığı insansız uzay aracını yörüngeye oturması ve bilahare dünyaya indirmesine ilişkin teknolojiyi Rusya'dan aldığı bilinmektedir. 1992 yılında iki ülke hükümetleri arasında imzalanan Bilimsel İşbirliği Anlaşması çerçevesinde, makine, elektronik, petrokimya, nükleer biyoloji, enerji, havacılık, yeni materyaller, astronomi gibi geniş bir alandaki bu işbirliği ile 288 proje üzerinde ortak çalışma yapılmıştır. Bu alandaki işbirliğinin rakamsal değeri 5.2 milyar doları bulmuştur. Uzaya insan göndermeye yönelik projede Rusya ile yoğun işbirliği yapılacağı kesindir. Çin'in Rusya'dan modern savaş uçağı yanı sıra yolcu uçağı alınmasına yönelik araştırmalarda bulunduğu da bilinmektedir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Jiang'ın son Rusya ziyaretinde, Rusya'nın doğusundan Çin'in güneyine iki adet petrol boru hattı ve Batıda Xinjiang'a Rusya'nın sağlayacağı doğal gazın Şanghay'a uzatılması projeleri üzerinde çalışmalar yapılması konularında mutabakat sağlanmıştır. Bu konuda yakın gelecekte fizibilite çalışmalarına başlanılacaktır (Noyan, 2001).

İki ülke arasındaki sınır sorunlarının Şanghay İşbirliği Antlaşması ile çözülmesi yeterli olmamıştır. Çin, batı sınırının ötesinde faaliyet gösteren ve milliyetçi ve kökten dinci güçlerin bu bölgede yer alan ve azınlıkların yoğun olarak bulunduğu özerk bölgelerinde etkili olmasından endişe etmektedir. Rusya ise, Doğu Sibirya'nın geniş toprak ve doğal kaynaklarının "barışçı istila" yöntemi ile Çinli nüfus tarafından ele geçirilmesinden endişe etmektedir. Sibirya'nın bu bölgede barındırdığı 8 milyon civarındaki Rus nüfusuna karşılık, sınırın Çin tarafında yaklaşık 300 milyon nüfus yaşamaktadır. Çinli nüfusun, plansız ve örgütsüz de olsa ekonomik nedenlerle sınırı aşarak burada yerleşme çabaları olduğu bilinmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, tek kutuplu dünya düzenini daima bir geçiş dönemi olarak gören ve çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşacağını savunan Çin, ABD'nin tek önder olacağı bir dünya düzenini kabul etmemekte ve buna karşı Rusya ile birlikte alternatif olmasa da dikkate alınması gereken bir unsur haline gelmek istemektedir. Bu eğilime esas teşkil eden gerekçe ise, ABD-ÇİN ilişkilerindeki inişli çıkışlı gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Bush yönetiminin işbaşına gelmesini takiben NMD (National Missile Defence) sisteminin hayata geçirilmesine yönelik çabalar Çin'in endişelerini arttırmıştır. NMD sistemi içerisine Tayvan ve Japonya'nın dahil edilmesi Çin'in bölgedeki gücünü önemli ölçüde zayıflatacak ve Tayvan konusundaki pozisyonunu bir yerde etkisiz bırakacak kadar önem taşımaktadır. Çin'in Rusya ile imzaladığı söz konusu anlaşmanın bir benzeri Rusya ile Kuzey Kore arasında da mevcuttur. Böylelikle, NMD' ye karşı olan üç ülke etkinliği tartışılabilir olmakla birlikte bir güç oluşturmuş olmaktadırlar. Uzmanların belirttiğine göre, Çin ile Rusya'nın toplam askeri gücü Amerika Birleşik Devletleri askeri gücünün ancak 1/4'üne eşittir. Rusya'nın 1972 yılındaki Nükleer Silahların Azaltılması Anlaşması çerçevesinde imha ettiği nükleer başlıkların yerine yenisini imal edecek finans gücü bulunmamaktadır. Her ne kadar Rusya Devlet Başkanı Putin'in, NMD sisteminin kurulması halinde Rusya'nın elinde bulundurduğu çok başlıklı nükleer füzelerini kullanacağını açıklamasına karşın Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı önemli bir tehdit oluşturamayacağı savunulmaktadır (Noyan, 2001).

Çin'in Rusya ile olan ilişkilerini Amerika Birleşik Devletleri'yle olan ilişkilerinin şekillendireceği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya ve Tayland'la olan ticari ve askeri ilişkilerini artırması Çin'in Rusya tarafına doğru yönelmesine neden olacaktır.

Gerçekte Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Çin'in, Rusya'yı yanlarına çekebilmek için bir yarış halinde olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği sonrası Batıya mı? Doğuya mı? yöneleceği yoksa global bir politika mı izleyeceği merakla takip edilmektedir. Rusya'nın Doğudaki müttefiki ve aynı zamanda birçok Rus siyaset bilimciye göre de rakibi görülen Çin, Moskova ile zengin unsurları bulunan 20 yıllık bir işbirliği antlaşması imzalamıştır. Yıllık 4 milyar dolarlık alımıyla Rus silah sanayiinin birinci müşterisi olan Çin ile Moskova'nın ilişkilerini sağlamlaştıran bir unsur da Rus uzmanların biri zenginleştirilmiş uranyum ile çalıştırılan nükleer enerji komplekslerinin yapımına katılmaları olmuştur. Bağımsız Devletler Topluluğu'nu bir arada tutan mekanizmaların başında gelen Gazprom, 2001 yılının ortalarında açıkladığı yeni programıyla Çin pazarına daha fazla önem vereceğini duyurmuştur. Rusya ile Çin arasında doğalgazın dışında 2005 yılında tamamlanması planlanan bir petrol boru hattı da ikili ilişkileri sıcak diplomatik ifadelerin ötesinde somutlaştırmaktadır. (Çetinkaya ve Bilici, 2002).

Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan, Start 3 Anlaşması, stratejistler tarafından soğuk savaşın sonu olarak nitelendirilmektedir. Anlaşma gereğince taraflar sahip oldukları stratejik nükleer başlık taşıyan silahların sayısını 10 yıl içinde 2 bin adede kadar indirmeyi taahhüt etmektedirler. Anlaşma, sıcak barışın startının verildiği anlamını taşımaktadır. Ancak barışın kendiliğinden ortaya çıkmadığı, barışta karşılıklı çıkarların da önemli bir payı olduğu kesin bir yargıdır. 1980 - 90 soğuk savaş yıllarında Sovyet Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri birbirlerinden çekiniyorlardı. Bu çekincelerin başında da bölünme korkusu gelmekteydi. Ancak gerek Glasnost ve Prestroyka süreci ve gerekse Sovyet bölünmesinin ardından doğu bloğunda ve Kafkasya'da yaşanan gerginlikler, iki ülkenin çıkarları doğrultusunda daha yakın ilişkilere girmesine neden olmuştur. Nitekim ülkeler bu çıkar yolunda küresel tehdide karşı yaklaşmaktan başka bir yol bulamamışlardır. İki ülke arasındaki psikolojik gerginliğin yaklaşarak çözülmüştür. Yine 1990'lı yıllar sonrası Çin'den ardı ardına ekonomik gelişmeler gözlemlenmeye başlanması ve Çin'in önlenemeyen yükselişi, Amerika Birleşik Devletleri için tedirginlik yaratmaya başlamıştır. Bu dönemde Rusya da Çin'e yaklaşmaya başlamış ve ikili ilişkiler kurmuşlardır. Bu yakınlıktan çekinen Amerika Birleşik Devletleri, Rusya'yı yanına almaya karar vermiş, ilk olaraktan ekonomik yardım kozunu oynamıştır. Yani sıcak barış için atılan adımlardan biri de Çin tehdidi

olmuştur. Fakat 11 Eylül, saldırıları Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik olmasına rağmen küresel dünyada terörün "yarın" kimi vuracağının bilinmemesi korkusu yaratmıştır. Söz konusu olan silahlanma en büyük pay da bu iki ülkede, yani Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın tekelindedir. Nitekim 'nükleer başlıklı silahları azaltma konusundaki son anlaşma da terör tehdidinin önüne geçilmesi yolunda atılmış bir adım olarak ön plana çıkmıştır.

Bu anlaşmayı, soğuk savaşın tam anlamıyla sonu, ama aynı zamanda da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul etmek gerekiyor. Fakat bu süreç bu anlaşmayla başlamamıştır. Çünkü Varşova paktı dağıldıktan sonra eski doğu bloğu ülkelerinin hemen hemen hepsi NATO'ya barış için ortaklık çerçevesinde entegre edilmeye çalışılmıştır. Hatta 1997'de de Rusya'yla NATO arasında daimi ortak konsey kurulmuştur. Bu daimi ortak konsey iki ülke arasındaki, özellikle Rusya ve diğer doğu bloğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin NATO kapsamı içerisinde genişlemesini öngörmektedir. Fakat 14 Mayıs 2002'de NATO Dışişleri Bakanları'nın imzaladıkları bu anlaşma 28 Mayıs 2002'de devlet başkanları tarafından onaylanmış ve ilk defa NATO - Rusya konseyi toplanarak, bu yeni süreci başlatmıştır. Bu süreci şöyle tanımlamak gerekmektedir. Birincisi NATO'nun genel kapsamı değişmektedir. Çünkü NATO Avrupa içerisinde, Avrupa güvenliğini esas alan bir kolektif güvenlik örgütüyken bugün global düzeyde, dünya çapında askeri güvenlik örgütünü oluşturmaktadır.

NATO'nun kuruluşunda Kuzey Atlantik düşüncesini 3 ana noktada toplayabiliriz. Birincisi Atlantik havzasındaki enerji kaynaklarının kontrolü, ikincisi, Basra ve Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının kontrolü, üçüncüsü ise, Güney Çin Denizi ve Pasifik'teki enerji kaynaklarının kontrolü. Kuzey Atlantik'in bağlılık nedenini bu üç bölgedeki enerji kaynakları oluşturmaktadır. Bu düşüncenin ışığında, NATO dağılsa bile Kuzey Atlantik düşüncesi yok olmayacaktır. Şimdi Rusya bu Kuzey Atlantik düşüncesinin bir parçası olmaktadır. Bu Rusya'da Putin'in batıyı seçmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün Şanghay Altılısının, birçok analist tarafından ortaya atılan, NATO karşısında Amerikan eksenli yeni bir bloklaşmanın karşısında yeni bir blok düşüncesinin gerçekçi olmadığı görülmektedir. Bu Rusya'daki Batı yanlılarının güçlendiği anlamına da gelmektedir. Bir başka nokta da NATO'nun genişleme sürecini Rusya'nın kontrol edememesidir. Çünkü özellikle Almanya, orta ve doğu Avrupa'da NATO'nun genişlemesini ve bunu Kafkasya'ya kadar

yansıtılmasının öncülüğünü yapmaya başlamıştı. Rusya Federasyonu bunu kontrol edemeyince Putin, NATO'nun içerisinde yer alarak bu süreci içerden kontrol edebilme avantajı elde etmiştir.

Bu antlaşmanın bir başka boyutu da; Rusya'nın, NATO'ya, NATO'nun içerisinde 19 ülkenin yanında aynı ve eşit haklara sahip, NATO'nun kurumlarını kullanan, NATO'nun belgelerini kullanabilecek ama veto yetkisi olmayan bir ortak üye olarak katılmasıdır. Bu şekilde ortak üye olması, NATO içerisinde Amerika ya da Almanya ya da bir büyük güçlerin dışında veto yetkisi olan ülkelerin veto yetkilerini kullandıkları anlamına da gelmemektedir. Rusya'nın askeri gücünü, kapasitesini dikkate aldığımız zaman NATO içerisinde çok önemli bir güç olacağı kesindir. Bu süreç nasıl bir yapıya yol açar diye baktığımız zaman, bundan özetle Japonya, Çin ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin doğrudan etkileneceğini gözlemleyebiliriz. Hatta Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu ülkeleri de bu süreçten etkilenecektir. Çünkü NATO'nun bundan sonra vereceği operasyon kararlarında Rusya'da NATO askeri kuvvetleri içerisinde yer alacaktır. Tabi bu birebir örtüşme anlamına gelmez ama NATO'da dikkate alınabilecek bir unsur olarak görmek gerekir. Bu anlaşmanın, bu konseyin ya da ABD-Rusya yakınlaşmasının belki en önemli yanı enerji boyutudur. Çünkü Bush'un, Putin'le yaptığı anlaşmanın özüne baktığımız zaman, enerji kaynaklarının ilk sırada olduğunu görmekteyiz.

Rusya artık NATO konseptinin dışında belirlenmiş alanlarda, terörist ülkeler ya da uluslararası toplumun dışladığı ülkelere doğrudan askeri yardım yapamayacaktır. Örneğin İran'ın nükleer silahlanmasında, kitlesel imha silahların alınmasında artık yardımcı unsur olamayacağı gibi, olası bir Irak hareketinde ya da herhangi bir başka yere müdahalede Rusya NATO kuvvetleri içerisinde yer alacaktır. Bu durumda Rusya, batıyla olan izolasyonunu ortadan kaldıracak ve entegre olabilecektir. Diğer taraftan ekonomik kalkınmasını bu suretle tamamlayabilecek ve halkı için daha iyi imkanlar yaratabilecektir. Rusya'nın elindeki silah, enerji kaynakları en önemli gücünü teşkil etmektedir. Özellikle enerji kaynaklarının batının istifadesine sunulması için uygun bir ortam yaratmaktadır. Batı tarafından baktığımızda ise terörle mücadele kapsamında Rusya'yı da içine almak suretiyle daha belirgin, daha stabil bir mücadele ortamı yaratmaya çalışmakta, Rusya'nın teröre ve anlaşmazlıklara destek verme kuşkusundan batı uzaklaşmış olmakta ve yeni yeni Rusya korkusundan kurtulan Avrupa ülkelerini daha da rahatlatmaktadır. Ayrıca bu antlaşmalar, Amerika

Birleşik Devletleri'nin yukarıda belirtilen enerji kaynaklarını daha rahat kontrol etmesini sağlayacaktır.

Bu antlaşmalardan en zararlı çıkacak ülke ise Çin olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya yaratmasını tarihin hiçbir döneminde kabul etmeyen Çin, bundan sonraki dış politikasında Rusya ile olan ilişkilerini Amerika Birleşik Devletleri karşısında bir müttefik olarak değil, karşılıklı ekonomik ilişkiler kurabileceği ve Asya-Pasifik ekseninde hiçbir sınır sorunu yaşamayacağı bir ülke olarak görmek zorundadır. Çünkü Soğuk Savaş döneminde Çin için en büyük tehdidi oluşturan Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Rusya ile bir dostluk kurmayı başarmıştır. Bu yeni ortaklığın aynı zamanda bir stratejik ortalığa dönüşmesi, bir yandan Çin'in ekonomik ve teknolojik avantajlarının yanı sıra, uluslar arası alanda Çin'in prestijinin artması ve sınırlarının istikrar ve güvenliğe kavuşması anlamına gelmektedir. Pekin'in Moskova ile Sibiryadaki ortak sınır bölgesinde askerlerin çekilmesi kararı ve askeri anlamda güven artırıcı önlemleri almayı kabul etmesi, Çin'in askeri alanda somut bir politika takip ederek Çin-Rus ilişkilerini akılcı bir temele dayama isteğinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Bağcı, 2002). Çin, bu antlaşmadan en çok enerji bölgelerinin etkileneceğini düşünerek, Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki etkinliğini artırmaya çalışacaktır. Orta Asya'da Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu işbirliği yine bu bölgede önemli ülke konumundaki Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri müttefiki olması, Çin'in Orta Asya devletlerine özellikle enerji kaynağı durumundaki Kazakistan ve Türkmenistan'a baskı kurmasına ve onlara karşı bir tehdit oluşturmaya neden olabilecektir. Diğer taraftan Çin Ortadoğu'da Amerika Birleşik Devletleri karşıtı ülkelerle daha sıkı işbirliğine gitmek hatta bir blok oluşturmak durumunda kalabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO'nun genişleme safhasında Rusya'yı müttefik yapması, Çin'i köşeye sıkıştırmış olabilir, ancak köşeye sıkışan kedinin ne kadar vahşi olacağı da gözden kaçırılmamalıdır. Çin tarih boyunca uyguladığı pragmatik politikasını sürdürerek ilk etapta ekonomik gelişmesini tamamlayacaktır. Bundan dolayı kısa vadede Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu ile global bir çatışma politikasına girmeyecektir. Rusya'nın NATO'ya yaklaşması ile Çin, komşularıyla kurduğu ekonomik ilişkilerin avantajını siyasi avantaja dönüştürmeye çalışacaktır.

Çin, Orta Asya'da bulunan Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ile aynı pragmatik politikasını devam ettirmektedir. Coğrafi yakınlık

nedeniyle 1991'den bu yana Çin'in Orta Asya'daki ekonomik rolünün oldukça arttığı artık gözlemlenebilmektedir. Bu etki iki taraf arasındaki ulaşım bağlantılarının gelişmesi ve sürekli ekonomik büyüme ile birlikte artmaya devam edecektir. Buradaki önemli soru bu etkinin nereye kadar artacağı ve bölgedeki diğer büyük güçlerin etkisini kırıp kırmayacağıdır. Her ne kadar Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya direk bağılılıkları ortadan kalkmış olsa da Rusya'nın bölgeyi uzun süre egemenliği altında tutmuş olmasından dolayı ekonomik ve politik olarak hala Moskova merkezli hareket etmektedirler. Bununla beraber Rusya'nın gücünün azalması ile bölge ülkelerinin Rusya'ya bağılılıkları azalmış ve ülkeler coğrafi konumları, politik durumları ve ekonomik ihtiyaçlarına göre çeşitli ülkelerle yakınlaşma içerisine girmektedirler. Çin'in Orta Asya'daki artan etkisi, bu gerçekten doğmaya başlamıştır.

Çin, Orta Asya'da özel bir etki alanı üzerinde çıkarı olduğunu Ortadoğu politikasında olduğu gibi hiçbir şekilde beyan etmemiştir. Çin'in politikasının temeli bölgede istikrarsızlığın önlenmesi, enerji kaynaklarına ulaşımın güvenliği ve ekonomik işbirliğinin artırılmasıdır. Çin'in ekonomik, politik ve askeri gücü arttıkça Orta Asya üzerindeki etkisinin de artacağından hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Çin, sınırlarının ötesinde bir etki kurması için ekonomik büyümesini devam ettirmesi gerekmektedir. Güçlü ekonomik yapı Çin'in, Orta Asya'daki ekonomik varlığı için gerekli olan finansmanı kaynağı olacaktır. Gelişmiş büyük bir ekonominin Çin'e bölgede enerji politikaları açısından riske girme olanağı sağlayacaktır. Eğer Çin ekonomisi durgunlaşır ve büyüme hızı düşerse Orta Asya'da petrolle ilgili yatırımlarının geleceği zorlaşacaktır.

Bir ülkenin diğeri üzerinde etki yapabilmesi için ya ekonomik olarak baskın olması ya da politik ve askeri baskı yapabilmesi gerekir. Büyük ekonomisi ile Çin, Orta Asya'da bazı ülkeler üzerinde baskın ekonomik ve politik role sahip olacaktır Çin'in her bir Orta Asya ülkesine ekonomik baskı yapabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Bunlar:

- Etki yapılacak ülkenin zaruri ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması,
- Çin'in yerinin başka ülke veya ülkelerce kolay kolay doldurulamaması gerekir.

Orta Asya, Çin için; ihracatını geliştirebilmek için dinamik ve erişilebilir bir pazar ve Rusya dışında mallarını dünya pazarına ulaştırabileceği zaruri bir dağıtım kanalını ifade etmektedir. Çin'in, bu bölgeye coğrafi yakınlığı, gelişmiş ülkeler için kolaylıkla ulaşılamayan Orta Asya pazarı açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Orta Asya ile etnik bağı olan Uygur bölgesindeki topluluğun yıllar sonra tekrar ilişki kurma özgürlüğüne sahip olması, Çin'in bölge ile olan etkileşiminin artmasına neden olacaktır.

Çin'e sınırı olan Orta Asya ülkelerinden en küçükleri olan Kırgızistan ve Tacikistan büyük olasılıkla Rusya'nın etkisinden kurtularak kademeli olarak Çin'in etkisi altına gireceklerdir. Bu durum Kırgızistan'da hemen hemen gerçekleşmiş durumdadır. 1994 yılında Çin, Kırgızistan'ın resmi olarak en fazla ihracat yaptığı ve ikinci sırada ithalat yaptığı ülke konumundaydı (EIU Report, 1996). Bazı gözlemciler beş yıl içinde eğer iki ülke arasında oldukça yaygın olan gayri resmi bavul ticareti ile Çin'in Kırgızistan ekonomisine hükmedeceğini belirtmektedirler. Aynı zamanda Çin, Kırgızistan'a, Pakistan'daki limanlara Karakorum otoyolu vasıtası ile ulaşmasını önermektedir. Bu öneri hayata geçirilmesine rağmen, radikal İslamcı grupların bu girişime sıcak bakmadıkları ve tehditlerini artırdıkları da bilinmektedir. Yakın zamanda Kırgızistan başkenti Bişkek'te Lenin Caddesi'nin adının Deng Xiaoping Caddesi olarak değiştirilmesi Çin'in ülkedeki ekonomik etkisinden sonra politik etkisinin de başladığını göstermektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen hala Xinjiang bölgesinde olabilecek uzun süreli etnik ve dini karmaşa, Pekin ve Orta Asya ülkeleri arasında ortaya çıkabilecek en belirgin anlaşmazlık nedeni olmaktadır. 1997 yılında Çin, Kırgızistan'da yayınlanan *Res Publica* gazetesinin Çin'in Yining kentinde yaşanan Uygur ayaklanmasını "Çin'de iç olaylarda yüz­süz müdahale" ve "Çin toplumunun duyguları ciddi bir şekilde incindi" başlıkları ile duyurduğu için Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nı protesto etmiştir. *Res Publica* çok sert karşılık vererek, editörün, yazarların fikirleri ile bağdaşmayan yazıları ve fikirlere karşı kendi fikirlerini yayınlamaya hakkı olduğunu beyan etmiştir. Gazete ayrıca Çin elçiliği tarafından kaleme alınacak ve Xinjiang bölgesindeki koşulların anlatıldığı bir makaleyi yayınlamaya hazır olduğunu belirtmiş ve Kırgızistan halkının duygularına hakaret edilmemesini istemiştir (Res Publica, 1997). Bu durum, bu konuda gerginliğin artmasına neden olabilecek üç noktayı göstermiştir. Birincisi, Çin, Uygur ayrılıkçı hareketine dışardan gelebilecek en ufak desteğe çok duyarlıdır.

İkincisi, Xinjiang bölgesindeki Uygurların durumuna oldukça fazla Kırgız ilgisi vardır. Üçüncüsü, Kırgız hükümeti en azından şimdilik bu ilginin popüler medya aracılığı ile ifade edilmesini engellemeyecektir. Eğer Xinjiang bölgesinde ayrılıkçı şiddet devam ederse veya Orta Asya ülkelerinde politik istikrarsızlık artarsa Çin hükümeti, Orta Asya sınırında faaliyetleri engellemek için baskı kuracaktır.

Çin ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişki de kaçınılmaz bir şekilde büyüyecektir. Kazakistan halihazırda Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticari partneri durumundadır. 1997 yılında iki ülke arasında resmi olarak toplam 500 milyon Dolarlık ticaret gerçekleşmiştir (IMF, 1998, s. 159). Çin ve Orta Asya'daki en büyük ticari partneri Kazakistan 2000 yılında 1 milyar Dolarlık ticaret yapmayı hedeflemişlerdir (Tieying, 1996). Çin'deki ve Kazakistan'daki Kazakların etnik bağları Çin-Kazakistan ticaretinin daha fazla gelişmesini sağlayacaktır. Alma Ata-Urumçi tren yolunun açılması, Çin'in Kazakistan'a dış dünya ile ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, Çin'in Kazakistan için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir. Bu tren yolu sadece Orta Asya ülkelerine, Çin'in iç pazarına ve doğudaki limanlara ulaşma şansı tanımakla kalmamış, aynı zamanda Çin, Ortadoğu ve Avrupa arasında karadan yeni bir rotanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tren yoluna ek olarak Nisan 1993'te Xinjiang'da 14 tane yeni liman açılmıştır. Bunların çoğu basit karayolu olmakla beraber iki tane havaalanı da bu yollarla açılmıştır. Böylece Çin'in Kazakistan'daki ekonomik rolü ticaretin de ötesine geçmiş, siyasi stratejinin ilk etabını oluşturmuştur. Çin, Kazakistan'daki önemli enerji sanayi yatırımlarını üstlenmekte ve Kazakistan'a mallarını dünya pazarlarına taşıyabileceği Rusya'dan geçmeyen bir ulaşım koridoru sağlamaktadır.

Çin'in Kazakistan'daki ekonomik etkisini iki önemli faktör kısıtlayabileceği düşünülmektedir. Birincisi, Rusya'nın bu bölgedeki politik ve etnik varlığının diğer bölgelerden daha önceki tarihlere dayanmasından dolayı ülkenin kuzeyinde Rus sınırına yakın yaşayan etnik Rus toplulukların bulunması ve Kazakistan'ın bu bölgedeki endüstrisinin Rusya'nın güneyindeki Sibirya bölgesindeki endüstri ile çok fazla etkileşim içinde bulunmasıdır. Bu durum Kazakistan'ın bu bölgedeki Rusların, Çin'le karlı ekonomik işbirliği fırsatlarını önleyecekleri anlamına gelmemelidir. Bölgenin Rusya'ya güçlü etnik yakınlığı ve ekonomik yönelimi

nedeniyle, Çin'in ekonomik etkisine ülkenin Çin sınırındaki bölgelerine göre daha az duyarlı olacağı anlamı çıkarılmalıdır.

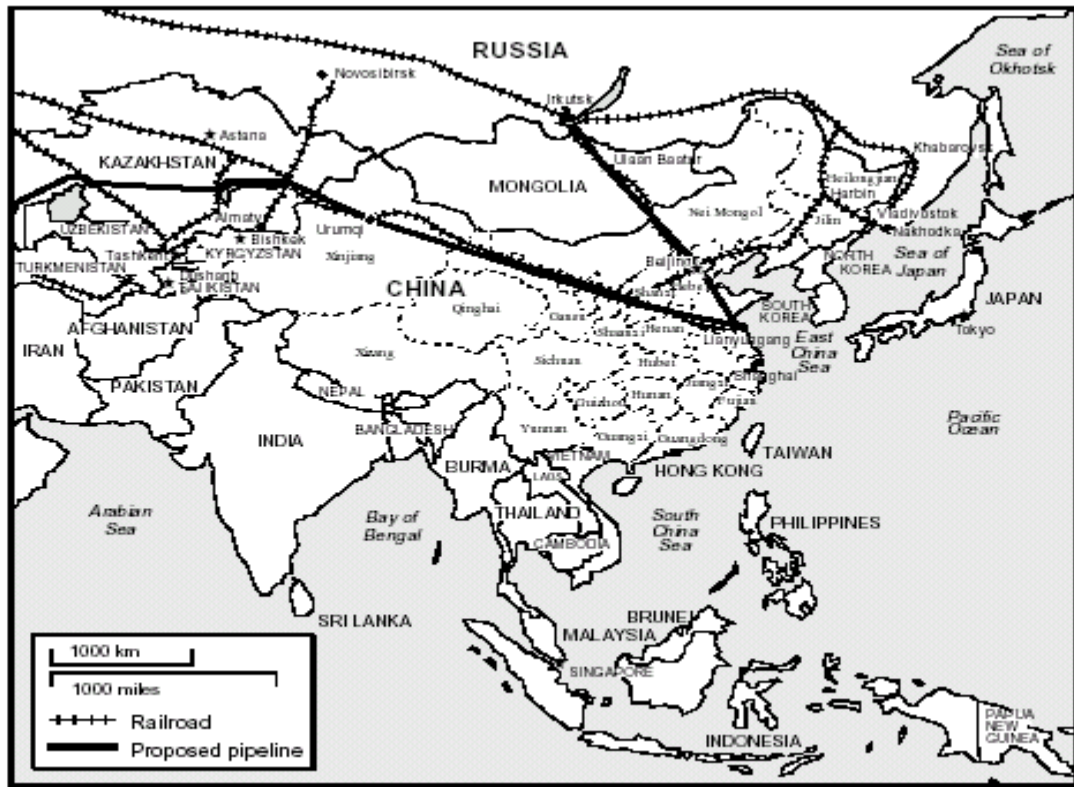
Çin'in Kazakistan'daki ekonomik etkisinin büyümesini kısıtlayan ikinci faktör ise Kazakistan'da yatırım yapmak isteyen çok uluslu şirketlerin sayısının artmasıdır. Çin, Kazakistan'la yakın geçmişte, Uzen petrol yataklarını geliştirmek ve boru hattı kurmak için yaklaşık 9 milyar Dolarlık bir yatırım anlaşması yapmıştır. Muhtemelen bu yatırım Çin'in Orta Asya'daki büyük enerji ve boru hattı yatırımlarının sonuncusu olmayacaktır. Bununla beraber bu anlaşma, Chevron şirketinin Kazakistan'ın Tengiz petrol yatakları için 1993'te yaptığı 20 milyar Dolarlık yatırım anlaşması kadar büyük değildir. British Gas, Mobil, Shell, Total, Agip, British Petroleum ve Statoil ise Kazakistan'la anlaşma yapan veya ilgilenen diğer uluslar arası şirketlerden bazılarıdır (Forsythe, 1996, s. 36, 43). Uluslar arası büyük sermayeli şirketler Kazakistan veya Orta Asya'da yatırım yapmakla ilgilendikleri sürece Çin'in Kazakistan'daki rolü ve etkisi hep kısıtlı kalacaktır.

Bütün bu uluslar arası şirketlere rağmen, 4 Temmuz 1997'de Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Amerikan ve Rus rakiplerinden daha yüksek fiyat vererek batı Kazakistan'daki Uzen petrol yataklarının işletim hakkını 20 yıl süreyle alarak, 4 milyar dolarlık bir anlaşmayla, Kazak şirketi olan Aktobemunaygaz'ın %60'na sahip olmuştur (ITAR TASS World Service, 1997). Çin Başbakan Vekili Li Lanqing, Eylül 1997'de Kazakistan'a yaptığı ziyarette imzaladığı anlaşmaların değeri yaklaşık olarak 9.6 milyar doları bulmakta ve en önemlisi de Çin'in batısından Kazakistan'ın batısına kurulacak olan boru hattı projesini içermekteydi.(Şekil-4.3). Halihazırda Kazakistan, Çin'e tren yolu vasıtası ile az miktarda petrol ihraç etmektedir (ITAR TASS World Service, 1998).

CNPC aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan arasında da boru hattı kurmak için anlaşma yapmıştır. Eğer Türkmenistan ve İran hükümetleri anlaşırsa bu boru hattı Türkmenistan'dan İran'a kadar uzatılabilecektir (Moscow Interfax, 1997). 1996 yılında Çinli petrol uzman grubu Doğu Asya'nın petrol ihtiyacının karşılanması için "Pan-Asya kıtasal petrol köprüsü" kurulması için taslak bir plan açıkladılar. Bu "petrol köprüsü" Ortadoğu, Orta Asya, Rusya, Çin ve büyük ihtimalle Güney Kore ve Japonya'yı birbirine bağlayan boru hatları ağından oluşuyordu. Bu "petrol köprüsünün" Çin-Orta Asya veya Çin-Rusya bölümünün inşaatının yakın gelecekte

başlayabileceği belirtilmektedir. Çinli uzmanlar “petrol köprüsünün” Doğu Asya’nın petrol ihtiyacının %20’sini karşılayacağını tahmin etmektedirler. (Xinhua, 1996).

Basra Körfezi’nden Japon Denizi’ne yukarıda bahsedildiği gibi kapsamlı bir petrol ve gaz boru hattı kurulması, uluslar arası petrol pazarının ve Asya’nın ekonomik durumu nedeniyle fazla abartılı görülebilir. Bununla beraber Pekin’in Rusya ve Kazakistan’da yapacağı milyar dolarlık yatırımlar “Pan-Asya petrol köprüsünün” mütevazı birer örneği olacaktır. Bu projeler Orta Asya ve Rusya’nın Çin’in uzun dönemli enerji politikalarının içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çin enerji ihtiyacını kendi iç piyasasından karşılayamayacağı için Orta Asya ve Rusya ile olan ilişkilerinin iyi bir şekilde devam etmesine oldukça fazla önem vermektedir.

Şekil 4.3. Orta Asya ve Rusya ile Çin Arasındaki Tren Yolu Bağlantıları ve Yapılması Planlanan Boru Hattı Rotaları

Kaynak : Kazakhstan Delivers Oil by Rail to China,” *ITAR-TASS*, Haziran 17, 1998

Çin, sınırlar ötesi petrol boru hattı kurma projesinde, finansmanın nasıl sağlanacağı gibi bir çok sorunla yüz yüze gelmektedir. Eğer mali sorunlar çözülürse Orta Asya ve Sibiry’a’dan Çin’e kurulacak binlerce kilometrelik boru hatları için

gerekli teknik sorunlar aşılabılır. CNPC yetkilileri uluslar arası piyasada bir varil petrol fiyatının 16\$'ın üzerinde olması durumunda Kazakistan-Çin boru hattının ekonomik olarak uygun olacağına inanıyorlar. Her ne kadar şu anda bir varil petrol 16\$'ın üzerinde olsa da yakın zamana kadar 10\$ civarında seyretmekteydi. Eğer OPEC'e üye ülkeler yaptıkları anlaşmayı bozarak günlük üretimi artırırlarsa petrol fiyatı yine önceki seviyesine inecektir. Ayrıca Asya'daki ekonomik krizden sonra yaşanan durgunluk Çin'in boru hattı projesini güçleştirmektedir. Çin, Rusya ve Orta Asya'dan yapılması planlanan boru hatlarının finansmanı için özellikle Japonya ve Güney Kore'den yardım beklemektedir (Christoffersen, 1998, s. 23,26). Bu ülkeler ise 1997'den beri yaşadıkları ekonomik sorunlar nedeniyle böyle büyük bir boru hattı projesine en azından 5 yıllık süreçte ekonomik açıdan şüpheyile yaklaşmaktadırlar.

Rusya ve Orta Asya ülkelerinin ekonomilerindeki sıkıntıya rağmen Çin, bu ülkelerden boru hattı yapımını gerçekleştirebilir. Eğer Pekin güvenliği artırıcı çıkarı olduğuna inanırsa söz konusu boru hatlarının yapımını finanse edecektir. Bu nedenle Çin, Orta Asya ve Rusya'daki enerji kaynaklarını artırmak için daha çok çaba sarf etmektedir (Pan, 1997, s. 38). Stratejik çıkarlarından başka, Çin, boru hatlarının geçeceği bölgelerin ekonomik gelişimi sağlamak ve tedarikçi ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için büyük yatırımlar yapabilir. Ayrıca ileride petrol fiyatlarının söz konusu boru hatlarını karlı hale getirecek kadar artacağını kabul ederek yatırımları gerçekleştirebilir.

Özbekistan ve Türkmenistan'ın Çin'in etkisi altına girmesi pek olası gözükmemektedir. Her ikisi de coğrafi olarak Çin'den uzak konumdadır. Özbekistan, bölgedeki en çok nüfusa sahip ve milliyetçi duyguların en fazla geliştiği ülke olmakla beraber, Rusya'nın eskiden sahip olduğu kontrolü tekrar ele geçirmek için yaptığı girişimlere en fazla direnen ülke konumundadır. Özbekistan bölgedeki etkisini genişletme ümidini hala korumakta ve stratejisini bu ümidin üstüne kurmaktadır. Bundan dolayıdır ki Çin'in Orta Asya'da etkin bir rol üstlenmesini pek hoş karşılamayacaktır (Alcott, 1997). Türkmenistan'ın batısı ve güneyinde yapılması planlanan boru hatları nedeniyle ekonomik olarak güneyde İran'a, batıda ise Türkiye ve Azerbaycan'a yönelmesi beklenmektedir.

Orta Asya ülkeleri başarılı bir biçimde boru hatlarını dış dünyaya bağlayabilirlerse önümüzde 10-15 yıl içinde dünyanın önemli enerji kaynaklarından

biri haline geleceklerdir. Azerbaycan da dahil olmak üzere bölgedeki petrol rezervinin 70-200 milyar varil aralığında olduğu tahmin edilmektedir. 100 milyar varillik rezerv Kuzey Denizi'ndeki üretim seviyesine eşittir (The Economist, 1998, s. 6.) Çin ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için enerji ithalatına bağımlı hale gelmektedir. Çin'in 2000 yılında günde 1.3 milyon varil petrol ithal ederken, 2010 yılında bu rakamın 3.6 milyon varil petrole ulaşacağı tahmin edilmektedir (International Energy Outlook 1997, s. 118-161).

Hem Çin hem de Orta Asya Cumhuriyetleri uluslararası strateji anlamında birinci önceliği birbirlerine vermemekle beraber, diğer tarafın varlığını ve izlediği politikaları gözden kaçırmamaktadır. Çin aktif bir ekonomiye sahip ve reformlara devam ederek, dünyaya açılma politikasına bağlı kalmakta ve Çin'in büyük bir Pazar olması bütün ülkelerin ona yakınlık duymasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, 5 Orta Asya Ülkesi batı-doğu ve kuzey-güney karayolu iletişimi için bir geçiş yolu olma özelliğine ve bir çok stratejik mineral kaynaklara sahiplerdir. Çin ve Orta Asya ülkeleri coğrafi açıdan stratejik bir noktada oldukları için bütün dünyanın ekonomik gelişimini, güvenliğini ve istikrarını doğrudan etkileyebilir, uluslararası politika ve ekonomik ilişkilerde bir güç olmaya başlayabilirler. Çin ve Orta Asya ülkeleri bütün güçlü ülkelerle aynı zamanda ideoloji ve coğrafya gözetmeksizin iyi ilişkiler kurabilme sansına da sahiptirler.

4.4. Türkiye Çin İlişkileri

Türkiye'nin Batı uygarlığının bir parçası olduğu düşüncesi her zaman vurgulanan ve gerek siyasal ve ekonomik gerekse akademik çevrelerde sıklıkla altı çizilen bir argüman olagelmıştır. Oysa ki Türkiye'nin Asya'daki kökleri ve etki alanı genellikle göz ardı edilmiş, ya da yalnızca eski Sovyetler Birliği sonrası gündeme gelen Türk Cumhuriyetler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Üstelik çoğu incelemede de şovenizm, objektif gerçekliğin önüne geçmiş ve politik tercihler; tarihi, ekonomiyi ve sosyal ilişkileri yönlendirmiştir. Ancak Türkiye'nin Asya kıtası üzerinde kendisi için bir etki ve işbirliği alanı yaratmasına imkan sağlayacak ekonomik, sosyal ve tarihsel pek çok dayanağı bulunmaktadır. Temel sorun bu tarihsel dayanakların açığa çıkarılması, bölgedeki ekonomik çıkarların gündeme getirilmesi ve sosyal bağların daha çok vurgulanmasıdır. Buna karşın Türkiye'nin geleneksel dış politika tavrı, Asya ve özellikle Uzak Doğu'yu dış politikaların oluşturulması aşamasında göz ardı

etmek ve yakın çevre ile Uzak Batıya odaklanmak ilkesi çerçevesinde gelişmiştir. Ne de olsa Uzak Doğu, adı üstünde çok uzak, belki de “yıldızlar kadar uzak bir yer” olarak algılanmaktadır. Bu konuda çok bilinen ve kullanılan bir hadis genel bakışımızı anlatması açısından çok anlamlıdır; “ Çin’de olsa öğreniniz “. Türk insanının yaşam felsefesinde olması gerekenler listesinde yer alan bu ifade, bir yandan ilimin ve öğrenmenin önemini vurgularken diğer yandan da insanlarımızdaki Çin algılamasını ortaya koymakta ve onu yer yüzündeki ulaşılabilir en uzak nokta olarak tayin etmektedir (Arıboğan, Uzakdoğu’da Değişen..., 2001, s. 74).

Türkler açısından Çin konusundaki bir diğer önemli vurgu noktası ise Çin Seddi’dir. Dünyanın yedi harikasından birisi olan bu şaheserin Türk korkusu ile yapılmış olması eski şanlı günlerin bir hatırası olarak algılanmakta, ancak bir yandan da Çinliler ile Türkler arasındaki tarihsel, travmatik düşmanlık ilişkisi her daim hatırlanmaktadır. Zira Asya kıtası yüzlerce yıllık tarihi boyunca, Çin ve Türk yaşam alanları arasındaki sınırın belirlenmesi mücadelesine tanık olmuştur. Oysa ki, bugün bu tarihsel düşmanlıkların, ulusal bilinçlerin tahrik edilerek yeniden hatırlanması yerine, yeni işbirliği ve yeni ilişkiler ortamının yaratılması gerekliliği vardır. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni siyasal düzenin belirli bir istikrara kavuşması, hem sistemin hegemonik aktörleri, hem de bölgesel güçleri arasında oluşturulacak dengeleme, frenleme ve destekleme mekanizmaları vasıtası ile oluşturulacaktır. Bu nedenle bu bölge üzerinde tercih edilecek politikanın belirlenmesi açısından bölge hakkında asgari düzeyde bir bilgi sahibi olunması ön koşuldur. Ancak maalesef Türkiye’nin Uzakdoğu ülkeleri ile ilişkileri konusu akademik çevrelerde neredeyse hiç konu edilmemiştir. Nitekim Doğunun kültürüne, ekonomisine, teknolojisine ya da siyasal, sosyal yapısına yönelik umarsızlık ancak, Doğunun Batıya gelmesi ve Batı ekonomisini neredeyse ele geçirmesi ile sona ermiştir. Neredeyse tüm Avrupa’nın ciddi şaşkınlığı ve bilgisizliği gözlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya, bu anlamda bir eksiklik hissetmeyecek kadar, özellikle son yüzyılda Uzak Asya’nın siyasal ve ekonomik yaşamının içerisine dahil olduklarından, bir Asya-Pasifik yüzyılına diğerlerinden daha hazırlıklı görünmektedirler. İngiltere ve kısmen Fransa ise bölgede yıllarca süren sömürgeci geçmişinin avantajlarını kullanma konforuna sahip olduğundan, Uzak Asya ülkeleri üzerinde etki yaratabilecek birikime sahip Avrupalı güçler olarak sahneye çıkmaktadırlar. Türkiye ise uluslar arası ilişkiler arasında bir devrim etkisi yaratan

iletişim çağının rüzgarı ile, yüzyıllar boyu dünya üzerindeki en uzak nokta olarak algıladığı bu bölgeyi artık çok yakınında hissetmekte bu nedenle de bölgeye yönelik bilgi eksikliği ciddi bir handicap olarak karşısında durmaktadır. Oysa ki Türkiye bu bölge ile tarihsel, dinsel ve etnik unsurları da içinde barındıran bir çok bağı sahiptir ve bunların geliştirilmesi de mümkündür (Arıboğan, Uzakdoğu'da Değişen..., 2001, s. 75, 77).

Türk devriminin Çin'deki yansımaları da olumlu olmuş ve Doğunun hasta adamı Osmanlı Devleti gibi, kendisi de Uzak Asya'nın hasta adamı ilan edilmiş olan Çin, Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemiştir. İlk resmi ilişkilerin 1925'te başlaması her iki ülke açısından da birbirlerini tanımaları için fırsat sağlamıştır. Türkiye'deki siyasal ve sosyal gelişmeleri izleyen bir çok Çinli emperyalizme karşı verilen bir savaşın kahramanı olarak algıladıkları Mustafa Kemal'in, Çin'deki liderlik arayışları için bir model teşkil edebileceğini öne sürmüşlerdir (Arıboğan, 2001, s. 86).

Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri 1949 sonrası uzun bir süre düzenlenememiş ve soğuk savaşın gergin atmosferi iki ülke arasındaki ilişkilerine de önemli ölçüde yansımıştır. Komünist Çin'in tanınması konusunda Türkiye, İngiltere'nin değil Amerika Birleşik Devletlerinin tavrını benimsemiş ve diğer çoğu batı ülkesi ve Latin Amerikalılar gibi, 1960 sonuna kadar Çin halkının yasal temsilcisi olarak milliyetçi Çin'i tanımaya devam etmiştir (Arıboğan, Uzakdoğu'da Değişen..., 2001, s. 90).

Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler Amerika Birleşik Devletlerinin 1960'lı yılların sonları ile beraber bu ülkeye karşı tavrındaki değişikliğe paralel olarak düzenlenmiş ve 1969'da Çin-Sovyet sınırındaki çatışmaların sonrasında Çin'in Rusya'ya karşı da fakto bir müttefik olarak algılanmaya başlanması ile Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri ile Çin'in ilişkileri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyetinin Çin Halkının temsilcisi olarak tanınmasının akabinde, Çin ile üst seviyede karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiş ve 1972'de bir sivil havacılık anlaşması, 1974'de de bir ticaret anlaşması ve 1981'de de bir ticari protokol imzalanmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Mayıs 1982'de Çin'e bir ziyarette bulunduğunda ise iki ülke arasında bir ilki gerçekleştirmiştir. Ancak Çin ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerçek anlamda geliştirilmesi 1980'li yılların

ortalarında, Turgut Özal'ın iktidarı sırasında mümkün olabilmiş ve 1985'de Turgut Özal'ın Pekin'i bir ziyaret sonrası, karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Bu resmi ziyaretlerinde bir sonucu olarak karşılıklı ticaret 1985'te 98 milyon dolardan, 1995'te 429 milyon dolara, 1997'de de ise 700 milyon dolara yükselmiştir (Arıboğan, Uzakdoğu'da Değişen..., 2001, s. 94).

Amerika Birleşik Devletleri-Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki yumuşamaya rağmen diplomatik ilişkilerin tesisi 1979 yılına kadar gecikmiştir. Türkiye ise, H. Kissinger'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ne gidişinden hemen sonra Pekin ile diplomatik ilişki tesis ederek Pekin'in uluslararası sahneye çıkışına destek olmuştur. Ancak, aşağıdaki karşılıklı ziyaretler listesinden de görüleceği üzere, ülke arasındaki ilişkiler 1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamış ve bu tarihten itibaren de ikili ilişkilerde bir artış gözlenmiştir. Sırasıyla (Ekrem, Türkiye-Çin ilişkilerinin..., 2000):

Aralık 1982 Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren Çin'i ziyaret etmiştir.

Mayıs 1984 Çin Devlet Başkanı Li Xiannian Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Temmuz 1985 Türkiye Başbakanı Turgut Özal Çin'i ziyaret etmiştir.

Ekim 1985 Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Karaduman Çin'i ziyaret etmiştir.

Temmuz 1986 ÇHC Başkanı Zhao Ziyang Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Mart 1989 Türkiye-ÇHC Konsolosluk Anlaşması imzalanmıştır.

Eylül 1992 Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması imzalanmıştır.

Mayıs 1995 Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Çin'i ziyaret etmiştir.

Ağustos 1996 Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı Kalemli Çin'i ziyaret etmiştir.

Kasım 1996 Çin Halk Cumhuriyeti Kongre Başkanı Qiao Shi Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Mayıs-Haziran 1998 Türkiye Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem Çin'i ziyaret etmiştir.

Nisan 1999 Çin Halk Kongre Başkanı Li Peng Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Şubat 2000 Türkiye İçişleri Bakanı Sadettin Tantın Çin'i ziyaret etmiştir.

Şubat 2000 TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut Çin'i ziyaret etmiştir.

Nisan 2000 Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Nisan 2002 Çin başbakanı Zhu Rongji Türkiye'yi, Mayıs 2002'de de Başbakan yardımcımız Devlet Bahçeli Çin'e ziyarette bulunmuştur. Başbakan yardımcımız,

Şanghai'nın 12 yıl gibi kısa sürede çok modern bir yapıya kavuşturulmasına dikkat çekerek, Çin ekonomisinin tamamen kendine özgü bir yapıya sahip olduğunu ve ekonomistlerimizin geliştirmekte olan ülkemiz için bu ekonomiyi iyi analiz etmeleri gerekliliğini vurgulamıştır (Hürriyet Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 03.06.2002). Ayrıca, son dört yıl içinde iki ülke askeri makamları arasında üst düzeydeki ziyaretlerin daha yoğunlaştığı görülmektedir. Çin-Türkiye askeri işbirliği diğer alanlardaki ilişkilerin artması içinde lokomotif görevini yerine getirirken, bu ilişkiler çerçevesinde Türkiye Batı dünyasından transfer edemediği askeri teknolojileri Çin'den transfer etmektedir.

Çin'in Türkiye'ye bakışında tedirginliğe sebep olan konu şüphesiz Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan'dır. Doğu Türkistan, Çin ve Rusya arasında 19. yüzyılda paylaşım mücadelesine tanık olmuştur. Yakup Bey tarafından 1985'te kurulan Kaşgar Hanlığı hem Rus baskısına direnmiş hem de Çin ile savaşmak zorunda kalmıştır. İngiltere'nin bölgenin zenginliklerinin farkına varması ile Kaşgar Hanı, Abdülaziz adına hutbe okutup, altın ve gümüş para bastırıp Osmanlı himayesine girmiştir. Yakup Beyin ölümünü fırsat bilen Çin orduları 1877'de bu toprakları, bir yıl sonrada tüm Doğu Türkistan'ı ele geçirmiştir. Bu dönemde Ruslara yenilen Osmanlı İmparatorluğu yardım edecek bir gücü olmadığından bu istilaya karşı herhangi bir tepki verememiştir (Uçarol, 1995, s. 271, 272). 1933 ve 1944'de iki kere kurulması denenen Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilkinde Rusların Yardımı ile, Çin ordusu tarafından bastırılmış ve bir sömürge haline getirilmiştir (Andican, 1995, s. 82). Sincan-Uygur Özerk bölgesi olarak bilinen topraklardaki masalsı vaha kentlere ulaşan ilk Avrupalı gezginlerden biri olan Marko Polo, "bu ülkenin tacirleri dünyanın her yerini dolaşır" diye yazmıştır. Bölgede insanın yaşaması için gereken bir çok ürün bu bölgede yetişmektedir. İpek yolu güzergahında milattan önce ikinci yüzyıldan itibaren kurulan güçlü hanlıklar tarihe karışsa da, dönemin kozmopolit mirası hala varlığını korumaktadır. Helenizm, Budizm, daha sonrada İslam Sincan çöllerini ve rüzgarın aşındırdığı dağları ağır ağır aşarak geldi: hacılar, kervanlar ve fethedecek yerler arayan ordular aracılığıyla bu topraklara yayıldılar. Günümüzde nüfusun büyük bölümü bir etnik gruplar mozaiğinden oluşmaktadır. Bölgeye göç eden Han Çinlilerinin sayısının gitgide artması Müslüman yerli halkın huzurunu kaçırmaktadır. Petrol arama çalışmaları, kömür madenciliği ve turizm ile gelen ekonomik kalkınmanın semeresini Han Çinlilerinin gördüğü bazı kentlerde, yer yer

Çin karşıtı ayaklanmalar patlak vermektedir (Allen, 2002, s. 128). Özellikle İsa Yusuf Alptekin'in liderliğindeki Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hareketi Türkiye'de devlet politikası olarak resmen desteklenmese de, halk tarafından sempati ile karşılanmış, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlalleri bir çok defa protesto edilmiştir. Çin'i dünya kamuoyunda zor duruma düşüren Tiananmen olaylarında Uygur kökenli öğrencilerin oynadığı rol ve yine bu öğrencilerin mücadele platformunu Amerika Birleşik Devletleri ve Batıya taşımaları, Çin'i son derece rahatsız etmiştir ve etmeye devam etmektedir. 1990'dan itibaren Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığının kazanması Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerini artırmıştır.

Doğu Türkistan probleminin dış destekçisi olarak Pekin hep Türkiye'yi görmüştür. 1990-1994 yılları arasında Doğu Türkistan problemini de içeren ve Çin Milli Sosyal Bilimler Fondu tarafından yürütülen "Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm'in Doğu Türkistan'daki yayılmaları ve buna karşılık uygulanacak tedbirler" adlı raporunda, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketinin menşeinin Türkiye olduğu ileri sürülmüştür. 387 sayılı bu raporda, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketinin temelini Pan islamizm ve Pan Türkizm'e bağlamış ve bu hareketin Osmanlıların II.Abdülhamit döneminde başlamış olduğunu, adı geçen iki akımın bugüne kadar sürekli Doğu Türkistan'da etkisini sürdürdüğünü, aynı zamanda 19. yüzyılın son yıllarından 20. ortalarına kadar Doğu Türkistan'da meydana gelen bağımsızlık hareketlerinde ve bilinen iki cumhuriyetin kurulma sırasında hep Türkiye'den bölgeye sızan arkası karanlık Türklerin görüldüğünü ayrıntılı bir şekilde yazmıştır (Ekrem, Türkiye-Çin İlişkileri..., 2000). Milli istihbarat, askeri istihbarat, kamu güvenliği idaresi, gümrük, devlet arşivi, parti görevlilerinin de yer aldığı 50 kişinin çalışmasının yer aldığı bu raporda, Türkiye'de yayınlanmış olan kaynakları bol bol kullandığı görülmektedir. Bu da Türkiye'yi yakından takip ettiğini göstermektedir. "İç Kaynak" mührünün atıldığı bu raporda, Türkiye'ye olan görüşüne de yer verirken: "Türkiye hükümeti bir yandan Çin ile dost olma tutumunu sergilerken, diğer yandan da bu faaliyetlere (Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleri)göz yumarak onları barındırmaktadır. Bu da Türkiye'nin AB'ye girmesi ve siyasi bakımdan Batı Avrupa'nın Çin üzerindeki yaptırım politikasına paralel hareketiyle sıkı alakalıdır (Ekrem, Türkiye-Çin İlişkileri..., 2000) " görüşünü ileri sürmüştür. Doğu Türkistan problemi hakkındaki bu görüşler, sadece Çinli bilim adamlarının görüşü olmayıp, Çin lideri Jiang Zemin

de bu görüşü paylaşmaktadır. 1992 yılında Çin Merkezi Etnik Hizmet İşleri Toplantısında" konuşan Jiang Zemin, "uluslar arası bazı siyasi güçlerin yurt dışına kaçan bölücülere destek vererek Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm veya başka sloganların sayesinde ülkemizi parçalama uğraşlarını dikkate almalıyız ve karşı çıkmalıyız" diye konuşmuştur (Ekrem, Türkiye-Çin İlişkileri..., 2000). ABD'de bulunan stratejist Du Ren "Xinjiang'daki Kargaşalar ve Pan-Türkizm" adlı uzun bir yazısında, Türkiye "Adriyatik Denizinden Çin Seddine Kadar" Pan-Türkizm doktrininden yola çıkarak hem Türk Dünyası hem de Doğu Türkistan ile ilgilendiğini ve Türkiye'nin bu doktrinini ABD'nin de desteklediğini ortaya koyarak , Türkiye'nin Doğu Türkistan'la ilgilenmesi bölgenin etnik çatışmasının hep uluslararası gündemde kalacağını iddia etmektedir.

Türkiye ile Çin ilişkilerini etkileyecek bir diğer konu, Rusya'nın yanı sıra Kazakistan ve Kırgızistan'ın da dahil olduğu "Şanghay Beşlisi" olarak adlandırılan işbirliği anlaşması çerçevesinde, Çin'in Türk Cumhuriyetleri ile girdiği güvenlik ve ticari eksenli birlikteliktir. Her ne kadar bu anlaşmanın temelinde Çin'in Doğu Türkistan'daki özgürlük hareketlerini engellemek ve batı bölgesini güvenlik altına almak yatıyorsa da, enerji gibi Çin için çok önemli bir konuda da bu anlaşma çerçevesinde işbirliğine gidilmektedir. Türkiye, Orta Asya'daki liderliği bu anlamda Rusya'ya kaptırmış gözükmektedir.

Türkiye'nin politik olarak Çin'e karşı pasif tavrında Çin'in Birleşmiş Milletler Örgütünün oy kullanan beş ülkeden biri olmasının etkisi fazladır. Bütün bu pasifliğe rağmen Çin, Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması ve tek bir Kıbrıs devletinin kabulünden yanadır. Kıbrıs Rum kesimi ile son yıllarda sıklaştırılan ikili ilişkiler hep Türkiye aleyhine gelişme ve söylevler ile sonuçlanmıştır. Çin, PKK terör örgütüne de sıcak yaklaşımlar sergilemiştir. Du Ren'in "Kürtler, Türkiye ve Çin'in Stratejik Çıkarları" konulu yazısında Pekin hükümetinin Kürt meselesinde yeterince dış politika uygulayamadığını dile getirerek, "insanlar düşünürler, tek başına sığınak bulmaya çalışan Öcalan'ı koruyan Yunanistan Pekin hükümetinden destek istedi mi? Pekin nasıl cevap verdi? Türkiye, gizlice Doğu Türkistan bölücülerinin korumaya devam ederken, Çin, Öcalan olayına karışsa idi, sadece Türkiye'ye karşılık vermekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'ye karşı kullanabilecek bir siyasi koz olacaktır " diye kaydetmektedir.

Doğu Türkistan olarak anılan Sincan-Uygur Özerk Yönetim Bölgesi'nde Türk tarihine ışık tutacak binlerce mezar ve arkeolojik buluntu hala incelenmeyi beklemektedir. Bu itibarla, Çin ile ilişkilerimizde sadece ekonomik ve ticari ilişkilerimizin değil aynı zamanda ortak tarihi ve kültürel varlıklarımızın, değerlerimizin de ortaya çıkarılması için çaba sarf edilmesi de gerekmektedir. Çin'in resmi rakamlarına göre, eski SSCB ile sınır paylaştan bu bölgede Türk kökenli 10 milyona yakın Uygur, Kazak, Özbek, Kırgız, Salar ve Tatar azınlık gruplar yaşamaktadır. Özerk bir yapı içerisinde etnik, dini ve kültürel kimliklerini muhafaza etmeye çalışan bu insanların Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerde canlı köprü rolü üstlenmeleri mümkündür. Gelineen noktada galiba tek bir seçeneğimiz vardır: Büyük bir ticaret ve yatırım seferberliği başlatıp Çin Seddi'ni bu defa müteşebbislerimizle aşmak. Giderek büyümekte olan ve 21 inci yüzyılın temel ekonomik kavgasının yoğunlaşacağı Çin'deki pastadan gücümüz ölçüsünde pay alabilmemiz için küresel rekabette şimdiden yerimizi belirleyip, sağlamlaştırmak durumundayız. Gecikmenin maliyeti ve sorumluluğu çok ağır olacaktır. Çin'e giriş, diğer Asya-Pasifik ekonomilerine girişinde anahtardır. Siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel menfaatleri Türkiye'yi, istese de, istemese de, ciddi bir Çin ve Asya-Pasifik stratejisi oluşturmaya zorlamaktadır. Dünya ekonomisinde hızla açmakta olan cazip pazarların Çin'in lokomotif görevi üstlendiği Asya-Pasifik'te olduğu gerçeğini gözden ırak tutamayız. Hele hele, ülke içindeki ekonomik kısır döngüyü kırmak için yeni dış pazarlara ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde Çin ile ilişkilerin önemi daha da artmıştır (Öğütçü, 1995, s. 52, 55).

Çin Halk Cumhuriyeti'nden yapılan ithalatın büyük bölümünü makine ve elektronik ürünler oluşturmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nden diğer ülkelerin yaptıkları ithalat kalemlerinde de makine ve elektronik ürünlerin öne çıktığı görülebilir. Bu malzemeler genel olarak küçük ev aletleri ve hafif sanayi makinelerini kapsamaktadır.

Tablo 4.5. Çin Halk Cumhuriyeti İthalatının Ürün Gruplarına Göre Oransal Dağılımı

ÜRÜN GRUBU TANIMI	ORANI
MAKİNE VE ELEKTRONİK ÜRÜNLERİ	38%
BAZ METALLER VE METAL ÜRÜNLERİ	9%
KİMYASAL ÜRÜNLER	9%
TEKSTİL VE TEKSTİL ÜRÜNLERİ	8%
PLASTİK VE PLASTİK ÜRÜNLER	7%
MADENLER	7%
TAŞIT ARAÇLARI	4%
ODUNHAMURU VE KAĞIT ÜRÜNLERİ	4%
OPTİK, MEDİLAĞ ALETLER	4%
ODUN VE ODUNÜRÜNLERİ	2%
BİTKİSEL ÜRÜNLER	2%
DERİ VE DERİ ÜRÜNLERİ	2%
DEĞERLİ TAŞLAR VE MADENLER	1%
CALI HAYVAN VE HAYVAN ÜRÜNLERİ	1%
BİTKİSEL VE HAYVANSAL YAĞLAR	1%
DOĞAL TAŞ SERAMİK VE CAM ÜRÜNLERİ	1%
HAZIRLANMIŞ GIDALAR, İÇECEKLER, TÜTÜN	1%

Kaynak : Türkiye Büyük Elçiliği, Pekin, Haziran 2001.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'den yaptığı ithalat tamamen karşılıklı ilişkilerin sürebilmesi için yapılması gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ithalat-ihracat dengesinde daha net olarak görülecektir. Çin Halk Cumhuriyeti'ne ihracatımız özellikle maden cevherleri, mermer, gıda sanayi ürünleri, kereste, sanayi bitkileri ile çeşitli makine ve cihazlardan oluşmaktadır. Bu ürünlerden daha fazla ihraç edilme olasılığı olanlar arasında mermer, yapı malzemeleri, kereste gibi ürünler yer almaktadır. Bu ürünlerin ihraç şansının yüksek olmasının başlıca nedeni, Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisinin yılda yaklaşık % 8 oranında büyümesi, dolayısıyla özellikle inşaat sektöründeki canlılıktır. Ayrıca söz konusu ürünlerden özellikle mermer, son yıllarda yoğun olarak yapılmakta olan lüks inşaatlarda kullanılmakta ve İtalya ve İspanyadan ithal edilmektedir. Bunun başlıca nedeni bu ülkelerin Çin Halk Cumhuriyeti'nde Türkiye'den daha fazla tanınıyor olmasıdır. Türk mermerinin tanıtıldığı Çin firmalarının Türkiye'den alım yapmaya yöneldiği gözlenmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'ne ihraç olasılığı yüksek diğer ürünlerimiz arasında, beyaz et, kuru meyve, tütün, plastik inşaat malzemeleri, seramik ürünleri, deri ve cam ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünlerin ihraç şansının yüksek olmasının başlıca nedeni ise, söz konusu ürünlerde Çin mamullerinin ucuz olmasına karşın kalite açısından tüketiciyi memnun edememesidir. Diğer yandan, Çin halkının gelir seviyesinin artması ve korumacı politikaların azaltılması durumunda fındık, kuru meyve ve diğer gıda ürünlerinde de ihracat şansı artacaktır.

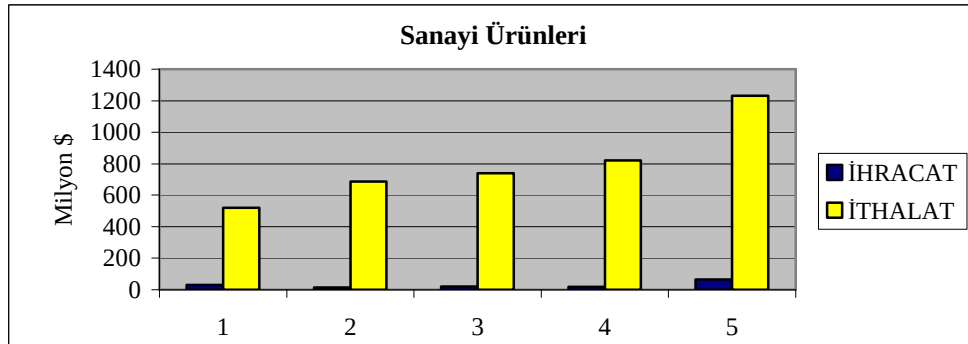
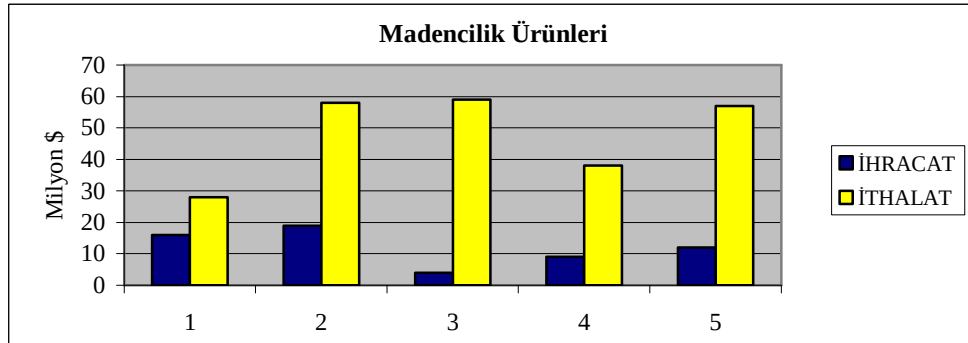
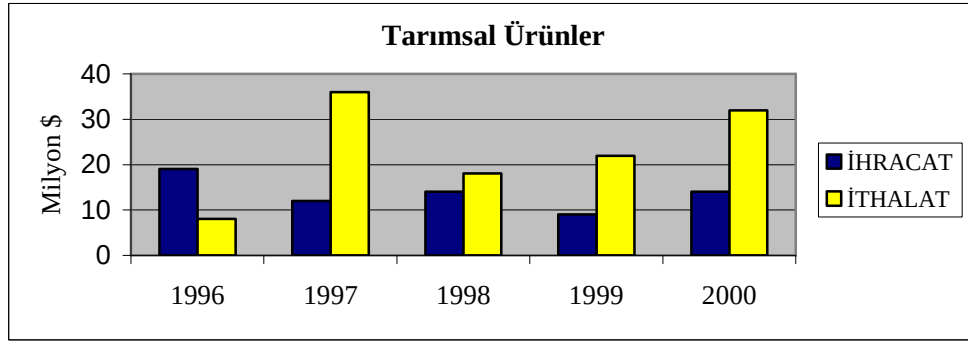
Tablo 4.6. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'den Yaptığı İthalatının Ürün Gruplarına Göre Oransal Dağılımı

ÜRÜN GRUBU TANIMI	ORANI
MADENLER	27%
BAZ METALLER VE MATAL ÜRÜNLERİ	14%
MAKİNE VE ELEKTRONİK ÜRÜNLERİ	11%
KİMYASAL URUNLER	8%
CALI HAYVAN VE HAYVAN ÜRÜNLERİ	8%
TEKSTİL VE TEKSTİL ÜRÜNLERİ	7%
HAZIRLANMIŞ GIDALAR, İÇEÇEKLER, TÜTÜN	7%
DERİ VE DERİ ÜRÜNLERİ	6%
PLASTİK VE PLASTİK ÜRÜNLER	4%
ODUN VE ODUNÜRÜNLERİ	4%
DOĞAL TAŞ SERAMİK VE CAM ÜRÜNLERİ	2%
BİTKİSEL ÜRÜNLER	2%

Kaynak : Türkiye Büyük Elçiliği, Pekin, Haziran 2001.

Tablo 4.7'nin incelenmesinde de görüleceği gibi, Türkiye aleyhine çok büyük dengesizlik ortaya çıkmaktadır. 2000 yılı için ihracatımız 91 milyon dolarda kalırken, ithalatımız 1 milyar 319 milyon dolar olmuştur. Bu durum temelde iki ülkede mevcut pazara giriş koşullarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti özellikle ödemeler dengesini güçlü kılmak amacıyla ithalatı baskı altına alınmaktadır. Halen Çin Halk Cumhuriyeti'nde dış ticaret yapma hakkı belirli firmalara verilmiş olup, bu firmalar tarafından yapılan ithalat ve ihracat ayrıca izne tabidir. Gümrük vergisi oranları oldukça yüksektir ve gümrüklerdeki uygulamalar eşgüdümlü değildir. Yabancı sermayeli şirketler, sadece üretim faaliyetleri için ithalat yapabilmektedirler. Bankacılık sistemi dışa kapalı ve merkezizettir. Kambiyo uygulamalarında kısıtlamalar bulunmaktadır. Çin firmalarının yurtdışına para transferleri sıkı denetim altındadır. Kişilerin Çin dışına çıkışları kısıtlamalara tabidir. Çince dışındaki lisanları bilenlerin sayısı azdır. Ticarete ilişkin mevzuat, bölgeler itibariyle değişiklik göstermektedir. Ayrıca, bölgeler arasındaki gelir seviyesi farklılığı, iklim ve ulaştırma zorlukları da göz önüne alındığında, Çin pazarının bir çok alt pazara bölünmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.7. Türkiye-Çin İthalat-İhracat Dengesi

(Milyon \$)	1996	1997	1998	1999	2000
TARIMSAL ÜRÜNLER					
İHRACAT	18,6	11,8	13,7	9,0	14,4
İTHALAT	8,4	35,6	17,7	21,9	31,5
DENGE	10,2	-23,8	-4,0	-12,9	-17,1
MADENCİLİK ÜRÜNLERİ					
İHRACAT	15,5	18,7	4,2	9,4	12,0
İTHALAT	28,2	58,2	59,0	37,8	55,6
DENGE	-12,7	-39,5	-55,2	-28,4	-43,6
SANAYİ ÜRÜNLERİ					
İHRACAT	31	13,9	20,5	18,2	65,0
İTHALAT	519,8	687,5	741,4	821,1	1.231,90
DENGE	-488	-673,6	-720,9	-802,9	-1.166,90

Kaynak : 2023 Dergisi Haziran 2001 S.2

Bu duruma karşın, ülkemizde vergi numarası olan tüm gerçek ve tüzel kişiler serbest olarak ithalat yapabilmektedirler. Gümrük vergileri, gümrük birliği kapsamında oldukça düşük seviyelere indirilmiştir. Kambiyo mevzuatı serbest olup, döviz tedarik ve transferinde zorluk bulunmamaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, ticari amaçlı faaliyet gösterebilmektedirler. Bu çerçevede Türkiye’de birçok küçük Çin sermayeli şirket kurulmuştur.

Pazara giriş koşullarının yanında, maliyetlerdeki farklılıklar da önemli bir faktör olmaktadır. Pazar ekonomisine geçiş reformlarının yapılmakta olmasına rağmen, halen planlı ekonominin bir çok uygulamasına devam edilmektedir. Bunların başında girdi fiyatlarındaki uygulamalar gelmektedir. Enerji, özellikle petrol fiyatları, dünya fiyatlarının altında tutulmakta, dolayısıyla sübvansiyon sağlanmaktadır. Üretimin büyük bölümünü gerçekleştiren KİT’ler, zarar etmelerine rağmen sübvansiyonlar ile çalışmaktadırlar. Ayrıca, vasıfsız işgücü arzı fazla olup, maliyeti düşüktür. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti, kalkınması için gerekli olan yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek amacıyla, yabancı yatırımcılara pazara giriş koşulları açısından bazı imtiyazlar tanımıştır. Bu çerçevede, bu imtiyazlardan yararlanarak Çin Halk Cumhuriyeti pazarına ihracat yapmak isteyen gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkeler, bir çok ortak yatırım gerçekleştirmiştir. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti’nde 1650 adet Alman firması ve temsilciliği faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla, Çin Halk Cumhuriyeti pazarı halihazırda, gelişme yolundaki ülkeler için gerek pazara giriş, gerekse gelişmiş ülkeler ile pazarda rekabet açısından olumsuz koşullar taşımaktadır.

Buna karşın, Hong Kong firmaları Çin Halk Cumhuriyeti pazarına girişte, pazara yönelik tecrübeleri, oluşturmuş oldukları dağıtım kanalları ve kendilerine informal olarak gösterilen kolaylıklar sayesinde, Çin Halk Cumhuriyeti’ne ihracat yapmak isteyen firmalara aracılık yapmaktadırlar. Ayrıca, Çin Halk Cumhuriyeti’nin ithalatının yaklaşık % 60’ını işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat oluşturmaktadır. Yüksek gümrük vergilerinden muaf olan bu tür ithalat, pazara giriş için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Hong-Kong’daki aracı firmaların söz konusu yabancı ortaklı firmalara sağlanan işleme rejimi kapsamındaki ithalatları “organize” ettikleri, dolayısıyla gümrük vergisi avantajı sağladıkları bilinmektedir. Buna karşın, söz konusu firmalara verilen komisyonlar, kimi zaman ihracatçının kar marjını çok daraltmakta ve pazar, ihracatçı için cazibesini kaybetmektedir. Özetle, ticaret

dengeindeki bozulmanın başlıca nedenleri olarak, pazara giriş koşulları ve girdi maliyetlerindeki dengesizlikler ön plana çıkmaktadır.

Çin ile ticari ilişkilerin hem bu kadar kısır, hem de bu kadar dengesiz kalmasında bu 1,3 milyar nüfusa sahip ülke ile dış ticaretimiz açısından doğabilecek fırsatları yeterince değerlendiremediğimiz ortadadır. Bunun yanında dünya piyasalarına sürdüğümüz ürünler açısından Çin’le birçok sahada rakip olduğumuz açıkça görülmektedir. Gelir düzeyinde büyük artış olan (özellikle Shanghai, Pekin vb), tüketimin hızla arttığı, fiyatların dünya piyasalarına yaklaştığı Çin pazarına uygulanacak iyi bir strateji ile satılamayacak mal ve götürülemeyecek hizmet yok gibi gözükmemektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti dışa açılan ve alım gücü artan bir pazar durumundadır. Ancak pazar araştırması yapılırken, pazar büyüklüğünü belirleyen, özellikle pazardaki alım gücünün dağılımı, tüketici tercihlerindeki farklılaşmalar ve yerel mevzuatlar gibi diğer faktörler de göz önüne alınmalıdır. Bu açılardan bakıldığında Çin pazarının bölünmüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti pazarına giriş, hali hazırdaki yapısı ile gelişme yolundaki ülke ihracatçıları için zor koşullara sahip olup, bu durum gelişmiş ülkeler ve sermaye ihraç eden ülkelerin avantaj elde etmesine sebep olmaktadır. Diğer bir değişle Çin Halk Cumhuriyeti pazarı küçük ve orta ölçekli firmalardan ziyade, büyük firmaların hakim olduğu bir pazar durumdadır.

Bu çerçevede ülkemize yaygın bir yanlış algılama söz konusudur. Çin Halk Cumhuriyeti pazarı 1.2 milyarlık ve dışa açılan yapısı ile düşünülmekte ve pazarın küçük bir bölümüne dahi girilirse, büyük kazanç sağlanabileceği zannedilmektedir. Bu kapsamda her yıl sayısı bine yaklaşan firma, Çin ithalatçı firmalarının irtibat bilgileri talep etmekte ve pazarlama yapmaya gayret etmektedir. Ancak, pratikte yazışma yöntemi ile Çin Halk Cumhuriyeti Cumhuriyeti’ne ihracat yapılabilme şansı bulunmadığından, söz konusu girişimlerin tamamına yakını sonuçsuz kalmaktadır.

Türkiye, Cumhurbaşkanı Turgut Özal zamanında, sırf Çin piyasasına açılabilme amacıyla bu ülkeye o tarihlerde satabilecek durumda olduğumuz demir-çelik ve gübreyi ön plana çıkarmış, ticareti dengelemek içinde karşılığında Çin’den petrol satın alınması kararlaştırılmıştı. Ne yazık ki, o tarihten bu yana Çin’e ihracat konusunda hep aynı kalem mallarda ısrar edildiği anlaşılmaktadır. Özal’ın ekonomik

ilişkilere başlangıç teşkil edeceği düşüncesi ile ortaya atmış olduğu bu açılım izleyen dönemde Çin’e ihracat pek geliştirilememiş, tıkanıklıklar baş göstermiştir (Öğütçü, 1995, s. 57).

Türkiye, yıllardır Uzak Asya’ya ait yeterli bir politika üretemediği gibi Asya’nın giderek artan önemini hep Avrupa-ABD merkezli bir yaklaşımla ikinci planda görme yanlışlığına düşmüştür. Türkiye’nin gerek Türk Cumhuriyetleri gerekse Uygur Özerk Bölgesinde rahatça elde edebileceği avantajları kullanarak kaynaklarını harekete geçirebilir. Türkiye’de Çin hakkında kısıtlı kaynak bulunması, Türk yatırımcıların bu ülkeye yaklaşımını hep yabancı kaynakların görüşleri ile irdelemesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye’nin uzun vadeli strateji oluşturmama yanlışlığı Çin için de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ilk etapta kapsamlı bir strateji oluşturmali ve kaynaklarını bu doğrultuda kullanmalıdır.

Bu strateji hem Türklük hem de Müslümanlık unsurunu içeren, ancak duyugusallıktan ve şovenizmden uzak bir rasyonelliği içinde barındırmak durumundadır. Zira Türkiye önümüzdeki on yıllarda uluslar arası sistemde ortaya çıkabilecek potansiyel güç kaymalarında ve sonrasında oluşabilecek yeni güç dengesi modellerinde gerek Rusya’nın güneye doğru yayılma alanında, gerekse Çin’in batıya ve güneydeki Endonezya ve Malezya gibi Müslüman ağırlıklı bölgelere doğru yayılma alanında stratejik bir rol oynayabilecektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgede İngiltere’ye karşı halifelik efsanesini kullanarak ciddi bir tehdit oluşturabildiği hatırlanırsa, Türkiye’nin modern bir İslam kimliği ve “dayanışma” esasına dayanan bir Türklük unsuru ile önemli bir avantaj yaratabilmesi mümkündür. Bu da Türkiye’nin “yeni jeopolitik” açısından, yalnızca yakın çevresi ile sınırlı kalmayan çok daha geniş bir etki alanına hitap edebilen bir ülke olmasını sağlayabilecektir (Arıboğan, Uzakdoğu’da Değişen..., 2001, s. 103).

AB-Türkiye gümrük birliği anlaşması, Türkiye-ABD stratejik işbirliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Organizasyonu, Türk ekonomisi için bir gelecek yaratabilir. Fakat Türkiye’nin içinde bulunduğu darboğazdan çıkması için yeni açılımlar yapması gerekmektedir. Çin’e detaylı ve karşılaştırmalı olarak bakıldığında Çin firmalarının Orta Doğu, eski Sovyetler Birliği ve Batı pazarlarında özellikle hafif endüstri, tekstil, gıda ve inşaat sektörlerinde Türk firmalarının en önemli rakipleri olduğu görülür. Yine de böyle büyük bir pazarda rekabet işbirliğine

dönüşebilir. Türkiye, Çin'e ihraç ettiği ve şu anda demir, çelik ve tarım ürünleri ile sınırlı kalan ürünleri çeşitlendirmenin yolunu bulmalıdır. Bunun için Çin'in mevcut ticaret partnerlerinin deneyimlerinden faydalanmalıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin ticari ilişkileri günün koşullarına göre dengesiz bir yol izleyecek ve Türkiye, şu anda geniş Çin pazarını keşfetmekte olan diğer ülkelerin gerisinde kalacaktır (Öğütçü, Turkey and China..., 1996).

Çin, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde şiddetli bir şekilde yiyecek sıkıntısı çekeceği ve 2030 yılında yıllık 568 milyon ton hububata ihtiyaç duyacağı düşünüldüğünde, 2035 yılında yaklaşık 213 milyon ton hububat açığı ile karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin şimdiki yaşam standartları ile o zamanki standartlar arasındaki farkı dikkate almamaktadır. Çin, önemli hububat ithalatçılarından bir tanesi olacağı için Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde sahip olacağı büyük miktarda hububatı aklına getirmelidir. Belki Türkiye, Çin'in yiyecek ihtiyacını nasıl karşılayacağına dair bir öneriyi Çinli yetkililere sunarak işe başlayabilir (Öğütçü, 1996).

Türkiye, Çin'le ticari ve ekonomik ilişkilerinin kapsamını çeşitlendirerek sadece mal ticareti değil son zamanlarda hızla büyüyen hizmet ticaretini de düşünmelidir. Bu açıdan turizm en fazla ümit veren alanlardan birisi olarak görünmektedir. Çin, dünyanın en çekici turizm hedeflerinden birisi olmaya devam edecektir. Özellikle Türkiye'nin bitiş noktasında olduğu İpek Yolu, Japon turistlerin oldukça ilgisini çekmektedir. Çin'i hedef alan turizm faaliyetlerinde Türkiye'nin yönetim, personel yetiştirme ve pazarlama deneyimleri kullanılabilir. Orta-gelirli Çinlilerin sayısı sürekli artmakta ve bu insanlar Türkiye gibi yeni ve görece ucuz tatil yerleri aramaktadır. Diğer ortaklık yapılabilecek hizmet sektörü faaliyetleri olarak bankacılık, sigorta, reklam, pazarlama ve danışmanlık sayılabilir (Öğütçü, 1996). Türkiye, Kop Dağ'ında ve Elazığ Guleman madenlerinden çıkan kromda Güney Afrika ve Kazakistan'ın ardından üç numaralı üretici konumunda bulunmaktadır. 1999'dan itibaren krom üretimi giderek düşmektedir. Hindistan ise Türkiye'deki üretim boşluğunu doldurmaya çalışmaktadır. Hindistan'dan en büyük krom alıcısı ise yılda 1 milyon ton kullanıma sahip Çin olmaktadır. Son zamanlarda Hindistan'ın ürettiği kromun büyük bölümünü iç pazarda kullanmak zorunda kalışı Çin'i başka pazarlara yönlendirmiştir. Halen İran'dan 150 bin ton dolayında krom almaktadır.

Türkiye zengin krom yataklarını kullanır ve Çin'e istediği miktarı sunabildiği takdirde Çin, büyük bir olasılıkla Türkiye'ye yönelecektir (Benmayor, 2002).

Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne girmesi hem olumlu hem olumsuz etki yaratacak, Çin'i de Türkiye ve Türkiye'nin ihracat pazarlarına daha çok yakınlaştıracaktır. 2005'te tarife dışı engellerin tamamen kaldırılması, ucuz işgücü ve düşük fiyat girdilerinden dolayı özellikle tekstil sektöründe Türkiye ile olan rekabetin artmasına neden olacaktır. Tahmine göre Avrupa ve Amerika'daki piyasalarda kapasitesi %15'ten %35'e çıkacaktır. Bununla beraber Çin'in liberal Pazar olma yönünde verdiği taahhütler Türkiye içinde ekonomik fırsat yaratacaktır. Özellikle Çin'in Kuzeybatı Bölgesi için başlattığı geliştirme projesine Türkiye katılarak Doğu Türkistan'a belirli sektörlerde yatırım yaparak, burada üretilen ürünleri hem oranın yerli halkına hem de Çin'in iç bölgelerine pazarlayabilecektir (Gayret, 2002, s. 103, 104).

Öyle görülüyor ki, ekonomi yönetimimiz kendi iç dinamiklerimizle uğraşmaktan Türkiye'de ve Çin'de ki değişikliklere karşı yeni bir yaklaşım geliştirememektedir. Avrupa nüfusunun negatif gösterdiği bir dönemde artık Çin piyasasına girmenin yollarını aramalı ve dikkatimizi Doğu Asya'ya vermeliyiz. Türkiye'nin gelecekte oluşturacağı ekonomik stratejisinde; sadece Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve komşularla olan ilişkiler ile yetinmemeli, Asya-Pasifik için geniş bir sayfa açmalıdır.

5. TEK KUTUPLU DÜNYA YA DA ABD-ÇİN ÇATIŞMASI MI?

Amerika Birleşik Devletleri'nin bütünlük ve stratejiden rasyonaliteden yoksun politikaları, Amerikan karşıtı söylemleri her geçen gün güçlendirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Orta Avrasya'da hakimiyet kurmaya niyeti yok gibi bir görüntü vermeye çalışsa da, etkisinin bölgeye taşınması, belki de bu yönde niyetleri olan güçleri caydırma noktasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik bir kazanım peşinde olduğunun kanıtıdır. Amerika, bölgeye ekonomik olarak girişin serbest olmasını, eşit, bağımsızlık temelinde buradaki ülkelerle ilişkilerini sürdürmeyi arzulamakla beraber, bunun için istikrarlı bir jeopolitik düzenin de gerekli olduğuna inanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri bu düşünceyi tek başına ya da müttefikleri ile başaramayacağı gibi, mevcut güçlerden başkası da bunu yapamaz. 11 Eylül Amerika Birleşik Devletleri dış politikasında yeni bir yapılanma sağlamıştır. Yeni kurulacak ittifakları incelemek ve yeni ittifaklar kurmak bu değişimin bir parçası olmuştur. Bu noktada Orta Asya bölgesinde, tarihin kendilerine bölgede bir rol yüklediğine inanan ve her biri bir imparatorluk geleneğine sahip olan Çin, Rusya, İran ve Hindistan ilk etapta ortaya çıkmaktadır (Erol, 2001, s. 69).

Soğuk Savaşın sonunda geçtiğimiz sekiz yıl içinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Asya'daki rolü ile ilgili bir çok zor soru ortaya çıkmıştır. Karşı bir süper gücün yokluğunda Amerika Birleşik Devletleri, Asya'yı Asyalılara bırakacak mı?, Amerika Birleşik Devletleri, eski Sovyet bloğuna karşı şekillenmiş bölgesel yükümlülüklerini devam ettirecek mi yoksa ikili işbirliği ağlarının gevşemesine izin mi verecek?, Tek kutuplu dünya düzeni en azından Asya politikası içerisinde yıkılacak mı? gibi soruların 1990'ların başlarında belirsizliği oldukça fazlaydı. Soğuk savaşın iki tarafı Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin sona ermesi ile Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı dünyada ikinci bir gücün varlığı tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Büyüyen ekonomisi ve karşı boşluğu doldurabilecek devlet yapısı ile Çin Halk Cumhuriyeti ilk akla gelen devlet konumundadır. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin, bölgede büyük çaplı bir askeri gücünün bulunmaya devam edeceğini açıklaması, Soğuk Savaş sonrası dönem için Japonya ve Avustralya ile işbirliğini geliştirmesi, Güneydoğu

Asya ülkeleri ile politik sembol ve pratik askeri düzenlemeler sağlayan gezici askeri güçler ile ilgili aktif işbirliği yapması, Tayvan Boğazı'ndaki gerilime askeri yolla tepki vermesi ve aktif diplomasi yükümlülüğü alarak Kuzey Kore tehlikesine karşı askeri düzenleme uğraşı vermesi Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge üzerindeki etkisinin devam ettiğinin göstergesi olmuştur. 1993 Ekim'inde yapılan 44 üncü Amerikan Asamblesinin sonuç bildirgesinde, Asya-Pasifik bölgesinin ekonomik dinamikleri ve siyasal değişim senaryolarının varlığı dikkate alındığında; Amerika Birleşik Devletleri'nin hayati çıkarları için “Dünyada daha önemli bir yer olmadığı” ortak görüşüne varılarak bölgenin aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ihracat potansiyelinin en önemli pazarını teşkil ettiği ve milyonlarca Amerika Birleşik Devletleri vatandaşına doğrudan ya da dolaylı olarak iş kapısı açtığı, geçmişte Pasifik bölgesinde II nci Dünya Savaşı, Kore ve Vietnam olmak üzere 3 ayrı savaşa iştirak eden Amerika Birleşik Devletleri'nin; bölgenin gelecekteki muhtemel krizlerden korunmasının hayati önemi olduğu vurgulanmıştır (Caşın, Asya-Pasifik ekonomik..., 2000).

Amerika Birleşik Devletleri dünya savaşları yolu ile uluslar arası sistemin bütünü üzerinde politikalar üretebilen bir devlet durumuna gelerek “büyük güç” olarak tanımlanmıştır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken iki durum söz konusudur; Bunlardan birincisi, II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren dünya bütünü üzerinde politikalar üreten tek devletin Amerika Birleşik Devletleri olmadığıdır. Dolayısıyla, uluslar arası sistemde farklı özellikleri nedeniyle birden çok “büyük güç” bulunduğu hatırlanmalıdır. İkincisi, her büyük güç, sistem üzerinde etki oluşturabilmek için çıkar ve ilgi alanı boyunca, kendisini durduracak diğer güç ile karşılaşınca kadar ilerleyerek kendisi ile uyumlu ittifaklar zinciri kurmaktadır. Diğer büyük güçlerin de benzer davranışlar sergiledikleri gerçeği karşısında, sistemde ciddi bir rekabet doğmaktadır. Birbirine rakip olan güçlerin diğerleri ile kurdukları ittifakların her zaman sabit ve kalıcı olmadıkları da bilindiğinden, bu durumda, örneğin Çin Halk Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılıklı ilişkilerinde önce Sovyetler Birliği, sonra Rusya'nın ya da Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın yarattığı etkiler belirleyici olmaktadır. Böyle bir analiz çerçevesinde ise Amerika Birleşik Devletleri-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin “0 toplamı olmayan” bir ilişkiler bütünü olduğu ve sistemdeki diğer aktörler ile olduğu

gibi bir “karşılıklı bağımlılık” sergilediği ortaya çıkmaktadır (Dedeoğlu, Çin ile Amerika..., 2001, s. 320).

Soğuk Savaş sonrası Çin- Amerika Birleşik Devletleri ilişkisi daha belirsiz hale gelerek Çin’in muhalif mi müttefik mi olduğu sorusu cevapsız kalmıştır. Çin’in askeri ve ekonomik açıdan güçlendiği konusunda hemen hemen herkes hemfikir olurken, bu trendin sonuçları hala kestirilememektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Çin’in süper bir güç haline gelme amacına ve Amerika Birleşik Devletleri’ne meydan okumasına nasıl bakmaktadır? Uzmanlar, bu sorunun cevabı için iki gruba ayrılmaktadırlar. İlk grup, çok kutuplu bir dünyaya geçişin kaçınılmaz olduğunu düşünmekte ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Asya politikasının amacının, güçlenen bir Çin’in Amerika Birleşik Devletleri çıkarlarını tehdit etmeyeceğini güvence altına alma, düşüncesini taşıması gerektiğini belirtmektedirler. Diğer gruptakiler ise Amerika Birleşik Devletleri’nin, Çin’in kendi iç ilişkilerindeki değişimi gerçekleştirmesini kolaylaştırmasını hatta hızlandırmasını beklemektedirler (Goldstein, 2001).

Ekonomik bencillik ve uluslar arası bağlılığın gelişen ağırları, Çin’e kendi kısıtlarını empoze edecek ve sağduyulu bir güç olmasını sağlamak için yardım etmek zorunda kalacaktır. Amerika Birleşik Devletleri’nin üstünlüğünü korumasını isteyenler, Amerika Birleşik Devletleri’nin dış politika amacının, Çin’in süper bir güç olarak Amerika Birleşik Devletleri’ne rakip olmasını engellemek en azından geciktirmek olması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu fikre bağlı olanlar genellikle “çevreleme” politikasını vurgulayarak, Amerikan liderlerini daha ciddi meydan okumalar için kehanette bulunarak etkilemek istemekte ve Amerika Birleşik Devletleri’nin çıkarlarının en iyi, Çin’in etkisini sınırlamak için tasarlanmış engeller koyarak korunacağını iddia etmektedirler (Goldstein, 2001).

Amerika Birleşik Devletleri’nin 11 Eylül saldırılarının ardından, terörle mücadele amacıyla başlattığı savaşla Orta Asya’ya yerleşmesi ve birçok ülkede üslenmesi Çin Halk Cumhuriyeti için tehdit oluşturmaktadır. Pakistan’ın Amerika’nın kendi müttefiki olması, son dönemde NATO’nun 19+1 kuralı ile Rusya’ya karşı olan stratejisinin değişmesi, Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin vazgeçilmez yandaşı olması, o bölgede kendine muhalif tek ülke Afganistan’ın kalmasına yol açmıştır. Çin’e ve İran’a

gidecek doğalgaz ve petrol boru hatlarının bu ülkeden geçecek olması da Afganistan'ı ayrı önemli kılmaktadır. Afganistan hareketini bir terörist eylemin sonucu olarak göstermek Amerika Birleşik Devletleri'nin o bölgeye yerleşmesi için en önemli fırsatı değerlendirmesi anlamına gelmiştir. Böylece yakın gelecekte hem askeri hem de ekonomik alanda en büyük rakibi olacak Çin'in enerji kaynaklarını kesmiş, hem de bir savunma hattı oluşturmuştur. Amerika Birleşik devletleri tek süper güçlü dünya sisteminin karşısındaki engeli Avrupa Birliği'nde değil Çin'in bu pozitif yükseliş çizgisinde görmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin genel olarak Asya ve özelde Çin'e yönelme stratejisi "Asya 2025" raporunda belirtilmiştir. Bu raporda Pentagonun Değerlendirme Bölümünün Başkanı Andrew Marshall tarafından bir araya getirilen savunma konusunda uzman emekli ve çalışan yetkililer ve akademisyenler Asya için beş farklı alternatif senaryo üretmişlerdir. Bu senaryolar sırasıyla; İstikrarsız Çin, Güçlü Çin, Yeni Güney Asya Düzeni, Asya'nın Yeniden Düzenlenmesi ve Yeni Çin-Hindistan Ortaklığını içermektedir. "İstikrarlı ve güçlü bir Çin, Asya'da sürekli olarak meydan okuyan bir ülke olacaktır. İstikrarsız ve biraz daha zayıf bir Çin de, liderlerinin güçlerini yabancı askeri maceralar ile desteklemeyi deneyebilecekleri için tehlike olabilir" şeklinde diye tanımlanan Asya 2025 raporunda Çin, istikrarlı veya istikrarsız, güçlü veya zayıf olmasına bakılmaksızın tehdit olarak tanımlanmıştır. Çin'in, Amerika Birleşik Devletleri çıkarları için Asya'da en büyük bölgesel tehdit olarak ortaya çıkması, eğer Amerika Birleşik Devletleri, Güney ve Güneydoğu Asya'da kilit oyuncu olmaya devam edecekse bölgede kullanması için bir üssün gerekliliği, Hindistan'ın stratejik potansiyel olarak ortaya çıkması ve maliyeti ne olursa olsun Çin-Hindistan işbirliğinin önlenmesi, Asya 2025 çalışmasında altı çizilen kilit stratejik dersleri içermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Hindistan'la bağlarını kuvvetlendirmek için diplomatik ve askeri konularda daha aktif olması Çin-Hindistan işbirliğini önleme isteğinin bir sonucudur. Kore, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Japonya ile ikili ilişkilerin güçlendirilmesi, Çin'in Güney Çin Denizi ve Batı Pasifik'te gücünü denemesini sınırlandırmaktadır. Bu senaryolar, Çin'in demokratik bir ülke olmasından veya pazar ekonomisine geçişini başarıyla tamamlamasından bağımsız olarak üretilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri gelecekle ilgili yaptığı planda Çin'i düşman olarak görmektedir (Gershman, 2001).

Çin'i düşman olarak görmenin yanında kendisine tek başına karşı koyamayacağını ve muhakkak Çin'in bir müttefik kazanmaya çalışacağını düşünmektedir. Bu konuda en büyük tedirginliği Çin-Hindistan işbirliğidir. Son dönemlerde iyileşen Amerika Birleşik Devletleri-Hindistan ilişkileri de göz önüne alındığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Hindistan'ı küstürecek politikalar izleme ihtimalinin yüksek olmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü Batı'ya tersini dönmüş bir Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri'ne dost olmayan Rusya ve Çin ile daha yakın bir işbirliğine girebilecektir. Asya-Pasifik bölgesinde böylesi bir gelişmeyi de Amerika Birleşik Devletleri yönetimleri, basit kazanımlar pahasına riske atmayacaktır (Tunç, 2001).

Çin, Amerika Birleşik Devletleri için tehdit mi? Sorusu Amerikalı araştırmacılarının temel konusunu teşkil etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma bütçesi, Çin'in bütçesinin 7 katıdır. Soğuk savaş döneminden bu yana Pasifik, bir Amerikan gölü durumunda ve Amerika Birleşik Devletleri stratejik doktrini bu durumun devam etmesinden yana olacaktır. Amerikan Başkanı Bush seçim kampanyasında Clinton zamanında Çin merkezli Asya-Pasifik stratejisinin değişeceğini ve Japonya merkezli bir politika izlenerek, Çin'in stratejik ortak değil, stratejik rakip olarak kabul edileceğini açıklamıştır(Erkin, Casus Uçak Krizi..., 2001).

Çin, Asya-Pasifik'teki önemli bir oyuncu olarak bölgedeki güç dengelerinin değişmesine oldukça duyarlı davranmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Çin, Doğu Asya'da iki trend öngörmüştür. Bir tanesi Çin ve Japonya'nın Rusya'ya göre ve daha az oranda Amerika Birleşik Devletleri'ne göre güçlenmesi ve diğeri bölgede çok kutupluluğun filizlenmesidir. Pekin, tüm bu gelişmelerin Doğu Asya'daki uluslar arası politikaya uygun bir yönelimi yansıttığına inanmaktadır. Fakat Amerika Birleşik Devletleri-Japonya müttefikliğinin yeniden tanımlanmasıyla bu trendlere karşı çıkılmış ve bölgesel güç dengesi Çin'e karşı yönelmiştir. Pekin'in düşüncesine göre yeniden tanımlanan Amerika Birleşik Devletleri-Japonya müttefikliği bölge ilişkilerinde Washington-Tokyo ortak baskınlığının habercisi ve Çin'i marjinalleştirme niyetinin göstergesi olmaktadır. Sonuç olarak Çin'den, ya bölgede Amerika Birleşik Devletleri-Japonya baskınlığına boyun eğmesi ya da tek başına kalarak izole olması istenmektedir. Japonya-Amerika Birleşik Devletleri müttefikliğinin yeniden tanımlanması aynı zamanda Japonya'nın bölge güvenliğinde

daha aktif rol oynamasını meşrulaştırmakta ve dahası etkili askeri gücünü artırmasına izin verecektir. Pekin'i ilgilendiren Japonya'nın askeri gücünü takviye etmesi ve bu durumun bölge güvenliğine nasıl etki yapacağıdır.

Çin'in 2001 yılında savunma bütçesini %17.7 artırması, gerçekten askeri gücünü geliştirmekten çok Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'ya Tayvan konusunda siyasi mesaj verme amacı taşımaktadır. Çin'in stratejik gündeminin en önemli konusu tarihsel, politik, ulusal ve stratejik nedenlerden dolayı Tayvan'dır. 1979'dan bu yana Pekin, sorunun barışçıl yollardan çözülmesi için çaba sarf etmekte ve bu amacın gerçekleşmesinde en büyük engeli Amerika Birleşik Devletleri'nin soruna karışması olarak görmektedir. Genellikle Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Tayvan politikası ile ilgili üç varsayımı düşünmektedir. Stratejik olarak, Amerika Birleşik Devletleri, hala Tayvan'ı Batı Pasifik'teki "etki alanının" bir parçası ve bölgede yarı müttefiki olarak görmektedir. Politik olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Tayvan'ın bağımsızlığından yana olmaktadır. Sadece Tayvan geçidi ile ilgili savaş korkusu Amerika Birleşik Devletleri'ni mevcut durumu desteklemek konusunda sıkıntıya sokmaktadır. Askeri olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Tayvan'a gelişmiş silahlar ve askeri teknoloji, eğitim ve bilgiyi de içerecek biçimde her türlü yardımı yapmaya devam edecektir. Eğer Çin, Tayvan'la bütünleşmek için güç kullanacak olursa Amerika Birleşik Devletleri kesinlikle duruma müdahale edecektir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'i tamamen saran hızlı büyümenin etkisine dair ulusal güvenlik tedirginliği olmasına rağmen, Kore Yarımadası ile ilgili görüşmelerde güvenlik yapısı sağlamlaştırılmış ve ekonomisi kontrol edilebilen bir Çin'in geçmişten bu yana uygun bir ortak olacağı düşüncesi Amerikalı stratejistler tarafından değerlendirilmektedir. Çin'de ise Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi politikalarını anlamadığına ya da yanlış yorumladığına dair bir kanı oluşmaktadır. Wu Xinbo, bu düşüncüyü şöyle açıklamaktadır: "Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın bir anlayış Çin'in Asya'daki uzun dönemli amacının Pekin'in bölgesel egemen olmayı arzuladığı ve dünyanın bu bölgesinde kendi kurallarını kabul ettirmek istediğidir. Bu gözlem yanlıştır. Öncelikle, Çin hem global hem de bölgesel seviyede tek kutupluluk yerine çok kutupluluğun iyi olacağına inanıyor ve sürekli bir ekonomik gelişme ve Asya'da bölge içi politik müzakerelerin gelişmesinin bölgesel ilişkileri etkileyeceğini öngörüyor. İkinci olarak, Çin bölgedeki etkisinde görece

olarak bir artış ummakla beraber, şunu biliyor ki hem sert gücü hem de özellikle yumuşak gücünün sınırlı olması nedeniyle geçmişteki güçlü rolü veya Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki mevcut rolü ile karşılaştırabilecek bir güce ulaşması imkansızdır. Başka bir yanlış kanı ise, Çin'in uzun dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ni Doğu Asya'dan atmaya çalışacağıdır. Yine bu da doğru bir varsayım değildir. Pekin'in perspektifinden Amerika Birleşik Devletleri, Asyalı bir güç olmasa da bir Asya-Pasifik gücü ve onun bölgedeki ekonomik, politik ve güvenlik ile ilgili çıkarları kökleşmiş durumdadır. Gerçekte, Pekin bölge ilişkilerinde yapıcı Amerika Birleşik Devletleri rolüne sıcak bakmıştır. Aynı zamanda Pekin, Amerika Birleşik Devletleri'nin belli bakış açılarından endişe duymaktadır. Süper bir güç olarak Amerika Birleşik Devletleri, bölgede çok baskın olmakta ve bölgesel ilişkilerin yönetimine çok karışmaktadır. Bölgenin diğer oyuncularını dinlemediği gibi, bazen de diğer devletlerin iç işlerine onların kültürünü, geçmişini ve değerlerini anlamadan oldukça fazla karışmaktadır. Şu anda Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Asya'dan çıkarılma tehdidi bulunmamakla birlikte bu politikası nedeniyle, bölge istikrarı ve refahına katkılarına rağmen bölgedeki toleransını tüketebilir (Xinbo, 2000).”

Çin'in bölge ile ilgili niyetlerini Amerika Birleşik Devletleri'nin yanlış algılamasına ek olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Çin ulusal ve bölgesel güvenlik kavramlarında farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar Wu Xinbo tarafından aşağıdaki şekilde aktarılmaktadır (Xinbo, 2000);

- **Hegemonik Dengeye Karşı Güvenlik İşbirliği** : Soğuk Savaş sonrası dönemde Washington, Asya-Pasifik'te sadece kendisinin lider olduğu bir güvenlik yapısını savunmaktadır. Bu bir hegemonik dengedir. Pekin, bölgesel güvenliğin, sadece bir ülkeye ve ikili güvenlik anlaşmalarına değil bölge üyelerinin işbirliği yapmasına ve çeşitli faydalı yaklaşımlara (tekli, ikili, çoklu, bir kuruluşa ait veya değil vs.) dayandığını düşünmektedir.
- **Tekli Güvenliğe Karşı Karşılıklı Güvenlik** : Şu anda Amerika Birleşik Devletleri dünyadaki en güçlü orduya sahiptir. Fakat hala kaynaklarını karmaşık saldırı silahları geliştirmeye aktarmakta ve böylece konvansiyonel ve stratejik silahlar konusundaki üstünlüğünü devam ettirmeyi istemektedir. Aynı zamanda Washington, kendisini diğer Ülkelerin saldırısından korumak

amacıyla ulusal füze savunması (NMD) ve theater füze savunması (TMD) sistemlerini geliştirmek için çaba harcamaktadır. Fakat bu tür tekli güvenlik, diğer ülkelerin güvenliğini tehdit eder hale gelmektedir. Çinliler güvenliğin her zaman karşılıklı olduğunu ve bir ülke kendi güvenliğini artırmaya çalıştığı zaman diğer ülkelerin güvenliğini de dikkate alması gerektiğini düşünmektedir. Bir ülke savunma ve saldırı yeteneğini istediği gibi geliştirme hakkına sahipken sorumlu bir güç tek taraflı güvenliği düşünmemeli ve bunun yerine karşılıklı ve ortak güvenliğe prim vermelidir.

- **Mutlak Güvenliğe Karşı Göreli Güvenlik :** Yetenek anlamında, dünyanın en güvenli ülkesi şu anda Amerika Birleşik Devletleri. Amerika Birleşik Devletleri'ne saldıran bir ülke yıkıcı bir misillemeye davet çıkarmış demektir. Ulusal güvenlik katsayısı olduğunu kabul edersek, Amerika Birleşik Devletleri şu anda dış askeri tehditlere karşı %99 güvenli demektir. Fakat Washington, hem savunma hem de saldırı silahlarına yatırım yapmaya devam ederek mutlak, veya %100, güvenliğini sağlamaya niyetli olduğunu göstermektedir. Bununla beraber eğer Amerika Birleşik Devletleri mutlak güvenli ise, diğer ülkeler mutlak güvensiz ve hepsi Amerika Birleşik Devletleri'nin tehdidi altında veya zorlamasına maruz demektir. Böyle bir durumdan kaçınmak için diğer ülkeler kesinlikle askeri yeteneklerini güçlendirerek karşılık vereceklerdir ve böylece silahlanma döngüsü meydana gelecek, kaynaklar israf edilecek ve sonunda gerilim olacaktır. Diğer taraftan Çinliler mutlak güvenlik yerine göreli güvenliğe inanmaktalar. Çinliler hem konvansiyonel hem de stratejik anlamda basit güvenilir caydırıcı güçle yetinmeyi istemektedirler.
- **Askeri Güvenliğe Karşı Çok Amaçlı (Kapsamlı) Güvenlik :** Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük güçler arasında bir savaşın çıkma ihtimalinin azalması ve geleneksel olmayan güvenlik sorunlarının artması ulusal güvenlik eşitliğinde askeri gücün önemini azaltmıştır. Yine de Amerika Birleşik Devletleri yoğun bir şekilde askeri yaklaşımlara dayanmakta, üstün askeri gücünü korumakta, güvenlik anlaşmalarını güçlendirmekte ve ordularını stratejik konumlandırmayı sürdürmektedir. Sürpriz bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri, askeri gücünün Soğuk Savaş döneminden daha sık kullanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin güç kullanma eğilimli

güvenlik yaklaşımının tersine Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle Çin, çok amaçlı güvenlik kavramını savunmaktadır. Pekin'e göre güvenlik en iyi politik ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik etkileşimlerin genişletilmesi, şeffaflık, askeri ilişkiler gibi güvenlik işbirlikleri tercih etmektedir. Çin, askeri yaklaşımların vurgulanmasının kavgaların çözümüne yardım etmeyeceği gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişmekte olan barış trendinin galip gelmesini engelleyeceğine inanmaktadır.

- **Askeri bloklasmaya karşı ekonomik bloklaşma :** Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliğine karşı stratejik rekabeti devam ettirmek için bir çok ülke ile güvenlik birleşmeleri yapmıştır. Soğuk Savaşın bitmesiyle Amerika Birleşik Devletleri, NATO'yu Avrupa'da genişletmiş ve Japonya ve Asya-Pasifik'teki diğer müttefikleriyle güvenlik anlaşmalarını yenilemiştir. Amerikan politikacıları sürekli olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Asya-Pasifik'teki güvenlik stratejisinin hala güvenlik anlaşmaları olarak kalması gerektiğini belirtmektedirler. Çinliler ise, Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra askeri blokları korumak, güçlendirmek veya genişletmek için bir neden olmadığını düşünmektedirler. Askeri bloklar bazı ülkelerin güvenliğini artırırken diğerlerinin güvenliğini altını kazmakta ve şüpheyi ve kamplaşmalara neden olmaktadır. Bu nedenle Çin, askeri blokların yerine normal devlet ilişkilerini, güvenlik bağları yerine ekonomik ve politik ilişkilerin güçlendirilmesini savunmaktadır.

Soğuk savaş sonrası, Amerika Birleşik Devletleri kendi stratejik doktrini içerisinde kendisi için düşman yaratmak zorundadır. Bu durum Çin'le sürtüşmeyi güçlendirecek ve silahlanma yarışı kısır döngüsüne, gerilimin artmasına ve güvenliğin azalmasına neden olacaktır. Söz konusu yaklaşım bölgede soğuk savaş dönemi birlikteliklerinin güçlenmesini sağlarken, çok taraflılığın önemini azaltmaktadır. Bu Çin'i füze teknolojisi kontrol sistemine karşı olmaması yönündeki girişimlerin sonuçsuz kalmasına neden olacaktır. Üçüncü olarak, bu yaklaşım, bir çok savaş oyununun temel unsuru olan yeterli enerji kaynaklarına erişim gibi muhtemel çatışmaların esas nedenlerini köreltmede başarısız olacaktır. Alternatif enerji kaynakları sağlama yoluyla önleme, daha tercih edilebilir ve daha ucuz olarak görülmektedir.

Çin, Asya'nın güvenliği ve barışı için en büyük tehlikeyi, bölgede Amerika Birleşik Devletleri tek taraflılığının yeniden canlanması ve politikasının askerileşmesi olarak görmektedir. Bu gelişmeler, Güney Kore lideri Kim Dae-Jung'a ait güneş ışığı politikasına muhalefetle, Tayvan'a denizaltı satışının onaylanması ve casus uçak krizinin başlangıcında Bush yönetiminin kavgacı tutumuyla çok önceden haber verilmiştir. Bununla beraber, bu durum emrivaki değildir. Savunma Bakanlığı, askeri birimler ve Kongre arasında ve bunların kendi içlerinde stratejik gözden geçirmede belirtilen öncelikler hakkında iç tartışmalar olacaktır (Gershman, 2001).

Son zamanlarda ortaya çıkan Çin'in Amerika Birleşik Devletlerindeki nükleer casusluğu gösterdi ki yükselen güçler özellikle agresif ve kaba eğilimli olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bunun yanında rakiplerinin altını oyacak en küçük bir fırsatı bile kaçırmama yanlısı olmaktadır. Belgrat'taki Çin büyükelçiliğinin NATO tarafından yanlışlıkla vurulması, Çin'e insan hakları ve ticaret ile ilgili görüşmelerde açık bir koz sağlamıştır. Fakat bu koz, Çin'in Amerika Birleşik Devletleri'ndeki casusluk olayının ortaya çıkması ile kaybolmuştur. Çin ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişki, tarihteki süper güçler arasındaki en istikrarsız ilişki olarak görülebilir. Her iki ülke de Asya'da çıkarlarını korumaya özen gösterirken aynı zamanda her ikisi de bölgenin değişen ekonomik, politik ve güvenlik durumuna kendilerini adapte etmek zorundadır. Bölgede sürekli ve barışçı bir şekilde birlikteliklerinin devam etmesi için her ikisinin de mevcut güvenlik politikalarında kesin değişiklikler yapmaları gerekebilecektir.

6. SONUÇLAR

- Soğuk savaşın sona ermesi, uluslar arası sistemin yapısında değişiklik yaratmakla kalmamış, döneme ait tezlerinde tartışılır hale gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde kurulan devletler yeni arayışlara girmişler ve savunma, güvenlik konularına dayanan eski tezler geçerliliğini yitirmiştir. Stratejilerin değişikliğe uğraması uluslar arası örgütlerin işlevlerinde değişme ve onların çatısı altında müdahalelerin niteliğini ve sayısını artırmıştır. Çin’de, ekonomik alanda başarıya paralel olarak “yeni” dünya düzeninde toprak bütünlüğünü koruyarak varlığını sürdürmek, hem de bölgesel güç nitelendirmesinin dışına çıkarak dünya politikalarında etkin olmak için yeni stratejiler üretmeye başlamıştır(Yıldız, Stratejik vizyon..., 2001, s.2-3).
- Dünyanın en büyük nüfusu ile Çin, Asya’da bölgesel bir güçten ziyade küresel bir güç haline gelmektedir. 2020 yılında dünyanın en büyük ekonomisine sahip olacağı düşünülen Çin’in ucuz işgücü ve Dünya Ticaret Örgütüne girdikten sonra teknoloji yaratmada ki isteği Türkiye’nin mevcut teknoloji ve ekonomik potansiyelini geride bırakacak konuma gelmektedir. Bundan dolayı Çin’in dikkatle izlenmesinin yanında, bu büyük pazardan pay alabilecek büyük ama şimdiki gibi tek taraflı olmayan ticari ilişkilere girilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.
- Çin’in etrafı hala çeşitli meselelerle doludur. Bu meseleler, Çin’in çevresinin güvenli hale gelmesini engellemektedir. Bu güvensizlikten dolayı Çin ekonomisini güçlendirmek zorunda hissetmiş ve 1900’lü yıllarla beraber bu düşüncesini etkinleştirmek için yoğun bir reform hareketi başlatmıştır. Diğer yandan Çin etrafındaki güvensiz ortamdan dolayı her türlü askeri harekate hazır olma ve silah üretimini devamlı olarak artırma düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bütün bu düşüncelerin de ancak ekonomik gelişmenin artırılması ile başarılabileceğini, yeni nesil yöneticiler net olarak kavramaktadır.
- Çin ekonomisi sürekli bir iyileşme ivmesi yakalamasına rağmen halen ciddi problemler ile karşı karşıyadır. Bu problemlerin bazıları modernleşmemiş

işletme yönetimi sistemleri, yapısal eksiklikler ve teknolojik geriliktir. Bunun yanında halen endüstrileşme sürecini yaşamakta olan Çin ekonomisinin bilgi ekonomisine uyum sağlamaya çalıştığı, dış pazarlara yeni yeni açılan firmaların diğer yandan da ekonominin globalleşmesine uyum sağlamak zorunda kalmaları, mikro bazdaki ekonomik sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu olumsuz düşüncelere rağmen Çin, ekonomik açıdan çok büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyeli hayata geçirebilmek için öncelikle halen emek-yoğun bir yapısı olan ekonomisini sermaye, teknoloji ve bilgi-yoğun bir yapıya kavuşturması gerekir. Bu ancak üretim miktarından çok üretilenin kalitesi ile doğru orantılı olacaktır. Bu da teknik gelişme, daha güçlü bir işletme yönetimi ve rekabetçi gücü artırıcı maliyet düşüşleri sağlamakla mümkün olacaktır(Keskin ve Oğuz, 2000, s.75).

- Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin sürekliliğini sağlamaya çalıştığı ve kabul ettirmek için gerek askeri gerekse ekonomik yönden her türlü baskı ortamı yarattığı "Pax Americana" yani tek kutuplu düzenin yarattığı barış ortamına karşı durabilmek için eski gücünü kaybeden Rusya Federasyonu ile stratejik ortaklığa yönelmektedir. Çin, "her ülke için insan haklarının farklı yorumlanması gerektiği" ilkesi içerisinde Çeçenistan meselesini Rusya'nın kendi iç işi olarak görmekte, bundan dolayı da Kafkasya'nın kuzey ve güneyi için ayrı ayrı politikalar uygulamaktadır. bu bölge ile ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen Çin, Ermenistan ve İran ile ilişkilerin somut adımlar atmaktadır. Uzun dönemde ise Rusya, bu bölgenin ticari açıdan Çin'e kaymasına kesinlikle müsaade etmeyecektir. Bu da, ileriki dönemde yeni bir Çin-Rusya gerginliği yaratacağı düşünülmelidir (Kanbolat ve Ağacan, 2000, s.55-61).
- Çin, Kıbrıs sorununun tamamen Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinin kararları ışığında çözülmesinden yana olmuştur. Türk tezlerinin, gerek dünya kamuoyunda tartışılmasında gerekse de BM'ler nezdinde cereyan eden görüşmelerinde Kıbrıs konusundaki tutumunu hiç değiştirmemiştir. Türkiye'nin BM'ler içerisinde Çin'i kendine yakınlaştırmak uğruna Doğu Türkistan politikasında ve karşılıklı ekonomik ilişkilerde verdiği düşünülmekte olan imtiyazlar göz önüne alınırsa, Çin'in Kıbrıs konusunda hiçbir girişimde bulunmadığı yaklaşımı doğru olacaktır. Çin, karşılıklı

yapılan görüşmelerde Doğu Türkistan sorununu devamlı gündemde tutmayı başarmış ve Türkiye'nin bu sorundan sıyrılmasına müsait ortam yaratmamıştır.

- Homojen nüfusu, devamlı gelişmekte olan ekonomisi ve değiştiğinde dünyadaki bütün kıtaları pozitif ya da negatif etkileyecek rejimi ile Çin, 2000'li yıllarda tekrardan bir dünya devi olacak potansiyele sahiptir. Bu devasa nüfusu hem ekonomik büyümenin kaynağı hem de büyük bir meydan okumanın göstergesi olarak kullanıp dünya dengelerini etkilemesi şaşırtıcı olmayacaktır.
- 2050'li yıllarda Çin'in dünyanın en büyük nükleer enerji sistemine sahip olacak olması, askeri gücün; 21. yüzyılda nükleer güç anlamını taşıyacağını düşünmesi ve devamlı denemeler yapması ve bunlara tamamen zıt bir şekilde nükleer silah sistemlerinin yasaklanmasını istemesi akla ülkenin nükleer silah programını tamamladığı anlamını getirmektedir.
- 20. yüzyılda yaşanan savaşların altında hep enerji kaynaklarının yattığı düşünülürse, 1995'ten beri enerji ithal hale gelen ve her ne kadar kömür satsa da, her geçen gün dışa bağımlılığı artan Çin'in şimdiden çok büyük bir ham petrol ithalatçısı durumuna gelmesi, devamlı büyüyen ekonomisinin ve uzun vadedeki askeri planlarının etkilenmemesi için ilerdeki yıllarda bir savaşı dahi göze alabileceğinin işaretidir. Bu bağlamda düşünürsek her ne kadar Şanghay beşlisinin içinde dahi yer alsalar bile Türkmenistan'ın ve Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz açısından Çin'in tehdit sahasında bulundukları da bir gerçek bir gözlem olacaktır.
- 21'inci yüzyılın başında Çin, uluslar arası ekonominin en çok tartışılan, üzerinde en çok yorum yapılan ve düşünülen ülkesi durumuna gelmiştir. Dünyada hızla artan ve ağırlaşan rekabet ortamı, Çin ekonomisi açısından büyük bir avantaj yaratmıştır. Ülkede iş gücünün son derece ucuz olması ve dünyanın en büyük su gücüne sahip olması, üretim maliyetlerinin düşük kalmasını sağlamıştır. Doğal kaynakların zenginliği yanında, 1979'dan beri devam eden reform sürecinde zorunlu planlar büyük ölçüde yol gösterici planlara dönüşmüş, döviz kuru, tarife, faiz, kredi, vergilendirme gibi piyasa

ekonomisi araçları yasallaşması ülkenin yabancı yatırımcı çekmesinin diğer etkeni olmuştur.

- Çin para birimi Renminbi'nin konvertibl olmaması Asya mali krizinde kambiyo spekülasyonlarının etkilemesini önlemiştir. Asya'daki bu kriz Çin ve Tayvan ve etnik olarak Çinli olan Singapur'u birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle yüksek iç tasarruf oranları, düşük borç düzeyleri ve büyük miktardaki döviz rezervleri sayesinde öteki Asya ülkelerine göre daha dengeli ekonomiye sahip olmaları bu kriz döneminde bile %7-8 büyüme ile çıkmalarını sağlamıştır.
- 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nin süper gücünün bir simgesi olan Dünya Ticaret Merkezinin terörist bir saldırı ile yıkılması tüm dünyada büyük bir şok yaşanmasına neden olmuştur. Dünya henüz saldırıyı kimin yaptığını tartışırken, Amerika Birleşik Devletleri başkanı lafını sonradan geri almakla beraber bir Haçlı Seferi başlattığını söyleyerek Afganistan'daki radikal İslamcı gruba saldırı kararı vermiştir. Samuel Huntington'un uygarlıklar çatışması tezindeki Batı uygarlığına karşı İslam uygarlığı ve Konfüçyüs uygarlığı arasında bir ittifak gelişirse, yeni bir dünya düzeninin oluşacağı aşikardır. Bu oluşacak yeni dünya düzeninin yeni güçlerinden birinin Çin olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül olaylarını bahane edip Afganistan'a girmesinin altında Çin'i çevreleme politikası yatmaktadır. Pakistan'ın kendi müttefiki olması, son dönemde NATO'nun Rusya'ya karşı olan stratejisinin değişmesini istemesi, Hindistan'ın eski İngiliz sömürgesi olması, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin vazgeçilmez yandaşı olması, o bölgede kendine muhalif tek ülke Afganistan'ın kalmasına yol açmıştır. Çin'e ve İran'a gidecek doğalgaz ve petrol boru hatlarının bu ülkeden geçecek olması da Afganistan'ı ayrı önemli kılmaktadır. Afganistan hareketini bir terörist eylemin sonucu olarak göstermek Amerika Birleşik Devletleri'nin o bölgeye yerleşmesi için en önemli fırsatı değerlendirmesi anlamına gelmiştir. Böylece yakın gelecekte hem askeri hem de ekonomik alanda en büyük rakibi olacak Çin'in enerji kaynaklarını kesmiş, hem de bir savunma hattı oluşturmuştur. Amerika Birleşik devletleri tek süper güçlü

dünya sisteminin karşısındaki engeli Avrupa Birliği'nde değil Çin'in bu pozitif yükseliş çizgisinde görmektedir.

- Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri ile nükleer silahların indirilmesi konusunda antlaşması ve 19+1 kuralı ile NATO üyeliğine iyice yaklaşması ABD'nin Çin'i yalnız bırakma konusundaki politikasının bir parçası olarak görülebilir. Çin ise bu yalnızlıktan etkilenmemiş gözükerek, ekonomik açıdan en büyük yabancı sermaye girdisi sağlayan ABD'ye karşı üçüncü dünya ülkeleri ile ilişki kurmayı ve bu ülkeleri en azından ekonomik olarak kendisine bağımlı hale getirmek düşüncesine sahiptir. Bu antlaşmalardan en zararlı çıkacak ülke ise Çin olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya yaratmasını tarihin hiçbir döneminde kabul etmeyen Çin, bundan sonraki dış politikasında Rusya ile olan ilişkilerini Amerika Birleşik Devletleri karşısında bir müttefik olarak değil, karşılıklı ekonomik ilişkiler kurabileceği ve Asya-Pasifik ekseninde hiçbir sınır sorunu yaşamayacağı bir ülke olarak görmek zorundadır.
- Dünyada küreselleşme adına yapılan birleşmelerde, Uzakdoğu ve Avrasya biraz uzak kalmıştır. Küreselleşme tarafında yer alan ülkeler, bu önemli ticaret bölgeleri ile bütünleşme girişimlerine hız vermişlerdir. Türkiye, bu girişimler için doğan boşluğu coğrafik açıdan doldurabilecek konumda yer almaktadır. Türkiye'nin AB, ABD ve bölgesel işbirliği teşkilatları çerçevesinde girişimleri küreselleşen dünyaya ayak uydurabilecek yeterliliği karşılamaya kafi gelmeyecektir. Türkiye, piyasaların alım gücü, doygunluğu ve gelecek potansiyelini iyi tahlil edip, önceliklerini bu tahlile göre ortaya koymalı ve yapılandırılmalıdır. Her bölge ile ticaret düşüncesindense, ticari açıdan menfaatlerinin geleceği için yapılacak tahlili iyi değerlendirip bu değerlendirme ışığında strateji geliştirmek zorundadır.(Öğütçü, 1999, s. 233-234). Çin'in 2001 sonunda Dünya Ticaret örgütüne girmesi ve bu örgütün işleyişi ışığında üretimini taklit üründen kurtarması en önemli gelişmedir. Bu, Çin'in marka yaratma ve üretimde kaliteyi artırma isteğini kamçılamakla beraber, emeğe saygı politikasını da üst seviyeye çıkarmaktadır. Türkiye, hazırlıklı olamaz ise, tekstil, dokuma, hazır giyim, deri, kimya, gıda, otomotiv, elektronik eşya ve yedek parça gibi iş kollarında Çin üretimine karşı Pazar ve güç kaybedecektir. Bu yeni bir dalga işsizliğe, üretimsizliğe ve

sıkıntıya yol açacaktır(Kılıç, 2002). Türkiye özellikle tekstil sektöründe fason üretim yerine marka yaratma amacı gütmeli, bunun da ötesinde tasarım ve moda işine eğilim göstermelidir.

- Dünya Ticaret Örgütü'nün 2005 yılında dünyadaki bütün kotaları kaldırma kararı Çin için çok önem taşımaktadır. Çin, doğudan geliyor belki bir askeri güç olarak değil ama ekonomik açıdan rekabetçi güç olarak...Bu durum dünyada 2005'ten itibaren Çin ile rekabete girecek olan ülkelerde rahatsızlık yaratmakta ve 2005'ten itibaren uygulayabilecekleri ekonomik stratejilerini hazırlamaya zorlamaktadır. Türkiye'de bu durum karşısında kısa vade ve uzun vadede yapabileceklerini planlamalı ve özellikle tekstil ve tarım alanında bu rekabete hazır olmalıdır.
- Yazılım ve donanımda diğer gelişmiş ülkelere nazaran büyük maliyet avantajları bulunmaktadır. Yerli ve yabancı donanım üreticileri için iç Pazar Çin devleti tarafından çok cazip hale getirilmiştir. Özellikle iç Pazar için kurulan üretim tesisleri ölçek ekonomisini hızla yakalamaktadır. Bu sektörlerde katlamalı bir fiyat anlayışı oluşturmakta ve daha sonra ihracata yönelmektedirler. Çin'in etrafında bulunan Tayvan, Kore, Japonya, Singapur, Malezya gibi ülkeler elektronik ve diğer donanımda büyük başarı yakalamış durumdadırlar. Çin'in büyüyen iç pazarı ve ucuz işçilik nedeni ile oluşan düşük maliyetler bu ülkeleri anakara denilen Çin'e yönlendirmektedir. Sermaye, iş gücü, bilgi birikimi hızla Çin'e kaymaktadır(Kılıç, 2002). Türkiye için sadece beyin sermayesi gerektiren yazılım sektöründeki girişimler daha hızlı ve kolay mekanizmalarla desteklenmeli, bu alandaki yeterli nitelikli işgücü potansiyelinin yaratılmasına yönelik eğitim programları gözden geçirilmeli, Türk yüksek öğretiminde atıl nitelik taşıyan bölümler, bilişim sektörüne kaydırılarak yeniden yapılandırılmalıdır. Yeni ve yayılğan (jenerik) teknolojilerin potansiyel pazar yerleri; zamanında ve doğru olarak fark edilerek rekabet üstünlüğü sağlanacak ortamın oluşmasına zemin hazırlamalı, daha çok rekabet gücü yüksek teknolojilere yönelinmelidir (Ayhan, 2001).
- Türkiye'nin Asya'daki kökleri ve etkileyebileceği alan yalnızca Sovyetler Birliğinin dağılması sonucunda oluşan Türk Cumhuriyetleri ile sınırlı

kalmıştır. Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri, iki ülkenin politik ve ekonomik işbirliği için önemli bir dayanak olmaktadır. Türkiye’nin gerek Türk Cumhuriyetleri gerekse Uygur Özerk Bölgesinde rahatça elde edebileceği avantajları kullanarak kaynaklarını harekete geçirebilmesi ve gerek Asyalı gerekse Avrupalı firmaların köprü ülkesi konumuna gelmesi ancak Uzakdoğu Asya’ya yönelik bir strateji geliştirebilmesi ve uygulamasına bağlıdır.

- Çin’in uluslar arası sisteme tamamen katılması ile birlikte, dünyadaki geleneksel dengelerin temelden sarsılması ve birçok rolün yeniden tanımlanması kaçınılmaz gözükmemektedir. Son Asya krizinin dünya ve Türkiye üzerinde yarattığı etki düşünülürse Çin kaynaklı krizlerin ne denli kuvvetli bir etki yaratacağı daha iyi anlaşılır.
- Amerikanın son dönemde oluşturduğu tek kutuplu dünya düzenine karşı pozisyon alabilecek ve korkusuzca karşı çıkabilecek tek ülke Çin’dir.

KAYNAKLAR

- ALCOTT, B., "The Central Asian States: An Overview of Five Years of Independence," Testimony Before Senate Foreign Relations Committee, Federal News Service, 22 Temmuz 1997, <http://www.fnsg.com>.
- ALLEN, T.B., Sincan, National Geographic, Temmuz 2002.
- ANDİCAN, A., Türkistan Cumhuriyetleri, Rusya ve Çin üçgeninde Doğu Türkistan, Avrasya Dosyası, Ankara, C.2, sayı 2, Yaz 1995.
- ARAS O.N., Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi, 2023 Dergisi, Kasım 2001, Sayı 7.
- ARİBOĞAN D.Ü., Asya-Pasifik'te Örgütlenme Çabalarına Bir Örnek; APEC, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, Kasım, 2001.
- ARİBOĞAN, D.Ü., Uzakdoğu'da Değişen Dengeler Ve Türkiye, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım, 2001.
- ARMAOĞLU F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994.
- ARMAOĞLU F., Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.
- ASLAN, Y., Çin-Rus yakınlaşması mı?, karşı durması mı?, Internet Adresi: http://www.aitco.com/~islam/islam/islam-167/trk/yasin_aslan.
- ATEŞ T., Çin kültür ihtilali, Çin'in gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam yayınları, Kasım 2001.
- AYHAN, A., Cumhuriyet Döneminde Eğitim-Öğretim Sistemimiz, Ders notları, Gebze 2001.
- BAĞCI, H., 21. Yüzyılın Eşiğinde, Internet adresi: http://www.aitco.com./İslam/İslam/İslam-167/trk/huseyin_bagci.htm
- BARLAS, E., Dünyada Ekonomi: Çin'in Altınçağı'mı? Garanti Dergisi, 04.12.2001, Internet Adresi: <http://www.garanti.com.tr/dergi7cin.htm>.
- BEKTAŞ A., Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri Ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, Kasım 1993.
- BENMAYOR G., Hürriyet Gazetesi, 25 Ekim 2002.
- BERRY N., Preventing another great game in Central Asia, Ocak 12, 2001, Internet adresi: <http://www.cdi.org/asia>
- BULUT S. ve VURAL M. R., Uyuyan Ejderha Çin, 2023 Dergisi, Haziran 2001.

- CLIFF, R., The Military Potential of China's Commercial Technology, MR-1292-AF, 2001, <http://www.rand.org>.
- ÇAKIROĞLU D. ve GÜRSOY E., İGEME (İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi) yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.
- CAŞIN M. H., Asya-Pasifik Ekonomik Krizinin Küresel Güvenlik Stratejilerine Etkileri, Jeoekonomi Dergisi, Bahar 2000, sayı 1, cilt 2.
- CAŞIN M. H., İpek Yolundan Çin Denizine Barış Ve Güvenliğin Yeni Parametreleri, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.
- CAŞIN M. H., Rus İmparatorluk Stratejisi, ASAM Yayınları, Ankara 2002,
- CAŞIN M.H., Asya-Pasifik Ekonomik Krizinin Küresel Güvenlik Stratejilerine Etkileri-II, Jeo Ekonomi, Cilt 2, Sayı 2-3, Yaz/Sonbahar 2000.
- CHRISTOFFERSEN, G., "China's Intentions for Russian and Central Asian Oil and Gas," NBR Analysis, Vol. 9, No. 2, 1998, İnternet Adresi: <http://www.nbr.org/publications/analysis/vo9no2/index.html>
- CÖMERT S., Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, Jeopolitik Dergisi, Kış 2002, Yıl 1, Sayı 1.
- ÇETİNKAYA, M., ve BİLİCİ, A., ABD Rusya'yı niçin öpüyor? İnternet Adresi: <http://www.aksiyon.com>.
- DALY J., Shanghai Five Expands to Combat Islamic Radikals, 2001, İnternet Adresi: <http://www.janes.com./security/international>
- DAVUTOĞLU A., Stratejik Derinlik, Küre yayınları, 2001.
- DEDEOĞLU B., Uzakdoğu'da ASEAN Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler, internet adres <http://foreigntrade.gov.tr./ead/DTDERGİ/nisan98/uzakdou.htm>
- DEDEOĞLU B.; Çin ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkilerin Gelişimi, Çin'in gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam yayınları, Kasım 2001.
- DEMİR, M., Asya'da Yeni Bir Mucize mi?, Jeo Ekonomi Dergisi, Ankara, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2000.
- DOWNS, E.S., "China's Quest for Energy Security", Petroleum Intelligence Weekly, 28 Şubat 2002.
- EBERHARD, W., Çin Tarihi, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1947.
- EKREM E., Casus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri: Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 14, Haziran 2001.

- EKREM, N.H., Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri, İnternet adresi: http://www.avsam.org/turkce/analizler/analizler_2.htm
- ERDOĞDU K., Şanghay Beşlisinden Şanghay İşbirliği Örgütüne, 2001, İnternet Adresi: <http://www.aydinlanma1923.org>.
- EROL, M.S., Avrasya’da güç mücadelesi: Şanghay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 14, Haziran 2001.
- FORSYTHE, R., “The Politics of Oil in the Caucasus and Central Asia,” Adelphi Paper, No. 300, London: Oxford University Press, 1996.
- FRANCESCO, S., China Plays The Middle East Card, 23 Nisan 2002, İnternet Adresi: <http://www.atimes.com/china/DD23A01.html>.
- GALLOWAY C., Çin’in ekonomik ihtiyaç ve politik çıkarlar sağlama yönündeki yatırımları, Jeo ekonomi dergisi, cilt 1, sayı 1, İlkbahar 1999.
- GAYRET, H., DTÖ Üyeliği Çin Ekonomisine Doping mi Olacak?, Stratejik Analiz Dergisi, Ankara, Cilt 2, Sayı 24, Nisan 2002.
- GERSHMAN, J., We Have Seen the Enemy, and It Is China, İnternet Adresi: <http://www.foreignpolicy-infocus.org/commentary/0105chinaenemy.html>.
- GOLDSTEIN, A., U.S. Policy Toward China: Try For The Best, Prepare For The Worst, İnternet Adresi: <http://www.nyu.edu/globalbeat/asia/FPRI041301.htm>.
- GÜLER E.Z., Çin Dış Politikası; Değişim ve Süreklilik, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.
- GÜNEŞ H., Çin’in Ortadoğu Politikası, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, Kasım 2001.
- GÜLBOY B.S., 19. Yüzyılda Uzakdoğu Asya’daki Güç Dengesinin Evrimi, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, Kasım 2001.
- HARRIS, L.C., “The Gulf Crisis and China’s Middle East Dilemma”, Pasific Review, 1991, Cilt.4, Sayı.2, s.118.
- HOPKIRK P., The great game: The Struggle for Empire in Central Asia, Kodansha Amerika, 1994.
- HUNTINGTON S.P., Medeniyetler Çatışması, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, Ocak 2002.
- HUO, H.L., Patterns of Behaviourin China’s Foreign Policy; The Gulf Crisis and Beyond”, Asian Survey, Cilt.32, Sayı.3, Mart 1992,
- JAFFE, A.M. ve LEWİS, S.W., Beijing’s Oil Diplomacy, Survival, Sayı. 44, no. 1, Bahar 2002.

JAFFE, A.M. ve LEWİS, S.W., Asian Demand Flat, and May Get Worse, Petroleum Intelligence Weekly, 30 Temmuz 2001,

KANBOLAT ve AĞACAN, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkasya'ya Artan İlgisi Ve Ekonomik Boyutları, Cilt 1, Sayı 7, Kasım 2000, S. 55-61.

KEMENADE, W., Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999.

KENNEDY, P., Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996,

KESKİN E. ve OĞUZ N., Dünya Ekonomik Zirvesinin Ardından: Asya-Pasifik Bölgesine Bir Bakış, Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 6, Ekim 2000,

KILIÇ M., Çin İşi, Hint İşi, Hürriyet Gazetesi İnsan Kaynakları, 25 Ağustos 2002, Sayı 359.

KRUSHINSKY A., A New Player In The Middle East: China, Pekin, Nisan 2002, Internet Adresi: <http://english.pravda.ru/main/2002/04/23/27891.html>.

LAYNTER, A., "China's Israel Policy Revisited", Middle East Review, Cilt. 21, Sayı.4,

LI, C., China's Political Succession: Four Myths in the U.S., Mayıs 2001, Internet Adresi : <http://www.foreignpolicy-infocus.org/commentary/0105chinamyths.html>

RYNHOLD, J., China's Cautious New Pragmatism in the Middle East, Survival, Cilt 38, no. 3, Ağustos 1996.

MCKILLOP, P., Asias Nuclear Dilemma, News Week, 20 Aralık 1994.

NOYAN, R., Çin-Rusya İlişkileri, Internet Adresi: <http://www.garanti.com.tr/garanti/dergisi/agustos2001/birkobirko.html>.

OECD, The Benefits of Free Trade; East Asia and Latin Amerika, Paris, 1989, Internet Adresi : <http://www.oecd.org>.

OK, S.T. ve İLYAS, A.İ., Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar araştırması, İTO yayınları, 1998.

ÖĞÜTÇÜ M., Geleceğimiz Asya'da mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye, Milliyet Yayınları, Ocak 1999.

ÖĞÜTÇÜ, M., 2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç Çin, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Temmuz 1995.

ÖĞÜTÇÜ, M., "Turkey and China", Journal Of International Affairs, vol 1, no 3, 1996, Internet Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i3/I3-11.htm>.

PAMİR N., Bakü Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.

- PAN, G., "China's Success in the Middle East," Middle East Quarterly, Kasım 1997. İnternet Adresi : <http://www.meforum.org/article/373>
- RYNHOLD, J., China's Cautious New Pragmatism in the Middle East, Survival, Cilt.38, Sayı. 3, Ağustos 1996.
- SERKEHNİ C., Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarının Milli Güce Etkileri, Stratejik İstihbarat Bülteni, Eylül 2000.
- SHI, Q., Çin 1995, Elit Yayıncılık, Ankara, 1996.
- SOLIGO, R. and JAFFE, A., "China's Growing Energy Dependence: The Costs and Policy Implications of Supply Alternatives", working paper, Houston, Rice University, Nisan 1999, internet adresi: <http://bakerinstitute.org>,
- SÖNMEZ A., Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2001.
- STANSEL, V., Sosyalizmin Dönüşümü, Avrasya Dosyası, Çin Özel Sayısı, Yaz 1995, sayı.2.
- TEPE, E.B., Rusya-Çin İlişkilerinde Demografik Tehdit: "Sarı Tehlike", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 2, Sayı 21, Ocak 2002.
- TUNÇ, Ç., 11 Eylül Sonrası Asya-Pasifik'te İttifak Arayışları: ABD-Hindistan İlişkilerinde Yeni Dönem, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 18, Ekim 2001.
- TİEYİNG L. Discusses Scope Of Sino-Kazakhstani Cooperation, Xinhua Haber Ajansı, 05 Eylül 1996, İnternet Adresi:http://www.xinhuanet.com/english/world_e.htm.
- UÇAROL, R., Siyasi Tarih (1789-1994), İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- ÜTÜK K., Avrasya Ekseninde Enerji İpek Yolu, 2023 Dergisi, Haziran 2001, Sayı 2.
- ÜTÜK K., Enerji Ekoloji, Strateji İdeoloji, 2023 Dergisi , Kasım 2001, Sayı 7.
- XIA, Y., My view on China's Energy Situation and Energy, Renmin Ribao Daily, 10 Ağustos 2001, İnternet Adresi: <http://www.english.people.daily.com.cn/200108/10>.
- XINBO, W., "U.S. Security Policy in Asia: Implications for China-U.S. Relations", 2000, İnternet Adresi:http://www.brook.edu/dybdocroot/fp/cnaps/papers/2000_wu.
- YA, E., "Talking About West Asia", Jerusalem Report, 16 Temmuz 1994.
- WEİ, S., Era and Timeline of Chinese History, 1996, İnternet Adresi: http://www.chaos.umd.edu/history/time_line.html
- YILDIRMAZ, S., Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.
- YILDIZ G. Y., Global Stratejide Ortadoğu, DER yayınları, İstanbul 2000.

YILDIZ G.Y., Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, Kasım 1993.

YILDIZ G. Y., Stratejik Vizyon Arayışları Ve Türkiye, DER Yayınları, İstanbul 2001, s.2-3.

YÜZBAŞIOĞULLARI A., Asya Ekonomik Krizi, Sebepleri ve Sonuçları, 1999, İnternet Adresi: <http://www.kho.edu.tr>.

ZHANG, Z., Çin'de Piyasa Ekonomisi, Avrasya Dosyası, Çin Özel Sayısı, Yaz 1995, sayı.2.

GAZETE, DERGİ, TV

2023 DERGİSİ, Türkiye, Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-politik, Kasım 2001.

2023 DERGİSİ, Uyanan Ejderha Çin, Ankara, Sayı 2, Haziran 2001.

BEIJING TIME, First Chinese Trade City in Middle East, 25 Mart 2002, http://business-china.com/trade_sh.

BUSİNESS WEEKLY DERGİSİ, 05-11 Haziran 2001.

CHİNA CHAMBER OF COMMERCE, 15.06.2001, <http://www.ccpit.org>.

CHİNA DAİLY NEWS, 07 Haziran 2001.

CHİNA DAİLY NEWS, 18 Haziran 2001.

CHİNA DAİLY NEWS, 08 Mart 2002.

GUANGMİNG DAİLY, 6 Temmuz 2000.

HÜRRİYET GAZETESİ, 3 Haziran 2002.

THE EIU LİMİTED 2001, İnternet Adresi:<http://www.eiu.com>.

IEA, INTERNATIONAL ENERGY OUTLOOK, 1997.

IEA, INTERNATIONAL ENERGY OUTLOOK, 1998.

IMF, DİRECTION OF TRADE STATİSTİCS YEARBOOK, August 1998.

ITAR TASS WORLDSERVİCE, "Kazakhstan Delivers Oil by Rail to China", 17 Ocak 1998, appearing in World News Connection, insert date: 21 January 1998.

ITAR TASS WORLDSERVİCE, "Chinese Oil Corporation Signs Deal with Kazakh Oil Company,", 4 June 1997; World News Connection, 6 Temmuz 1997, document id:0ebdi9701xleuy.

JANE'S DEFENCE WEEKLY, 3 Haziran 2001.

MİLLİYET GAZETESİ, Ekonomi Sayfası, 27 Temmuz 2001.

MİLLİYET GAZETESİ, Yabancılar Yatırmıyor, Ekonomi Servisi, 18 Eylül 2002.

MOSCOW INTERFAX, "Chinese, Kazak Leaders Sign Pipeline, Economic Accords", 25 Eylül 1997, appearing in World News Connection, insert date: 26 Eylül 1997, <http://wnc.fedworld.gov>.

NTV TELEVİZYONU, Ekonomiye Bakış Programı, 19 Aralık 2001.

PETROLEUM INTELLIGENCE WEEKLY, "China's CNPC Leaps on to Global Oil Production Stage", 9 Temmuz 1997, <http://www.energyintel.com>.

RENMIN RİBAO DAILY, The Agreement That Holds The World's Attention, 26 Ağustos 1999, <http://www.english.people.daily.com.cn/199908/26>.

RENMIN RİBAO DAILY, Kasım 18, 2000, İnternet adresi : <http://www.english.people.daily.com.cn/200011/18>.

RES PUBLİCA, "The Uighur Question Is Not Only China's Internal Affair," 27 Nisan 1997, Bishkek, <http://legaltheory.demon.co.uk>.

SHIJIE RİBAO DAILY, 16 Haziran 2001, <http://www.chineseworld.com>.

THE ECONOMİST, "Oil Drums Calling," 7 Şubat 1998. <http://www.economist.com/>

VATAN GAZETESİ, 16 Eylül 2002.

XINHUA NEWS AGENCY, 5 Temmuz 2000, http://www.xinhuanet.com/english/world_e.htm.

XINHUA NEWS AGENCY, "Experts Call for a Pan-Asian Oil Bridge," Haziran 16, 1996, World News Connection, insert date: Haziran 18, 1996. http://www.xinhuanet.com/english/world_e.htm.

CHİNA OİL, GAS AND PETROCHEMİCALS NEWSLETTER, vol.7, no.24, 15 Aralık 1999, İnternet Adresi: http://www.the-infoshop.com/newsletter/ij07024_china_energy.html

ECONOMİST INTELLİGENCE REPORT, "Kyrgyzstan Country Report," 4th Quarter, 1996.İnternet Adresi: <http://store.eiu.com/index.asp>

İNTERNET

<http://english.peopledaily.com.cn>.

<http://www.apecsec.org.sg>.

<http://www-chaos.umd.edu>.

<http://www.fmprc.gov.cn>.

<http://www.izto.org.tr>.

<http://www.mfa.gov.tr>

<http://www.musiad.org.tr>
<http://www.rand.org>,
<http://www.turkey.org.cn>,
www.setc.gov.cn
<http://www.zg169.net>,
<http://yam.cccc.com>
www.aperc.org
www.sdpc.gov.cn
www.setc.gov.cn
www.chinaogp-online.com

ÖZGEÇMİŞ

1969 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğretimini tamamladıktan sonra, 1983 yılında Maltepe Askeri Lisesi’ne girdi ve 1987 yılında mezun oldu. Aynı yıl Hava Harp Okulu’nu kazandı. 1991 yılında Hava Harp Okulu Uçak Bölümü’nden mezun oldu. 1994 yılında girdiği Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden 1999 yılında mezun oldu. 2001 yılı güz döneminde Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı Milli Güvenlik Stratejileri Bilim dalında öğrenime başladı. Halen Hava Uçaksavar Er Eğitim Merkez Komutanlığında İkmal Komutanı olarak çalışmakta olup evli ve bir çocuk babasıdır.